

Institutt for arkeologi, historie, religionsvitenskap og teologi

Rwandas forsøk på forsoning gjennom gacaca

Et tilfelle av “African solution to African problems” (Paul Kagame)

Aase Marie Almås Eggen

Masteroppgave i historie ved lektor utdanningen HIS-3980

Mai 2021

Forord

Å skrive en mastergrad kan av og til føles som en ensom jenkadans; et steg frem, et tilbake, tre steg frem. Sannheten er at det hadde ikke vært mulig å fullføre dette arbeidet uten hjelp fra en rekke personer.

Først og fremst vil jeg takke min veileder Christine Smith-Simonsen, som har guidet meg gjennom hele prosessen og utfordret meg til å grave dypere inn i emnet. Hun har vært tålmodig og åpen for å diskutere både stort og smått.

Videre vil jeg takke mine studiekamerater som har bidratt til fine samtaler rundt lunsjbordet og minnet meg på at jeg ikke danser jenka alene. Jeg vil gi en ekstra takk til Ingrid som har vært min høyre hånd alle disse fem årene. De mange caféutfluktene har vært svært viktig for min mentale helse og vel.

Mine foreldre har helle ikke vært uberørt av denne prosessen, og jeg vil takke mamma og pappa som har bidratt med iherdig korrekturlesing og tilbakemeldinger. En særlig takk gis til pappa som har brukt endelangs timer sammen med meg på Teams.

Sist, men ikke minst vil jeg takke mine venner og familie som har holdt ut med meg til tross for mitt fravær mentalt og fysisk, og min stadige prat om gacaca og ski.

Aase Marie Almås Eggen

Tromsø, 16 mai 2021

Sammendrag

Etter folkemordet i Rwanda våren 1994 var landet traumatisert, fengslene overfylt og rettsoppjøret tok for lang tid. For å håndtere disse problemene ble den tradisjonelle *gacaca-praksisen* revitalisert og brukt i forsoningsarbeidet. De nye gacaca opererte over hele landet mellom 2001 til 2012. Denne oppgaven har som mål å bedre forstå hva den tradisjonelle gacaca-praksisen var og hvordan denne skilte seg fra den nye gacaca. Hovedmålene er å kaste lys på hvilke elementer som ble videreført samtidig se hvilke oppgaver den nye gacaca fikk som den tradisjonelt ikke hadde.

De viktigste funnene i oppgaven antyder at den moderne gacaca er et eksempel på en hybrid fredsløsning. Den hadde mange ulike funksjoner samtidig som det arbeidet ved siden av både FNs domstol og de konvensjonelle domstolene i landet. Flere elementer i den tradisjonelle gacaca-praksisen ble videreført og revitalisert. Dette var begrepet i seg selv, den folkelige deltagelsen, hederlige dommere og prinsippet om forsoning. Avslutningsvis er det for tidlig å si om gacaca har oppnådd ønsket mål, men det har åpnet opp for en dialog mellom hutuene og tutsiene. Denne praksisen har gitt lokalsamfunnet eierskap til konfliktløsning og forsoningsarbeidet i sitt eget land og samfunn. Fred og forsoning skapes ikke over natten, men er en del av en langvarig prosess. Gacaca er et eksempel på en alternativ fredsløsning på afrikanske premisser.

Nøkkelord: Rwanda, gacaca, sedvanerett, konfliktløsning, fred, forsoning, lokal fred, hybrid fred

Innholdsfortegnelse

Rwandas forsøk på forsoning gjennom gacaca	i
Forord	iii
Sammendrag	v
Forkortelser	ix
Kart over Rwanda	x
Kapittel 1 Introduksjon	1
KORT BAKGRUNN	2
HOVEDTENDENSER I FORSKNINGEN OM GACACA	4
Gacaca sett som straff mer enn forsoning	4
Gacaca sett som politisk overstyring	5
Gacaca sett som en vei til forsoning	5
Gacaca – positive og negative aspekt	6
PROBLEMSTILLING OG AVGRENŚING	7
Avgrensing	8
Disposisjon av oppgaven	9
Kapittel 2 Det historiske bakteppe – fortiden som fremtidens skygge	10
DET FØRKOLONIALE RWANDA	10
KOLONITIDEN	11
HUTU-REPUBLIKKEN	11
BORGERKRIG OG FOLKEMORD	13
OPPRETTELSEN AV RWANDA TRIBUNALET I ARUSHA	15
OPPSUMMERING	17
Kapittel 3 Metodisk refleksjon og konseptuelt rammeverk	18
METODISKE BETRAKTNINGER	19
Postkolonialsime	19
Begrensninger og problemer	22
Komparative trekk	24
Kildeomfang	24
Kildekritikk	26
DET KONSEPTUELLE RAMMEVERKET	27
Folkemord	28

Fred	30
Forsoning	34
OPPSUMMERING	35
Kapittel 4 Sedvanerett – Gacaca i førkolonial tid	36
SEDVANERETT	36
DEN NORSK VARIANTEN	37
Juryordningen	38
DEN LIBERALE TVANGSTRØYEN	38
HVA VAR DEN TRADISJONELLE GACACA-PRAKSISEN?	40
Hvilke tvister	41
Bygget for å skape forsoning	42
Kolonial påvirkning	43
Gacaca etter selvstendighet- et steg mot en semi-tradisjonell praksis	44
Kapittel 5 Revitalisering av gacaca i kjølvannet av folkemordet	47
DEN MODERNE GACACA	47
HVILKE DELER AV GACACA BLE REVITALISERT I DEN NYE VARIANTEN?	51
Gacaca som begrep	51
De vise og ærlige dommerne	54
Folkelig deltakelse	56
Forsoning	60
Etioopia og <i>Gondoro</i> ritualet	62
Gacaca et eksempel på hybrid fred	64
Kapittel 6 Oppsummering	66
Kilder	69
BØKER OG ARTIKLER	69
AVISER	73
NETTKILDER	73
BILDER	74

Forkortelser

CDR	Coalition pour la Défense de la République
FAR	Forces Armées Rwandaises
FN	Forente Nasjoner
ICISS	International Commission on Intervention and State Sovereignty
ICTR	Det internasjonale tribunalet for Rwanda
MDR-PARMEHUTU	Mouvement Démocratique Rwandais/Parti du Mouvement et de l'Émancipation Hutu
MRND	Mouvement Révolutionnaire National pur le Développement
NGO	Non-Governmental Organization
PL	Parti Libéral
RPF	Rwandese Patriotic Front
RTLMC	Radio Télévision Libre des Mille Collines
R2P	Responsibility to protect
TRC	Truth and Reconciliation Commission
UNAMIR	The United Nations Assistance Mission to Rwanda
UNAR	Union Nationale Rwandaise/ Rwandese National

Kapittel 1

Introduksjon

I en liten landsby i hjertet av *The great lakes region* er en gruppe mennesker samlet under parasoller, skjermet mot den sterke middagssolen. Foran dem, sittende på en gammel trebenk, befinner det seg ni folkevalgte dommere. En av disse skal lede denne samlingen. Han forklarer at en fange, som nylig er blitt løslatt, har tilstått å ha begått forbrytelser knyttet til folkemordet i Rwanda i 1994. Målet for denne samlingen er å lytte på forklaringer fra den tiltalte, avhøre vitner fra landsbyen, samt å lytte til sorgen ofrenes familier bærer på etter tap av sine kjære. Tilskuerne følger med på alle forklaringene og venter i spenning på beslutningen fra de folkevalgte dommerne som skal avgjøre skjebnen til den tiltalte.¹

Slike *gacaca*-rettsaker fant sted i titusener av landsbyer rundt om i Rwanda i perioden 2001 til 2012. I arbeidet med sannhet og forsoning i etterkant av folkemordet i 1994, ble *gacaca*-praksisen revitalisert og videreutviklet. Disse «folkedomstolene» arbeidet parallelt med det ordinære rettssystemet i landet og domstolen FN etablerte i Arusha i Tanzania. Prosessen var også en del av landets strategi for gjenoppbyggingen av nasjonal enhet og forsoning. Det er for tidlig å si om *gacaca* har oppfylt målsettingen. Oppgaven vil derfor forsøke å belyse hvordan *gacaca* ble brukt og modernisert i Rwandas sannhet- og forsoningsarbeid i møte med de andre offisielle domstolene.

Før dette var *gacaca* knyttet til førkoloniale rettspraksiser. *Gacaca* betyr på Kinyarwanda «dom på gresset» grunnet lokasjonen til disse høringene.² Dette var lokale domstoler i landsbyene, hvor folket selv behandlet konflikter i spørsmål knyttet til eiendom og arv.³ I

¹ Tatt inspirasjon fra forskere som har vært tilstede under slike rettsaker: Reyntjens, Filip. 1990. "Le "gacaca" ou la justice du gazon au Rwanda." *Politique africaine* (Paris, France : 1981) (40):31, ss. 31-32., Clark, Philip. 2010. "The Gacaca courts, post-genocide justice and reconciliation in Rwanda : justice without lawyers." In. Cambridge ;,New York: Cambridge University Press., Karekezi, Urusaro Alice, Alphonse Nshimiyimana og Beth Mutamba. 2004. *Localizing justice: gacaca courts in post-genocide Rwanda*. Cambridge University Press.

² Clark 2010, s. 3

³ Simon, David. 2014. "Folkemordet i Rwanda." I *Folkemordenes svarte bok*, av Nikolai Brandal, Bernt Hagtvet, Dag Einar Thorsen (red.). Oslo: Universitetsforlaget, s. 236

koloniseringsprosessen av det afrikanske kontinentet ble ofte slike sedvaneretter avvirket til fordel for vestlige rettssystem.⁴

Rwandas sedvanerett er ikke unik i sitt slag. Ulike varianter har eksister i alle samfunn, i alle land, til alle tider. Det er derimot interessant å se om hensikten til gacaca og bruken av praksisen har endret seg fra den tidlige tradisjonelle praksisen fram til forsoningsarbeidet. Nærmest alle i Rwanda ble direkte berørt av folkemordet. Derfor har også de aller fleste et forhold til gacaca på en eller annen måte. Forskningsfronten på dette emnet har i stor grad fokusert på analyser av den moderne gacaca med små blikk til den førkoloniale praksisen. Denne oppgaven vil derfor forsøke å belyse gacaca sin utvikling i større grad enn gjort tidligere.

KORT BAKGRUNN

Rwanda er geografisk sett et av de minste landene i Afrika, med et areal på 26.340 km².⁵ Landet ligger i hjertet av Sentral- og Øst-Afrika i området kjent som *The Great Lakes region*. Det grenser til Uganda i nord, Burundi i sør, Tanzania i øst og Den demokratiske republikken Kongo (Zaire i 1994) i vest. Til tross for å være et lite land har Rwanda en stor befolkning på 12,6 millioner (2019).⁶ Befolkningen i 1989 var estimert til å være på 7,3 millioner som gjorde det til tettest befolkede landet på det afrikanske fastlandet, og fortsatt er det i dag.⁷ Kulturelt sett er Rwandas befolkning relativ homogen, da de i all hovedsak er forent under samme språk (*Kinyarwanda*), religion og kultur. Før landet ble kolonisert av europeerne var Rwanda et kongedømme. Det finnes ulike grupperinger i landet hutu, tutsi og twa. Disse inndelingene var først og fremst en indikasjon på hvilket arbeid og posisjon man hadde. Senere konstruerte kolonimakten en inndeling ut fra raseteorier. Majoriteten av befolkningen var hutuer (rundt 85%) som drev med jordbruk, mens tutsiene (11%) var kvegeiere som rådde over de øvrige maktstillingene i landet. Nederst på den hierarkiske rangstigen var twa (1%), som var jegere eller kongens tjenere.⁸

Under den belgiske kolonitiden ble motsetningene mellom gruppene forsterket. Tutsiene ble favorisert av kolonimakten, som førte til stor misnøye blant hutuene. I november 1959 brøt den

⁴ Engelsk litteratur bruker betegnelsen «customary law», men jeg velger å bruke det norske ordet for norske lesere. Hvor mye som ble avvirket og til hvilket tempo varierte fra kolonimakt og land. Dette diskuteres litt senere.

⁵ Hem, Mikal. 2021. Rwanda, Store Norske Leksikon. <https://snl.no/Rwanda> (hentet 23.03.19).

⁶ World bank: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=RW> (hentet 21.04.2021).

⁷ Prunier, Gérard. 1995. *The Rwanda crisis 1959-1994 : history of a genocide*. London: Hurst, s. 4

⁸ Prunier 1995, s. 5., Simon 2014, s. 223

såkalte hutu-revolusjon ut med hutu ledende angrep mot tutsi befolkningen. Slike angrep på tutsi befolkningen med både vold og nedbrenning av hus førte til at så mange som 130 000 flyktet til naboland som Uganda. Dette fremskyndte Belgias uttrekning fra Rwanda, hvor landet i 1962 ble en selvstendig republikk. Den nye republikken ble totalt dominert av den største gruppen, hutuene. Perioden etter uavhengigheten var preget av vold og uro rettet mot tutsier. Dette førte til at enda flere tutsier ble fordrevet ut av landet og flyktet til naboland. I tiden som fulgte blusset den den etiske volden og spenningen. I perioden mellom desember 1963 og januar 1964 ble rundt 10 000 tutsier drept, inkludert alle gjenværende tutsier med politisk verv.⁹ Dette viser at folkemordet i 1994 ikke var første gang Rwanda var utsatt for vold og drap mot bestemte grupper.

I kjølvannet av dette ble geriljagrupper som *Rwanda Patriotic Front* (RPF) stiftet av tutsieksiler i Uganda. I 1990 forsøkte de å invadere Rwanda uten hell. Disse angrepene og en reformbevegelse i Rwanda resulterte i en borgerkrig. En fredsavtale høsten 1993 ble underskrevet i Arusha i Tanzania mellom RPF og regimet til president Juvénal Habyarimana. Avtalen var svært upopulær blant hutu-ekstremistene. Den 6.april 1994 ble president Juvénal Habyarimana, som var hutu, drept da hans fly ble skutt ned. Samme kveld startet folkemordet i Rwanda. Rwanda, et vakkert lite land i sentral-Afrika, var for de aller fleste ukjent før folkemordet. Dian Fossey bidro til å sette Rwanda på kartet i sin kamp for den utryddingstruende fjellgorillaen. For de aller fleste forble Rwanda ukjent helt til den dramatiske våren i 1994, hvor bortimot én million mennesker ble drept.¹⁰ Det store flertallet av drepte var tutsier, men det er estimert at bortimot 10-30 000 hutuer også ble drept i folkemordet.¹¹ Disse hutuene ble drept grunnet manglende vilje til å delta i utryddelsen av tutsiene i Rwanda eller fordi de feilaktig ble tatt for å være tutsi. Et eget kapittel vil gå enda mer i detalj på dette senere i oppgaven. Det skyhøye tallet på mulige skyldige har gitt spesielle utfordringer til rettsoppgjøret. I forskningsmiljøet er det delte meninger om utførelsen av rettsoppgjøret, med spesielt fokus på gacaca-praksisen.

⁹ Prunier 1995, s. 56

¹⁰ Det er en stor debatt over hvor mange tutsier som faktisk ble drept mellom april-juli i 1994. Alison Des Forges har estimert at rundt 500 000 ble drept. (Des Forges, Alison. 1990. *Leave None to Tell the Story: Genocide in Rwanda*. New York: Human Rights Watch, ss. 15-16). Den fremtredende historikeren Gérard Prunier har regnet ut at tallet må ligge mellom 800 000 og 850 000 døde. (Prunier 1995, s. 265). De aller fleste som skriver om folkemordet bruker dødstall over tutsier å være mellom 500 000 til 1 million. Det hyppigste brukte tallet er 800 000 ofre, kanskje fordi FN har gått god for dette anslaget. Det eksakte tallet på døde er ikke viktig i denne oppgaven.

¹¹ Straus, Scott. 2006. *The order of genocide : race, power, and war in Rwanda*. Ithaca, N.Y: Cornell University Press, s. 51., Prunier 1995, s. 265

HOVEDTENDENSER I FORSKNINGEN OM GACACA

Etter at gacaca ble landsdekkende i 2005 økte litteraturen om denne rettspraksisen betraktelig.¹² Hovedtendensene i denne forskningen ser på den moderne gacaca-praksisen som ble praktisert i etterkant av folkemordet. Ettersom det finnes et hav av informasjon om dette temaet har Phil Clark; professor i statsvitenskap i London ved School of Oriental and African Studies (SOAS), delt inn de mest fremtredenene forskerne og deres analyser av gacaca i tre ulike grupperinger. På denne måten får man grovt skissert hovedtendensene og argumentene opp mot hverandre på en oversiktlig og hensiktsmessig måte. Disse gruppene kan til dels gli litt inn i hverandre, hvor de er enige på noen områder, men hovedargumentene er ulike. Den første gruppen er kritisk til gacaca og mener den ikke skaper forsoning i Rwanda. I den andre gruppen kritiserer de hvordan staten har involvert seg i gacaca-domstolene. Den tredje gruppen ser gacaca-praksisens svakheter, men mener at det har brakt en form for forsoning etter folkemordet sett ut fra et større perspektiv.

Gacaca sett som straff mer enn forsoning

Det dominante synet innenfor gacaca-forskningen finner en i den første gruppen. Denne gruppen representeres av frivillige organisasjoner (NGOs) som Human Rights Watch (HRW) og Amnesty Internasjonal (AI), samt andre ikke-rwandiske observatører. Denne gruppen er høyst kritiske til denne rettspraksisen og mener den hovedsakelig er ment til å staffe gjerningsmenn, og ikke ment for å skape forsoning.

Den 144-siders rapporten; "Justice Compromised: The Legacy of Rwanda's Community-Based Gacaca Courts", utført av HRW i 2011, vurderer domstolenes prestasjoner og skisserer en rekke alvorlige mangler i arbeidet, inkludert korrupsjon og uregelmessigheter i saksbehandlingen. Rapporten undersøker også regjeringens beslutning om å overføre folkemordrelaterte voldtektssaker til gacaca-domstolene, samt å utelukke forbrytelser begått av soldater fra Rwandan Patriotic Front (RPF); landets regjeringsparti siden folkemordet avsluttet i juli 1994, fra deres jurisdiksjon.¹³ Gjennom sitt arbeid har de gjennomført intervjuer med hundrevis av deltakere fra alle sider av gacaca-prosessen, inkludert tiltalte personer, overlevende fra folkemord, vitner, andre medlemmer i samfunnet, dommere, og lokale og nasjonale

¹² Human Rights Watch. 2011. Justice Compromised: The Legacy of Rwanda's Community-Based Gacaca Courts, s. 3. Hentet fra: <https://www.hrw.org/report/2011/05/31/justice-compromised/legacy-rwandas-community-based-gacaca-courts>

¹³ Ibid, s. 5

myndighetspersoner. Et av HRW og AI hovedpoeng er at gacaca-prosessene bryter med grunnleggende menneskerettigheter, retten til en rettferdig rettssak. Denne retten er vernet av FNs verdenserklæring om menneskerettigheter art. 10 og 11 nr. 1.¹⁴ og det afrikanske menneskerettighetscharteret art. 7 nr. 1 og 26.¹⁵ Rapportene til HRW og AI belyser ulike brudd på dette prinsippet om rettferdig rettergang som: korrupsjon, begrenset evne til forsvar og ulik misbruk av gacaca-systemet.

Gacaca sett som politisk overstyring

Den andre gruppen består av ikke-rwandiske akademikere, og i hovedsak juristen Lars Waldorf og sosialantropologen Bert Ingelaere. De kritiserer ulike aspekter av gacaca-praksisen med spesielt fokus på hva de oppfatter som statlig tvang til folkelig involvering og innblanding i høringene.¹⁶ Begge kritiserer hvordan regimet nekter å høre på påstander om krigsforbrytelser begått av det nåværende regimets soldater. Bert Ingelaere mener, etter sin feltstudie i Rwanda, at regimet fokuserer på den «nye» fortellingen der tutsiene var ofre for hutuens vold, men i løpet av folkemordet ble det også drept mellom 10- 30 000 hutuer.¹⁷ Disse hutuofrene samsvarer ikke med den nasjonale tutsi-offerfortellingen. Ifølge Waldorf og Ingelaere gjennomsyrrer dette denne dominerende fortellingen samfunnet, og dermed også gacaca-domstolene rundt om i landet.¹⁸

Gacaca sett som en vei til forsoning

I den tredje gruppen; som Phil Clark plasserer seg selv og sine analyser i, omfavner flere rwandiske og ikke-rwandiske observatører. De mener at gacaca har som mål å straffe gjerningsmenn i folkemordet samtidig som det også bidrar til fred og forsoning.¹⁹ Jussprofessor i Rwanda; Urusaro Alice Karekezi, har et mer nyansert bilde på gacaca enn de to øvrige gruppene. Hun mener at gevinstene er unektelige og veier opp for utfordringene og

¹⁴ FN. 2020. *FNs verdenserklæring om menneskerettigheter*. <https://www.fn.no/om-fn/avtaler/menneskerettigheter/fns-verdenserklæring-om-menneskerettigheter> (hentet 16.09.2020)

¹⁵ Organization of African Unity, *African Charter on Human and Peoples' Rights*. Vedtatt av African Unity Secretariat den 1. juni 1981 i Nairobi, Kenya, ratifisert den 21. oktober 1986. Hentet fra: <https://au.int/en/treaties/african-charter-human-and-peoples-rights> (hentet 16.09.2020)

¹⁶ Clark 2010, ss. 4-5

¹⁷ Prunier 1995, s. 265

¹⁸ Waldorf, Lars. 2006. "Mass Justice for Mass Atrocity: Rethinking Local Justice as Transitional Justice" i *Temple Law Review* 79, no. 1, 1-88, s. 9., Ingelaere, Bert. 2009. "Does the Truth Pass across the Fire without Burning?" Locating the Short Circuit in Rwanda's Gacaca Courts" i *The Journal of modern African studies* 47, nr. 4, s. 521.

¹⁹ Clark 2010, ss. 4-5

usikkerheten rundt systemet. Ifølge henne er ikke gacaca perfekt, men det bidrar til forsoning ved at lokalsamfunnet får eierskap til konfliktløsning. Gjennom gacaca får de mulighet for dialog og samarbeid. Det kan igjen føre til fredsslutning og forsoning i landet.²⁰ Philip Clark forsøker gjennom sin bok å kritisere det dominante synet på gacaca; den første gruppen, og begrunner behovet for å analysere gacaca som en dynamisk, levd sosio-juridisk institusjon.²¹ Med dette mener han at gacaca trenger å analyseres i et større sosialt, kulturelt og politisk sammenheng over en lengre periode. Altså at gacaca er mer komplekst enn mange andre kommentatorer har beskrevet det. Han mener også at gacaca søker å gjenoppbygge Rwandas samfunn fra individ- og lokalnivå og oppover. Phil Clark har et mer holistisk syn på gacaca og ser dens styrker og svakheter. Han mener at det har vært en suksess sett ut fra et større perspektiv.

Gacaca – positive og negative aspekt

Gacaca har betydelige feil i sin daglige praksis. De ulike grupperingene bringer frem viktige synspunkter som belyser både svakheter og styrker ved bruk av en slik praksis. Den første gruppen har en tendens til å ha et veldig snevert og kritisk syn på gacaca. Deres analyser er i all hovedsak basert på juridiske dokumenter. De har et eurosentrisk syn, der de måler gacaca opp mot vestlige rettsinstanser. De ser ikke viktigheten av lokalsamfunnets eierskap over gacaca, og glemmer flere tolkninger av systemet for å forstå dets mål og vurdere om de lykkes med å oppnå disse. De har sett på gacaca som en relativt statisk og tradisjonell rettspraksis. Gacaca sin utfordring har vært å motivere en ofte redd og forvirret befolkning i å delta der selve essensen er folkelig deltakelse.²² Det kan derfor være problematisk å engasjere lokalsamfunnet i å delta i dialogen i frykt for negative konsekvenser. Den andre gruppen fokuserer svært mye på statens rolle i deres analyser som kan gå på bekostning av en mer detaljert analyse av folkets deltakelse og utforming av gacaca.

Majoriteten av de som forsker på gacaca er vestlige statsvitere, jurister og sosialantropologer. De har en vestlig forståelse av rettferdighet, rettssikkerhet og rettergang. Og på denne måten stiller gacaca-praksisen opp mot den vestlige juridiske standarden. Kritikerne til denne praksisen har i all hovedsak vært fokusert på spørsmål tilknyttet det juridiske aspektet. Om

²⁰ Urusaro Karekezi, Alice. 2012. "Transitional Justice and Gacaca in Post-Genocide Rwanda: Theory and Practice," Scholar Commons, s. 2

²¹ Clark 2010, ss. 5-10

²² Ibid, s. 28

gacaca samsvarer med grunnleggende rettferdige rettergang? Hvordan gacaca spiller en rolle i møte med andre rettsinstanser som de offisielle domstolene i Rwanda og FNs domstol i Arusha? Dette er viktige spørsmål å diskutere fra et menneskerettighets -og juridisk perspektiv, men gir ikke god nok innsikt i gacaca-praksisen. Den er i all hovedsak ikke en juridisk institusjon, men en sosial prosess. Ingen av partene som var involvert i gacaca-praksisen hadde en juridisk bakgrunn, men var vanlige medlemmer av lokalsamfunnet. Gacaca i sin tradisjonelle form var ikke styrt av lovverk og andre reguleringer, men gjennom interaksjon blant lokalsamfunnets medlemmer.

Tidligere forskning på denne tematikken har i all hovedsak vært å sette søkelys på den moderne gacaca-praksisen fra 2001-2012. Med tanke på at den nye moderne gacaca-praksisen stammer fra en historisk forgjenger, er det merkelig at få har fokusert på gacaca sine historiske røtter. I overveiende grad har forskningen diskutert gacaca-praksisen i lys av folkemordet og dets etterspill. Dette anser jeg som utilstrekkelig, fordi det reduserer forståelsen av den nye gacaca-praksisen uten å ha kunnskap om den tradisjonelle praksisen og dets utvikling.

PROBLEMSTILLING OG AVGRENSING

Formålet med denne oppgaven er å se på hvordan gacaca fungerte, og se hvilke deler som ble revitalisert og videreutviklet. For å forstå hvorfor gacaca ble brakt tilbake må man se på hvordan dette fungerte i førkolonial tid, hva den ble brukt til og hvordan praksisen utviklet seg. Samtidig må den ses i lys av møte med andre rettspraksiser som fungerte parallelt med den i rettsoppjøret. Fokuset blir å plassere gacaca i et hybrid bilde og se på hvordan det fungerte, hva som ble videreført og hvilke oppgaver de ble gitt som de tradisjonelt ikke utførte. Problemstillingen for denne oppgaven er:

Hvordan ble tradisjonelle praksiser revitalisert i arbeidet med forsoning etter folkemordet i Rwanda?

For å svare på denne problemstillingen vil jeg se på hvordan gacaca-systemet fungerte i førkolonial tid og hvordan denne var annerledes enn den som ble brukt under forsoningen etter folkemordet. Videre så skal jeg se hvordan denne praksisen fungerte i samspill med de «vestlige importerte» praksisene. Siden det er knyttet til førkolonial praksis vil jeg finne ut hvorfor denne

ble brukt og revitalisert, og til hvilket bruk var det ment for; forsoning, sannhet eller straff? Underordnede spørsmål som også blir besvart i oppgaven er:

1. *Hva var den tradisjonelle gacaca praksisen?*
2. *Hvilke deler av gacaca ble revitalisert i den moderne hybride varianten?*

Avgrensning

Denne oppgaven skal ikke analysere bruk av gacaca i moderne tid ved å se på dens styrker og svakheter, som har vært hovedtendenser i tidligere forskning. Den vil forsøke å drøfte den lokale gacaca-praksisen og dens oppgaver. Historikere skal forholde seg så objektiv til forskningsobjektet som mulig og se på utvikling, brudd og kontinuitet. Dermed skal ikke oppgaven kritisere denne praksisen, og diskuterer hvorvidt den har fungert eller ikke. Oppgaven skal heller ikke ha en komparativ analyse, men dra inn elementer fra Sør-Afrika, Etiopia og Norge. Det er naturlig å se til Sør-Afrika grunnet geografisk plassering på samme kontinent samt dens sannhetskommisjon. På samme måte er det naturlig å trekke inn Etiopia, som har lignende måter å løse konflikter på. Denne oppgaven er skrevet for en norsk leser som gjør at det er hensiktsmessig å trekke inn elementer fra det norske rettsvesenet for å gjøre gacaca mer relevant. Ved å sammenligne norske juridiske institusjoner med gacaca kan man se at den ikke er en «primitivt sørafrikansk praksis». For bedre å forstå bakgrunnen for Rwandas oppgjør etter folkemordet både nasjonalt og internasjonalt, er det nødvendig å utforske sentrale historiske hendelser som ledet til folkemordet og opprettselen av gacaca i så stor skala.

Disposisjon av oppgaven

Denne masteroppgaven består av 6 kapitler. Kapittel 1 har gitt en kort introduksjon til oppgavens tema i lys av tidligere forskning og hensikten til denne studien. Denne delen tok også for seg problemstillingen og forskningsspørsmål denne oppgaven skal besvare, og med hvilke avgrensinger.

Kapittel 2 omhandler det historiske bakteppe, med innføring i det førkolonial kongedømme. Deretter beskrives kolonimaktens påvirkning med særlig fokus på den etniske konstruksjon av gruppene hutu og tutsi. Videre bearbeides selvstendigheten som farges av splittelse og borgerkrig, som til slutt fører til folkemordet i 1994. Til slutt omhandler perioden etter folkemordet hvor fokuset er rettet på FNs opprettelse av tribunalet i Arusha.

Videre i kapittel 3 redegjøres den metodiske refleksjonen og det konseptuelle rammeverket. Denne delen forsøker å reflektere over begrensinger og problemer en har støtt på i gjennomføringen av denne oppgaven. Dette henger sammen med kildebruk, kildetilgang og perspektiver en har med seg i møte med å skrive om afrikansk historie. Avslutningsvis defineres sentrale begrep knyttet til oppgavens tema; *folkemord*, *fred* og *forsoning*.

I kapittel 4 blir *sedvanerett* gjort rede for og knyttes opp mot norske paralleller. Videre omhandler dette kapitlet den tradisjonelle gacaca-praksisen og dens utvikling i møte med kolonimakt og frigjøring.

Kapittel 5 handler om den moderne gacaca-praksisen i kjølvannet av folkemordet. Det tar for seg hvilke endringer praksisen gjennomgår og hvorfor dette skjer. Videre i kapitlet redegjøres hvilke deler av den tradisjonelle gacaca som ble revitalisert i den nye moderne varianten.

Til slutt vil løse tråder samles i kapittel 6, hvor oppgaven avrundes med en kort konklusjon. Her vil de viktigste funnene i studien oppsummeres, og sikre at forskningsspørsmålene har blitt besvart.

Kapittel 2

Det historiske bakteppe – fortiden som fremtidens skygge

Mellom 6. april og 17. juli 1994, ble et av det mest brutale og intensive folkemordet i moderne historie utført i Rwanda. I løpet av rundt hundre dager ble nesten tre fjerdedeler av den totale tutsibefolkningen (som utgjorde rundt 11% av Rwandas befolkning i 1994, mens hutuene utgjorde om lag 85% av befolkningen) drept og hundretusener forvist til naboland.²³ Det som skiller folkemordet i Rwanda med andre i det 20. århundre, er bruken av lavteknologiske våpen, den massive involveringen av lokalbefolkningen (hutuere) i drapene, de kulturelle og sosiale likhetene til ofrene og gjerningsmennene, og til slutt folkemordets ubegripelige hastighet. Flertallet av drapene ble brutalt utført ved bruk av primitive gårdsverktøy som hakker, klubber og macheter.²⁴ Det er mange sammensatte faktorer til at folkemordet i Rwanda skjedde. For å kunne begripe muliggjørelsen av det, er det nødvendig å utforske sentrale trekk i Rwandas historie med fokus på differensieringen mellom hutuer og tutsier.

DET FØRKOLONIALE RWANDA

Kulturelt sett er Rwandas befolkning relativt homogen. De i all hovedsak er forent under samme språk (*Kinyarwanda*), kultur og religion. Før landet ble kolonialisert av europeere var Rwanda styrt av en eneveldig konge (*mwami*) som hadde en gudommelig figur.²⁵ Til tross for den kulturelle homogeniteten kan befolkningen deles inn i tre grupper: hutu, tutsi og twa. Det sosiale hierarkiet mellom de ulike gruppene ble definert ut fra deres arbeid. Tutsiene tronet på toppen, hutuene i midten og twa lå nederst på rangstigen. Twa-gruppen som utgjorde den minste delen av befolkningen (ca. 1%), arbeidet tradisjonelt som jegere eller tjenere for kongen. Hutuene utgjorde majoriteten av befolkningen og var bønder, mens tutsiene, som monarkiet sprang ut av, var tradisjonelt kvegeiere.²⁶ Kvegdrift symboliserte makt, prestisje og rikdom. Ved å tilegne seg nok kveg via bytte eller gaver, kunne en hutu bli tutsi.²⁷ Dette betydde at sosial mobilitet var til stede og det var mulig å klatre høyere på den sosiale rangstigen. Dermed representerer ikke de ulike gruppene hutu, tutsi og twa ulike etniske grupperinger, men ulike sosiopolitiske posisjoner i samfunnet.

²³ Prunier 1995, ss. 264-65., Simon 2014, s. 223

²⁴ Straus 2006, s. 1

²⁵ Prunier 1995, ss. 9-11

²⁶ Ibid, s. 5

²⁷ Straus 2006, s. 20

KOLONITIDEN

Igjennom den europeiske rasefikseringen ble det konstruert klare etniske skiller mellom de ulike gruppene i Rwanda, hvor tutsiene ble favorisert. Dette konseptet stammer fra den *hamittiske hypotese* utformet av John Spekes på 1800-tallet, der noen raser ble sett på som mer overlegne enn andre.²⁸ Ifølge denne teorien vil alt som minner om modernitet og sivilisasjon bli betraktet som noe utenlandsk og dermed uafrikansk. Tutsiene ble antatt å ha en ikke-afrikansk herkomst grunnet deres «europeiske» eller «hamittiske» utseende, samt å være for intelligente til å være afrikanske. Dermed så belgierne det mest hensiktsmessig å styre landet via lokale tutsimellommenn og favorisere denne gruppen ovenfor de andre. De belgiske kolonimyndighetene krevde i 1932 identitetskort som slo fast hvilken «etnisk gruppe» man tilhørte.²⁹ Denne «etniske» konstruksjonen skapt av kolonimakten eskalerte til vold. I 1994 fikk dette fatale konsekvenser siden man lettere kunne identifisere hvem som var hutu, tutsi eller twa.

HUTU-REPUBLIKKEN

I løpet av etterkrigstiden fikk hutuene mere sympati fra både kirken og kolonistyret. I kjølvannet av hutumanifestet og tutsiaristokratiets tanker om selvstendighet, dannet det seg tutsi- og hutubaserte partier. I 1957 ble *Notes on the Social Aspect of the Racial Native Problem in Rwanda*, bedre kjent som hutumanifestet publisert av en gruppe på ni hutu-intellektuelle. Dokumentet går inn på hvordan hutuer har blitt diskriminert gjennom alle tider, samt problematikken med å favorisere raser.³⁰ Den økte avstanden som ble skapt mellom hutuene og tutsiene førte til den første rasebaserte volden mellom disse gruppene 1. november 1959.³¹ En ledende hutu-politiker i hutupartiet; *Rwandese Democratic Movement/Party of the Movement and the Hutu Emancipation* (MDR-PARMEHUTU), ble angrepet og banket opp av en gruppe unge medlemmer av *Union Nationale Rwandaise/ Rwandese National Union* (UNAR). Etter angrepet spredte det seg et falsk rykte som påstod at han var blitt drept. Dette skapte en voldsom uro blant hutuer og dermed et påskudd for en hevnaksjon mot tutsi-befolkningen. Så mange som 130 000 tutsier flyktet til grenseland som Uganda etter voldsomme sammenstøt og nedbrenning av hus.³² Da Rwanda ble selvstendig 1.juli 1962, førte det til nye sammenstøt, vold

²⁸ Straus 2006, s. 21

²⁹ Ottmann, Thea Martine. 2008. "Folkemordet FN valgte å ignorere." I *Folkemordenes svarte bok*, av Bernt Hagtvet (red.), 361-380. Oslo: Universitetsforlaget, s. 370

³⁰ Prunier 1995, s. 45

³¹ Ibid, s. 48

³² Prunier 1995, s. 51

og flukt. Geriljagrupper som *The Rwandan Patriotic Front (RPF)*³³ ble dannet blant tutsi-flyktingene. Disse gruppene gjennomførte sporadiske angrep på hjemlandet fra Uganda. RPF og lignende grupperinger ble omtalt som kakerlakker (*inyenzi*) da angrepene fant sted om natten og det var svært vanskelig å få tak i dem.³⁴ I 1994 skulle denne betegnelsen ikke bare representere tutsigeriljagrupper, men alle tutsier.

Begge regimene etter Rwandas uavhengighet kjennetegnes av en offisiell diskriminering av tutsiene. Monarkiet ble avskaffet og landet ble en republikk under den nyvalgte presidenten Grégoire Kayibanda (1962-73). Etter ett kupp tok Juvénal Habyarimana (1973-94) makten og styrte fram til hans død.³⁵ Siden tutsiene fortsatt var gjennomgående overrepresentert innenfor høyere utdanning og i privat sektor, ble diskrimineringspolitikken framstilt som et likestillingstiltak. Det betydde også at tutsier ikke kunne sitte i posisjoner med reell politisk makt. På mange måter var presidenten *mwami* (konge) for hutuene. Presidenten hadde i likhet med *mwami*, det personlige ansvaret for både nominasjoner og ansettelser, selv i de lavere delene av administrasjonen.³⁶ På denne måten hadde presidenten stor personlig makt og innflytelse over alle hierarkiske delene av samfunnet hvor han brukte denne maktposisjonen for å fremme hutumakt. Utover på 1980-tallet var det flere faktorer som resulterte i at denne sterke innflytelsen ble svekket.

De siste årene før folkemordet møtte president Juvénal Habyarimanas styre et stadig økende press. Dette skyldtes flere ulike faktorer og hendelser. For det første ble Rwanda rammet av en økonomisk krise. Staten hadde monopol på all eksport og omsetning, hvor hoved-eksportvaren til landet var kaffe. Et fall på kaffeprisene førte til at regjeringen ble tappet for store økonomiske ressurser.³⁷ Etter en stund krevde internasjonale kreditorer reformer. Det ble lagt begrensinger på statens bruk av penger og muligheten til å trykke nye penger. Dermed begrenset det statens potensiale til å kjøpe støtte hos lokale ledere. For det andre ble regimet utsatt for et hardere politisk press. Daværende president i Frankrike François Mitterrand erklærte ved det fransk-afrikanske toppmøte i juni 1990, krav om demokratiske reformer dersom afrikanske land fortsatt ønsket fransk bistand. Under president Juvénal Habyarimana var Rwanda en ettpartistat

³³ RPF går også under forkortelsen FPR, som er hyppigst brukt under nåværende president Kagame. For å ikke forvirre leseren vil jeg bruke betegnelsen RPF.

³⁴ Prunier 1995, ss. 54-55

³⁵ Ibid, ss. 54-61

³⁶ Ibid, s. 58

³⁷ Ottmann 2008, s. 375

under *Movement Révolutionnaire National pour le Développement* (MRND). Fra 1992 åpnet han opp for dannelser av flere partier. Denne muligheten benyttet ulike opposisjonsgrupper, blant annet det radikale hutupartiet *Coalition pour la Défense de la République* (CDR), som begynte å kritisere presidentens mildhet.³⁸ Også andre partier som hadde flere tutsier blant sine ledere ble dannet, som *Parti Libéral* (PL).³⁹ Det oppstod dermed dypgående politiske konflikter i landet som skapte skillelinjer mellom hutu og tutsi, samt mellom moderate og ekstremistiske hutuer.⁴⁰

BORGERKRIG OG FOLKEMORD

Muligens den aller viktigste hendelsen opp mot folkemordet var invasjonen av Rwanda 1. oktober 1990. Opprørsgruppen RPF; bestående av tutsieksiler som flyktet fra hutuvold i 1960-årene, angrep fra Uganda.⁴¹ Regjeringsstyrken *Forces Armées Rwandaises* (FAR) slo tilbake og en borgerkrig brøt ut i nord-øst i Rwanda, ved grensen til Uganda. I 1992 ble partene i borgerkrigen enige om å inngå fredsforhandlinger som førte til Arusha-avtalen (juli 1992-august 1993).⁴² Denne avtalen ble upopulær blant hutu-ekstremistene i landet. Avtalen skulle sikre RPF en plass i en overgangsregjering som igjen ville true maktposisjonen til hutuene. Det ble lagt planer for å bekjempe fredsavtalen og den nye regjeringen med våpen i hånd. Senere skulle disse planene utvikles i til å bli enda mer ekstrem enn bare væpnet motstand. Særlig ungdomspartiet til MRND var aktive i dette arbeidet. President Habyarima etablerte i 1992 en ungdomsmilits. Den ble kalt *Interahamwe*, som på kinyarwanda betyr «de som står sammen og de som arbeider sammen».⁴³ Denne gruppen bestod av unge menn som hverken hadde utdanning eller arbeid. Grunnet en voksende befolkning som tæret på landets ressurser, var det en kamp om både jord og arbeid. Det ble dermed enkelt å rekruttere unge mennene til å bli medlem i *Interahamwe*. Medlemmene av denne ungdomsmilitsen ble lett å manipulere til å bli en drapsmaskin. I 1994 spilte *Interahamwe* en sentral rolle, og ansees å være en av folkemordets hovedovergripere.⁴⁴

³⁸ Prunier 1995, ss. 374, 128

³⁹ Ibid, s. 376

⁴⁰ Ibid, ss. 161-62

⁴¹ Ibid, s. 93

⁴² Ibid, s. 159

⁴³ Verpoorten, Marijke. 2012. "Leave none to claim the land: A Malthusian catastrophe in Rwanda?" I *Journal of Peace Research*, 49(4): 547-563, s. 365

⁴⁴ Ottmann 2008, s. 365

FN skulle overvåke avtalen gjennom fredsbevarende styrker, og mot slutten av 1993 ankom de første belgiske FN-soldatene i *The United Nations Assistance Mission to Rwanda* (UNAMIR). General Romeo Dallaire, UNAMIR sjef, fikk kjennskap til planer om folkemord, da han i januar 1994 kom i kontakt med en avhopper fra regimet. Han advarte FNs avdeling for fredsbevarende operasjoner i New York. Denne avdelingen ble ledet av Kofi Annan. Han skulle senere bli FNs generalsekretær. Den fredsbevarende styrken ble holdt tilbake og redusert betraktelig. Dette hang sammen med USA sin frykt for reprise av den militære fiaskoen i Somalia året før, da 18 amerikanske soldater og 24 FN-soldater ble drept.⁴⁵ Dette førte til en endring i den amerikanske politikken i Afrika. USA ønsket ikke å blande seg inn i «barbariske og irrasjonelle» afrikanske konflikter.⁴⁶ Dette fikk fatale konsekvenser for mange rwandere. Radioen var et viktig virkemiddel både før og under folkemordet. Radiokanalen *Radio- Télévision Libre des Mille Collines* (RTLMC) stod for iherdig spredning av hatpropaganda. FN-soldatene i UNAMIR foreslo at USA kunne forstyrre radiofrekvensen som igjen kunne bidra til å minske drapene. Dette ble avvist av USA.⁴⁷ FNs lunke holdning til folkemordet mens det pågikk, skapte en generell mistillit til FN-systemet hos rwandiske myndigheter. Det preget også holdningen til den internasjonale rettsprosessen i Arusha.

Den 6. april 1994 ble flyet med president Habyarimana og Burundis president Ntaryamira skutt ned over hovedstaden Kigali. Dette var startskuddet for folkemordet som skulle vare frem til 17. juli 1994. Det oppstod et maktvakuum som CDR og andre hutu-ekstremister lyktes å overta. Den maktpolitiske eliten klarte å motivere sine undersåtter til folkemord ved bruk av propaganda via radio. Radiostasjonen RTLMC hadde blitt etablert av det radikale hutupartiet CDR i 1993, som et populært alternativ til statskanalen. Gjennom RTLMC ble lister over navngitte mennesker som skulle drepes utalt, samt propaganda som legitimerte drap av tutsier.⁴⁸

Folkemordet sluttet først da den midlertidige regjeringen ble jaget på flukt av *The Rwandan Patriotic Front* (RPF). Den 18. juli erklærte de seier og kontroll over statsapparatet, og at den midlertidige regjeringen sannsynligvis hadde flyktet fra Rwanda.⁴⁹ På dette tidspunktet hadde franske styrker inntatt landet i det som ble kalt «Opération Turquoise» med FNs velsignelse. De sparte sannsynligvis livet til tusener av tutsier den siste måneden, og hindret RPF å ta opp

⁴⁵ Simon 2014, s. 233

⁴⁶ Ottmann 2008, ss. 378-79

⁴⁷ Ibid, s. 379

⁴⁸ Des Forges, Allison Des. 2007. «Call to Genocide: Radio in Rwanda, 1994.» i *The media and The Rwanda genocide*, av Allan Thompson(Ed.), 41-54. London: Pluto Press, s. 42., Ottmann 2008, s. 365

⁴⁹ Simon 2014, s. 232

jakten på den midlertidige regjeringen, som flyktet til flyktningleirer i daværende Zaire.⁵⁰ Sikkerhetsrådet bestemte seg i midten av mai at nedtrappingen hadde vært en feiltakelse, og bestemte seg for å sende en ny fredsbevarende styrke UNAMIR II, som skulle bestå av 5500 soldater. Styrken ble ikke utstasjonert i Rwanda før i august grunnet forsinkelser på det logistiske planet, lenge etter at RPF hadde gjort slutt på folkemordet.⁵¹ Det internasjonale samfunnet gjorde lite om nesten ingenting for å stoppe et av verdenshistoriens raskeste folkemord. Rwandas nåværende president, Paul Kagame, var sentral i etableringen av RPF og var frontens militære øverstkommanderende. Han fungerte som visepresident og forsvarsminister under president Pasteur Bizimungu fra 1994 til 2000. Kagame var derimot ansett som å være den reelle lederen i landet og har sittet med makten siden år 2000.⁵²

Dette folkemordet var et av de mest brutale og intensive i moderne historie. Det ble koordinert av en desperat gruppe i hutu-regjeringen som drev seg selv og landet til vanvidd med sin egen propaganda. En kampanje som spredte seg som et virus, et fryktvirus så ondt, at de som fikk «viruset» sluttet å se på mennesker som folk, men som insekter. Et skadedyr som måtte utryddes på systematisk vis slik at hutuene kunne sikre sitt næringsgrunnlag og politiske makt. Ved å spille på rurale utrykk som skadedyr, ugress og kakerlakk, mobiliserte de massene i hutubefolkningen til å delta i det kollektive ansvaret med å luke ut de uønskede i landet.

OPPRETTELSEN AV RWANDA TRIBUNALET I ARUSHA

I kjølvannet av folkemordet vedtok sikkerhetsrådet i resolusjon 935 (1994). Da ble en ekspertkommisjon opprettet. Den skulle undersøke og finne bevis for, om det var begått grove brudd mot internasjonal humanitær rett og om det hadde vært et folkemord i Rwanda. Kommisjonen slo fast at et systematisk folkemord hadde funnet sted og at forbrytelser mot menneskeheten hadde blitt begått. Videre påpekte kommisjonen at både hutuer og tutsier var ansvarlig for alvorlig brudd på internasjonal humanitær rett.⁵³ I lys av dette etablerte FNs sikkerhetsråd Det internasjonale tribunal for Rwanda (ICTR) fra 1995-2015 i Arusha i

⁵⁰ Simon 2014, s. 232., Frøyland, Anette, Ann-Charlotte Nilsson og Astri Suhrke. 1998. "Rwanda: Verken rettferdighet eller fred." I Forsoning eller rettferdighet? : om beskyttelse av menneskerettighetene gjennom sannhetskommisjoner og rettstribunaler, av Bård-Anders Andreassen og Elin Skaar, ss. 274- 313. Oslo: Cappelen akademiske, s. 279

⁵¹ Simon 2014, ss. 232-33

⁵² Ottmann 2008, ss. 374-75., Prunier 1995, s. 300

⁵³ Frøyland 1998, s. 280

Tanzania. Domstolen prioriterte saker mot topplederne i folkemordet, men dømte også mellomledere der bevismateriale var sterke. Til sammen har 92 saker blitt ført for ICTR.⁵⁴

Dette var den første domstolen til å avsi dom for folkemord, og dermed den første til å tolke definisjonen ut fra Genèvekonvensjonene fra 1948. Jean-Paul Akayesu, ble den første som ble blitt tiltalt for folkemord av en internasjonal domstol. Dette var også den første rettsaken til å begrepsfeste seksualisert vold som en handling av folkemord. I 1998 fant tribunalet han skyldig i folkemord og forbrytelser mot menneskeheten. Han fikk en livstidsdom.⁵⁵ Jean Kambanda er den første å innrømme og ta ansvar for folkemord foran en internasjonal domstol.⁵⁶ ICTR var også den første domstolen som holdt medlemmer av pressen ansvarlig for medvirkning til folkemord.⁵⁷ For første gang ble et internasjonalt juridisk organ gitt myndighet til å dømme forbrytelser begått intern i et land, som ikke hadde tilknytning til en internasjonal krig. I slik måte skiller ICTR seg ikke bare fra Nürnberg- og Tokyo-domstolene i etterkant av den andre verdenskrig, men også fra Jugoslavia-tribunalet. Krigen i det tidligere Jugoslavia ble betraktet som både en internasjonal og en intern konflikt.⁵⁸

I utgangspunktet var rwandiske myndigheter positive til et internasjonalt rettsoppgjør gjennomført av FN. Rwandiske myndigheter ønsket et rettsoppgjør som også etterforsket saker begått under borgerkrigen fra 1990 til 1994, men sikkerhetsrådets resolusjon i saken (Resolusjon 935 (2014)) avgrenset oppgjøret til kun å gjelde overgrep begått i 1994. Det var også uenigheter om hvor og hvordan rettsoppgjøret skulle organiseres. Spørsmålet om dødsstraff var spesielt kritisk. I Rwanda ønsket myndighetene at man kunne idømmes dødsstraff mens FN motsatte seg dette.⁵⁹ Dette innebærer at de hovedansvarlige bak folkemordet blir idømt fengselsstraff, mens de underordnede risikerte dødsstraff. Denne ironien er ofte påpekt, og er et viktig element i det spente forholdet mellom tribunalet og rwandiske myndigheter.⁶⁰ Det internasjonale tribunalet for Rwanda (ICTR) vurderte også å føre saker mot lederne i RPF, mot

⁵⁴ Simon 2014, s. 236

⁵⁵ Magnarella, Paul J. 2000. Justice in Africa : Rwanda's genocide, its courts, and the UN Criminal Tribunal, Contemporary perspectives on developing societies. Aldershot: Ashgate, ss. 95-110

⁵⁶ Magnarella 2000, s. 54

⁵⁷ United Nations International Residual Mechanism for Criminal Tribunals, The ICTR in Brief. Hentet fra: <https://unictl.irmct.org/en/tribunal> (hentet 06.05.2021).

⁵⁸ Frøyland 1998, ss. 283-84

⁵⁹ Andreassen, Bård-Anders og Elin Skaar. 1998. "Oppgjør med alvorlige menneskerettighetsovergrep i overgang til demokrati." In Forsoning eller rettferdighet?, av Bård-Anders Andreassen og Elin Skaar (red.), ss. 10- 49. Oslo: Cappelen Akademiske Forlag, s. 35

⁶⁰ Frøyland 1998, s. 292

sine overgrep gjort under folkemordet, men trakk tilbake disse planene da ledelsen i Rwandas hovedstad Kigali, truet med å stanse samarbeidet med tribunalet.⁶¹

Det ble aldri opprettet en sannhetskommisjon i Rwanda. Grunnen til dette mener kritikere er RPFs frykt for hvilke opplysninger som vil komme frem i lyset påpekt av blant annet Human Rights Watch (HRW). Særlig i den første tiden etter folkemordet var RPF skyldige i drap på sivile og hevnaksjoner mot hutuer.⁶² Selv om den internasjonale domstolen er et eget aspekt i forsoningsarbeidet, er den en viktig brikke for å forstå gacaca-systemet, dens funksjon og plass i dagens Rwanda. Den berører spørsmålet om statens suverenitet så vel som anvendelsen av internasjonal humanitær rett. Det kan diskuteres om ICTR sitt forsoningsarbeid bidro til revitaliseringen av gacaca-praksisen.

OPPSUMMERING

Rwandas historie er brutal. Polariseringen mellom hutu og tutsi oppstod først etter kolonialiseringen av Afrika på slutten av 1800-tallet. Dette kulminerte i folkemordet i 1994 og er en av de mest intense folkemordet som har blitt begått i moderne historie. Plutselig ble Rwanda satt på kartet og alles øyne ble rettet mot landet som skulle komme på fote igjen. Rwanda ønsket å gjøre dette på sine måter og premisser gjennom gacaca. Mange vestlige organisasjoner, statsvitere, sosialantropologer og jurister var kritisk til denne metoden, siden den ikke nådde opp til vestlig standard. Den neste delen vil reflektere over begrensinger og problemer oppgaven har støtt på i arbeid med gacaca-praksisen, knyttet til blant annet kildebegrensinger, oversettelser og vestlig perspektiv.

⁶¹ Simon 2014, s. 236

⁶² Njálsson, Steingrímur. 2009. Rwanda, folkemord. Oslo: Vidarforl, s. 293

Kapittel 3

Metodisk refleksjon og konseptuelt rammeverk

Dette kapitlet vil reflektere over begrensinger og problemer i henhold til den praktiske gjennomføringen av denne oppgaven. Den første delen tar for seg de viktigste retningene innen afrikansk historieskriving og hvordan skrivingen om Afrika har endret seg over tid. Deretter vil kapitlet drøfte hvilke utfordringer jeg har møtt på i oppgaveskrivingen og hvordan de er forsøkt løst henhold til den første delen. Videre vil kildeomfanget presenteres nærmere. Materiale er både fra bøker, forskingsartikler, rapporter og aviser. Dette er for å få en så bredt perspektiv på gacaca som mulig. Oppgaven er gjennomført som et litteraturstudium, basert på tidligere forskning. Dette byr på ulike utfordringer knyttet til kildegrunnlag, språk og fortolkninger. Det å skrive om Afrikansk historie mens man sitter i Norge, resulterer i flere metodiske refleksjoner henhold til tidligere afrikansk historieskriving. Denne oppgaven skal forsøke å fjerne seg fra de vestlige premissene man er et produkt av, selv om dette er vanskelig. Fordi denne oppgaven forsøker å dekke flere aspekter ved gacaca, kan én teori i seg selv ikke gi en tilstrekkelig forklaring. Dermed vil den siste delen forklare sentrale begreper for å bedre forstå gacaca. Viktige begrep som blir drøftet er *folkemord*, *fred* og *forsoning*. Det er helt nødvendig å diskutere folkemordsbegrepet når man skal skrive om Rwanda i perioden etter folkemordet. Gacaca er tett knyttet opp til dette. Siden gacaca-praksisen er en forsoningspraksis må begrepet forsoning utforskes. Målet er at gjennom gacaca skal man bidra til langvarig fred i Rwanda, som gjør at fredsbegrepet må drøftes med særlig fokus på liberal – lokal- og hybrid fred.

METODISKE BETRAKTNINGER

Postkolonialsime

Begrepet postkoloniale studier innebærer tverrfaglige studier som belyser imperialismen, kolonitidens påvirkning på blant annet språk, historie og kultur, samt den postkoloniale nåtidene som gjerne blir beskrevet som nykolonialistisk.⁶³ Innen forskermiljøet har det vært ulike diskusjoner knyttet til begrepet, samt ulike tilnærminger til hvordan vesten har påvirket det Afrikanske kontinentet. Feltet forenes gjennom interesse for imperialismens fortid og nåtid.

Ideen om det primitive Afrika

Etter at afrikanske stater ble uavhengige etter år med slaveri og kolonialisme, var det nødvendig å rekonstruere den frigjorte Afrika. Afrikansk historie som akademisk disiplin eksisterte ikke før 1960-tallet. Historien om Afrika ble skrevet av hvite menn som var handelsmenn, kolonitjenestemenn, oppdagelsesreisende eller misjonærer. De interesserte seg ikke om Afrika og Afrikanere, men om den hvite mann som aktør under kolonitiden. Siden vesten anså seg selv som mer høytstående og sivilisert enn de Afrikanske samfunn, ble Afrikanere fremstilt som usiviliserte barbarer. Historikeren Hugh Trevor-Roper, for eksempel, hevdet så sent som i 1965 at Afrika var et kontinent uten historie før europeerne kom. Denne uttalelsen oppsummerer den negative holdningen vesten hadde til det Afrikanske kontinentene. Grunnet «den hvite manns byrde» skulle Afrika utvikles og oppdras av vesten slik at kontinentet også kunne utvikles i Europas retning.⁶⁴

Et Afrikansk perspektiv på Afrika

Det ble viktig for de afrikanske lærde på 1950- og 1960-tallet å vise at Afrika sør for Sahara hadde en historie lenge før kolonitiden. Dette henger sammen med avkolonialiseringen som skjedde i samme periode. Behovet for å vise at Afrika og de «nye statene» hadde en historie ble svært viktig for å skape samhold og identitet. Koloniperioden ble neglisjert siden det ble ansett

⁶³ Thorbjørnsrud, Berit. 2001. "Innledende essay." I *Orientalismen : vestlige oppfatninger av Orienten*, av Berit Thorbjørnsrud Edward W. Said, Anne Aabakken, ss: VII-XLIII. Oslo: De norske bokklubbene, s. XXXIII)., Green, Anna, and Kathleen Troup. 2016. "Postcolonial perspectives." In *The houses of history : a critical reader in history and theory*, edited by Anna Green and Kathleen Troup, ss. 277- 287. Manchester: Manchester University Press, s. 278

⁶⁴ Hansen, Ketil Fred. "Historien om historien om Afrika." *Nytt norsk tidsskrift (trykt utg.)*. 12 :1995 :2:S.178-183, ss. 178-79., Balsvik, Randi Rønning. 2004. *Afrika i eit historiografisk perspektiv, Utsyn & innsikt*. Oslo: Samlaget, s. 20

som å være en kort episode i den lange historien av den afrikanske fortiden.⁶⁵ Det skjedde dermed en revolusjon i afrikansk historieskriving i retning av akademisk historie og et afrikansk perspektiv.⁶⁶ For å skrive en tilstrekkelig Afrikansk historie ble bruk av muntlige kilder og arkeologiske funn svært sentralt.⁶⁷ Problemet med den «første afrikanske skolen» var at de afrikanske historikerne hovedsakelig var utdannet i vestlige land og dermed innenfor et vestlig perspektiv. Dermed brukte de samme fenomenene, modellene og begrepene i sine fremstillinger, slik at den afrikanske historien igjen ble bygd på europeiske premisser. De som representerte det nasjonalistiske fokuset fikk på 1970-tallet kritikk fra den radikaliserede gruppen. Denne gruppen mente at det meste av vestens innblanding var årsaken til alle Afrikas problemer. Sentralt på denne tiden var begrepet nykolonialisme, der tanken om Afrikas frigjøring fra vesten var falsk. At det Afrikanske kontinentet fortsatt ble utnyttet av Europa både politisk, økonomisk og kulturelt.⁶⁸ Dette ble påpekt av blant annet av den indisk litterære teoretiker Gayatri Chakravorty Spivak, som skal diskuteres senere i dette kapittelet.

Nye strømninger

Fra slutten av 1970-taller og utover ble historikere opptatt av nye spørsmål etter impulser fra franske mentalitetshistorikere. Nå skulle alle representeres og alle deler av det menneskelige livet skulle fortelles. Alle sosiale klasser skulle nå få sin historie. I den Afrikanske historieskolen fikk samfunn og kultur større plass i historieskrivingen i stedet for politiske utviklingen, krig og nasjonalhistorie.⁶⁹ For å forsøke å besvare de nye spørsmålene tok historikerne i bruk nye tilnæringsmåter og kildemateriale. Man hentet inn lingvistikk, antropologi, demografi og andre studier, samt brukte ritualer, skulpturer, sang og litteratur som kilder.⁷⁰

En av de viktigste bidragsyterne på denne tiden var den Palestinske litteraturforskeren Edvard Said. Han gjorde et oppgjør med den vestlige fremstillingen av Orienten gjennom sin bok *Orientalism* fra 1978. Hans mål med boken var å vise hvordan Orienten eller Østen hadde blitt

⁶⁵ Iggers, Georg G., Q. Edward Wang og Supriya Mukherjee. 2008. *A Global History of Modern Historiography*. Harlow: Pearson Longman, ss. 247-51

⁶⁶ Balsvik 2004, ss. 27-28

⁶⁷ Ibid, s. 21, 28

⁶⁸ Balsvik 2004, ss. 35-37., Hansen 1995, s. 180., Røssaak, Eivind. 1998. «Etter postkolonialismen – samtale med Gayatri Chakravorty Spivak,» i *Det postmoderne og de intellektuelle*, av Eivind Røssaak. Oslo: Spartacus Forlaag AS, ss. 128-29

⁶⁹ Balsvik 2004, ss. 38-39., Hansen 1995, s. 181

⁷⁰ Hansen 1995, s. 181

skapt av og for vesten.⁷¹ Han argumenterte for at tolkningene gjort om Østen var påvirket av fortolkeren selv, siden de var en del av den vestlige diskursen.⁷² Ifølge Said skapte Vesten et skille mellom øst og vest, mellom «oss» og «dem». Østen ble fremstilt på en nedverdig måten uten nyanser. Vesten på en annen siden representerte sivilisasjon, modernitet og fremgang. Dette legitimerte ifølge Said den vestlige imperialismen. Ved å skape negative bilder og fortellinger om Østen som urasjonell og fremmed, trengte de Vestens hjelp for å utvikle seg. Denne koloni-tankegangen sluttet ikke da kolonitiden opphørte, men fortsatte i forskjellige former. Videre forklarte Said at disse forestillingene om Østen skapt av Vesten ikke egentlig handler av Østen, men om Vestens forhold til andre.⁷³ Med denne boken utfordret Said også akademikerens måte å arbeide på og forholde seg til stereotyper og fremstillinger om «andre».

Hvis man skal studere en kultur, gruppe eller samfunn som har en karakter av «andre», vil det i seg selv, ifølge Said åpne opp for en manifestasjon av «vestlig» kultur. På denne måten kan det være problematisk som vestlig historiker å tolke, diskutere eller kommentere temaer knyttet til for eksempel kolonialismen på en hensiktsmessig måte. Å si at bare de som er innenfor det samme paradigme kan studere det, vil være å sette det veldig på spissen. Hvis det er bare de som er innen det samme paradigme eller diskurs som kan studere sitt forskningsobjekt, kan dette igjen kan føre til svært nasjonalistiske fortolkninger. Ingen er løsrevet fra sin samtidige diskurs. Det vil være svært vanskelig å klare å løsrive seg fra den. Derfor er det viktig å være klar over dette både som leser og skribent.

En annen sentral teoretiker inne postkolonialismen er Gayatri Chakravorty Spivak. Hun er en indisk litterære teoretiker og har bidratt med å utvikle feltet. I essayet «Can the Subaltern Speak» fra 1988 påpeker hun posisjonen til intellektuelle som heller snakker på vegne av subaltern, i stedet for å la de snakke for seg selv.⁷⁴ Innen postkoloniale studer er det ulike tilnærminger hvem subaltern er og hvem de representerer. For Spivak handler det om mennesker som har ingen eller begrenset tilgang til hegemonisk makt.⁷⁵ Med den hegemoniske makten menes den ideologiske, politiske og institusjonelle makt. Til forskjell fra Said som setter Østen under ett, vektlegger Spivak viktigheten å bringe frem de marginaliserte basert på kjønn, religion, etnisitet, kaste eller utdanning. De blir ikke representert fordi de ikke klarer å stå

⁷¹ Thorbjørnsrud 2001, s. xv

⁷² Balsvik 2004, s. 40

⁷³ Thorbjørnsrud 2001, ss. XVI, XXII, XXVI, XXXI, XXXII

⁷⁴ Spivak, Gayatri Chakravorty. 1988. *Can the subaltern speak?* Basingstoke: Macmillan, s. 74

⁷⁵ Ibid, s. 69

sammen som en enhet.⁷⁶ Derfor er de ifølge Spivak avhengig av at de vestlige intellektuelle taler for dem slik at deres historie blir fortalt. Hun mener videre at å tale på vegne av såkalte subaltern, gjør at man marginalisere dem ytterligere.⁷⁷ For å kommunisere med subaltern på en hensiktsmessig måte, må man ikke se seg selv som «spesialisten/eksperten» i sentrum av «de»- og «oss» forholdet. Den som skal studere subaltern grupper og deres stemmer må ikke anse seg selv og sin kultur som den overlegne. Tittelen «Can the Subaltern Speak» implementerer at de marginaliserte ikke kan snakke, eller ikke kan snakke det dominante språket slik at de blir representert eller ikke blir hørt. Dermed må en forsker la de prate, men på sine måter innenfor sine konvensjoner. Slik blir de representert på vegne av seg selv og ikke andre.

Begrensninger og problemer

Forskning innebærer at man må ta valg, både av det man vil ta med og det man velger bort. Det finnes en rekke måter å se en historisk hendelse eller fenomen på, samt hvordan man tilnærmer seg dem. Når det gjelder historisk forskning kan man derfor ikke snakke om en fasit. Resultatene vil alltid være avhengig av hvilke briller man har på seg, og de sosiale og kulturelle normene man er formet av. Det er ikke å stikke under stol at avstand, både i tid og rom, skaper problematikk i historiske fremstillinger. Det at jeg er en norsk, hvit kvinne som bor i Tromsø, for eksempel, er med på å forme mine perspektiver på godt og vondt. Hvordan kan jeg som norsk kvinnelig forsker tilegne med god nok innsikt i en rwandisk sedvanerett brukt i forsoningsarbeid etter et folkemord jeg ikke var vitne til?

De vestlige idealene jeg bringer med meg kan i denne sammenhengen by på utfordringer med å forstå en afrikansk type sedvanerett. Det er dermed viktig å være klar over at dette kan bidra med å farge min analyse og forståelse av gacaca, og dens utvikling. Dette betyr at det også ville være vanskelig å kritisere denne sedvaneretten på bakgrunn av egen rettsforståelse og manglende juridisk kunnskap. For å ikke havne i en tradisjon mange vestlige historikere har gjort før meg, vil ikke oppgaven se på gacaca som en motpol, eller fremstille det som en underutviklet praksis atskilt fra vesten. Ved å stille gacaca opp mot andre vestlige juridiske institusjoner kan det føre til ytterligere vestlig dominans. Gacaca er egentlig ikke en juridisk institusjon, men et sosial fenomen. Derfor blir det lite hensiktsmessig å måle det opp mot de vestlige, men heller se om det er likheter.

⁷⁶ Green og Troup 2016, s. 283

⁷⁷ Røssaak 1998, ss. 126-27

I tråd med Spivak, å ikke tale på vegne av subaltern, men bringe frem ulike stemmer som ikke blir hørt, vil denne oppgaven belyse kvinnes posisjon i gacaca med fokus på voldtektssaker. Dette kan bidra til at gacaca blir satt i et dårlig lys. For pårope vestlig standard som ideelt trekkes inn statistikk fra Norge for å vise problematikk knyttet til slike saker også i vesten. I denne oppgaven forsøker jeg å fjerne meg fra de vestlige konvensjonene så godt det lar seg gjøre, men man er aldri løsrevet fra sin samtidige diskurs. Denne oppgaven skal forsøke å se forbi de vestlige begrepene og forståelse. Og se bort fra de vestlige premisene for hvordan et rettssystem bør og skal være. Det er viktig å unngå universalisme, altså en universell standard alle samfunn bør innrette seg i. Det er en forskjell mellom det å ha lik verdi kontra at vi deler de samme verdiene. Dette betyr at det rwandiske folket trolig selv vet best hvilke verdier og normer de vil vektlegge slik at de skal få fred og forsoning.

Begrepsproblematikk

En av hovedproblemene denne oppgaven har støtt på er oversettelse av både litteratur og begreper. Majoriteten av kildene er på engelsk. Det kan føre til at ulike begrep eller uttrykk ikke kan oversette direkte til norsk. I litteraturen brukes det også begreper på kinyarwandisk som er oversatt til engelsk og deretter på norsk. I denne prosessen kan betydningen av ordet eller begrepet endre seg. Det kinyarwandiske begrepet på konge; *mwami*⁷⁸ vil ha ulikt innhold enn det vestlig begrepet «konge». Tilsvarende er det knyttet problematikk til bruk av høvdingsbegrepet; *mutwale*⁷⁹, eller *chiefman* på engelsk. Både forskere og ufaglærte assosierer ulike ord til ulike begrep, og på denne måten ha forskjellige oppfatninger av samme fenomen ut fra sin definisjon. Det er derfor viktig å sette seg inn i hva de ulike begrepene ilegges og anerkjenne at oversetteren ikke nødvendigvis behersker å oversette helt korrekt, grunnet liten tilgang til originalspråket. På en annen siden vil denne oppgaven i en større sammenheng åpne opp for et norsk publikum, som kan bidra å vise andre måter å håndtere konflikter på.

På samme måte er det viktig å være klar over som forsker at de begrepene vi bruker ikke er nøytrale eller likegyldige. De viser hvilken virkelighet som blir skapt og hvilken oppfatning av verden den er med å skape. Når man skriver om fenomener som er utenfor ens egen sfære, er det viktig å anvende de begrepene og kategoriene som er skapt i de omgivelsene. Europeiske forskere har ofte forsket på afrikansk historie ut fra vestlige prinsipper, kontra på de lokale. På

⁷⁸ Prunier 1995, s. 9

⁷⁹ Ibid, s. 11

denne måten har afrikanske samfunn ofte ikke blitt beskrevet for hva de var, men ut fra det de ikke var.⁸⁰

Komparative trekk

Det skrives svært sjeldent historiske fremstillinger som ikke på en eller annen måte benytter seg av sammenligning. Det er noe som gjøres hele tiden. Strukturer, aktører og institusjoner sammenlignes med både like og ulike fenomener. Historiefaget ser på utvikling, brudd og kontinuitet, hva som har ført til dette og hva som er likt og ulikt. Ved å sette sitt forskningsobjekt opp mot noe lignende, kan man oppdage nye særtrekk med sitt eget. Det anvendes ofte når man er ute etter forskjeller og likheter, som kan bidra til å forklare kontinuitet og endring. Gjennom å sammenligne kan man finne nye sammenhenger som ikke har blitt synliggjort tidligere. Denne oppgaven er opptatt av den diakrone dimensjonen, der man ser på et fenomens utvikling over tid. Samtidig anvendes også synkron komparasjon for å sammenligne samtidige fenomener.⁸¹ Denne metoden vises i sammenligninger med å sette gacaca opp mot norske juridiske aspekter, sannhetskommisjonen i Sør-Afrika og Etiopias gondoro-ritual. Dette kan gi større forståelse for den norske leseren ved å vise at Rwandas sedvanerett faktisk ikke er så ulik norske rettspraksiser. Å dra inn relevante komparative elementer for å drive analysen fremover, er tidkrevende. Oppgaven er derfor ikke en direkte komparativ analyse av ulike fenomener, men har en mere «løser» tilnærming for å bringe elementer som vil sette lys på mitt eget forskningsobjekt. Dette er til forskjell fra rene komparative oppgaver utført av blant annet Erlend Mortensen Landrø, våren 2018, om folkemordet i Rwanda og Kambodsja.⁸² Hvor hensikten er å undersøke likhetstrekk mellom to folkemord på tvers av kulturell tilhørighet, tidsperiode og geografiske plassering.

Kildeomfang

Kildegrunnlaget til denne oppgaven bygger i all hovedsak på sekundærlitteratur. Det betyr at dette er et litteraturstudium som skal forsøke å besvare problemstillingen i lys av annen forskning. Siden den moderne gacaca er fra samtiden finnes det svært mye litteratur og forskningsartikler om akkurat dette. Det som har vært problematisk er å finne kilder som tar for

⁸⁰ Balsvik 2004, s. 43

⁸¹ Melve, Leidulf. 2018. «Å arbeide komparativt,» i Historikerens arbeidsmåter, red. Teemu Ryymin og Leidulf Melve. Oslo: Universitetsforlaget, s. 80.

⁸² Landrø, Erlend Mortensen. 2018. Folkemord. En komparativ analyse av to folkemord fra det 20. århundre: Rwanda & Kambodsja., Masteroppgave, Institutt for arkeologi, historie, religionsvitenskap og teologi UiT Norges arktiske universitet.

seg den tradisjonelle gacaca-praksisen og hvordan den fungerte, da forskningen hovedsakelig er på fransk. Dette er et språk jeg ikke behersker, men med hjelp fra både oversettelsesprogram, samt en studiekamerat, fikk jeg hjelp til å oversette én artikkel som er svært sentral i gacaca-forskningen.

Jurist og statsviter Filip Reyntjen sin artikkel «Le gacaca ou la justice du gazon au Rwanda» fra 1981 er hyppig sitert av andre gacaca-forskere. Gjennom denne artikkelen går Reyntjens i dybden på hvordan gacaca fungerte på 1970/80-tallet. Den gir innsikt i hvilke saker som ble hyppigst ført samt oppbyggelsen av gacaca-praksisen. Den er svært viktig siden den viser at gacaca hadde gjennomgått noen endringer forhold til den tradisjonelle som eksisterte i førkolonial tid. En annen viktig kilde som i all hovedsak bruker franske kilder er Arthur Molenaar mastergradsoppgave i historie «Gacaca: grassroots justice after genocide The key to reconciliation in Rwanda?» publisert av African Studies Centre i 2005. Molenaars oppgave gir en god oversikt over gacaca-praksisens utvikling i møte med kolonimakten, landets selvstendighet og oppgjøret etter folkemordet. Siden han tar utgangspunkt i franske kilder fra blant annet Filip Reyntjens er det vanskelig å stille seg kritisk til dem. Denne kilden har vært svært viktig for å besvare min oppgave fordi få kilder tar for seg gacaca på denne måten.

Før jeg kom over de øvrige kildene leste jeg boken *African political systems* (1940) skrevet av M. Fortes og E. E. Evans-Pritchard. Denne er en klassiker innen studier av politiske system i Afrika. I denne gjennomgangen blir hverken Rwanda eller gacaca nevnt, men Uganda som er Rwandas naboland. Begge landene har vært kongedømmer. De har like administrative strukturer og ritualer, og på denne måten kan gi innsikt i Rwandas politiske struktur.⁸³ Det kan føre til generalisering, som er problematisk siden de ikke er helt like. Dette område var et jordbrukssamfunn med både landbruk og kveg. Det kan være forskjeller også administrativt selv om begge landene ligger i Afrika, nært hverandre og var basert på kongedømmer. Kilder forteller at det var kontakt mellom kongedømmene. De var begge en delt befolkningen basert på arbeid (hutu/bairu – tutsi/bahima).⁸⁴ Jeg velger likevel å se på Uganda siden det kan belyse Rwanda sin politiske struktur i førkolonial tid.

⁸³ Se også (Prunier 1995) For en nøye gjennomgang av Rwandas historie fra førkolonial tid og opp mot folkemordet. Samt se Oliver, Roland og Gervase Mathew. 1966. *History of East Africa, Volume One*. London: Oxford University Press. Her nevnes kongedømmet Rwanda og betegnelse som hutu og tutsi, ss. 330, 350

⁸⁴ Oliver, Roland og Gervase Mathew. 1966. *History of East Africa, Volume One*. London: Oxford University Press, s. 86

Publiserte bøker og artikler

Det er publisert en rekke bøker og artikler om den moderne gacaca-praksisen som eksisterte etter folkemordet. Siden den ble praktisert i nærheten til vår tid finnes det et hav av kildemateriale som behandler den. Denne oppgaven er satt sammen av fremstillinger fra ulike verk. I sin bok *Rwanda. Folkemord* (2009) presenterer Steingrímur Njálsson den komplekse bakgrunnen til folkemordet samt gir god innsikt i gacaca hvor han diskuterer om det har som hensikt å straffe eller forsoner. Filip Reynjens kaster lys på det sittende regimets menneskerettighetsbrudd og den moderne gacaca-praksisen i sin bok *Political Governance in Post-Genocide Rwanda* (2013). Som de aller fleste vestlige forskere stiller han seg kritisk til denne praksisen som et middel for å oppnå forsoning i Rwanda. Anette Frøyland, Ann Charlotte Nilson og Astri Suhrke viser i artikkelen *Rwanda: verken rettferdighet eller fred* fra boken *Forsoning eller rettferdighet* (1998) en god oversikt over FNs tribunal for Rwanda og hvilke begrensinger og problemer det hadde for å bidra i forsoningsprosessen.

Boken *The Rwanda Crisis* (1995) av Gérard Prunier gir i sitt verk *The Rwanda Crisis* (1995) en god innsikt i Rwandas historie fra førkolonial tid og frem til folkemordet. Den gir ingen innsikt i gacaca direkte, men er svært sentral i å forstå bakgrunnen til folkemordet og dermed den statlige implementeringen av gacaca. Både Thea Martine Ottmann i *Folkemordet FN valgte å ignorere* (2008), og David Simon i *Folkemordet i Rwanda* (2014) gjør rede for folkemordet, hvor den sistnevnte tar opp gacaca kort. Videre bør boken *The order of genocide : race, power, and war in Rwanda* skrevet av statsviteren Scott Staus nevnes fordi den gir fin innsikt i kompleksiteten til folkemordet, belyst gjennom innsamlet datamateriale. Boken *History of East Africa Volume One* (1966) av Roland Oliver og Gervase Mathew gir en oversikt over Øst-Afrikas historie, men fra et mer vestlig perspektiv siden disse var britiske akademikere. Den er et fint oppslagsverk som kan gi innblikk i den førkoloniale Øst-Afrika. Disse bøkene har fungert som både drivkraft til videre lesing og oppslagsverk. Samtidig har de vært viktige for å særlig forstå folkemordet som er en sentral brikke for å få taket på gacaca.

Kildekritikk

Hensikten med å bruke litteratur fra et bredt spekter av forskingsdisipliner er for å belyse ulike deler av gacaca-praksisen. Kildemateriale er også basert på teorier innen fredsforskning, litteratur og juss. Dette for å få belyse gacaca fra ulike perspektiver og fremstillinger. Historiefaget er ifølge Knut Kjeldstadli en «kjøter», som henter inn informasjon på tvers av

fagdisipliner.⁸⁵ For å tolke fortiden og tilstrebe størst mulig grad av sannhet i forståelse av den, må man bruke kildekritisk metode. Det handler om å vurdere kilders brukbarhet og troverdighet. Historiker og professor Knut Kjeldstadli forslår *kildegransking* som et mer passende begrep. Målet er ikke å kritisere kilden, men granske den for å se hva man kan finne i den.⁸⁶

Oria har vært et nyttig verktøy for å finne relevante kilder. I tillegg har jeg sett på litteraturlistene til andre forskere for å finne egnet litteratur. Det er ofte de samme forskerne som blir brukt som betyr at det er en tendens til forsterkende gjenbruk. På denne måten kan det være utfordrende å finne andre kilder og nye perspektiver. Formålet med denne oppgaven er ikke å kritisere gacaca-praksisen, men å se dens utvikling. Kildeomfanget er hovedsakelig fra forskere som enten kritiserer den moderne gacaca eller ser dens styrker. Dette kan føre til at både jeg som leser er blitt farget av dette, og som gjenspeiles i min egen oppgave. Jeg har forsøkt å distansere meg til den store kritikken fordi jeg nettopp er fra vesten og ønsker å unngå å måle gacaca mot vestlig standard. På denne måten lener jeg meg gjerne mot de som har et mere støttende syn på gacaca kontra de som er svært kritisk til praksisen. Et annet problem er også at kildene er skrevet av ikke-afrikanere. Det har vært utfordrende å finne litteratur om gacaca skrevet av afrikanske forskere, fordi de gjerne skriver på fransk eller lokalspråket. I den følgende delen vil jeg utype sentrale begrep for å bedre kunne forstå gacaca-praksisen

DET KONSEPTUELLE RAMMEVERKET

Alle historiske fremstillinger, uansett form og medium, bruker begreper som forteller om innholdet: revolusjon, nasjon, konge og demokrati. Mange av disse begrepene endrer innhold avhengig av hvilken tid de blir brukt i. De gir innsikt og struktur til våre tanker, slik at dets innhold ikke kan forveksles med andre begreper. På nynorsk heter begrep «omgrep». Å begripe er både å forstå, fatte, og gripe om noe.⁸⁷ Så hva forstår vi med begrepene? Hva slags betydninger fører de med seg? De begrepene vi bruker bestemmer hvilke kollektiver vi er en del av å identifisere oss med, bevisst eller ubevisst.⁸⁸ Begrepsbruk kan føre med seg problematikk. Til stadighet dukker det opp utfordringer knyttet til oversettelser. Begreper

⁸⁵ Kjeldstadli, Knut. 1999. Fortida er ikke hva den en gang var : en innføring i historiefaget. 2. utg. ed. Oslo: Universitetsforlaget, ss. 28-29)

⁸⁶ Ibid, ss. 161-62

⁸⁷ Språkrådet. <https://ordbok.uib.no/omgrep> (hentet 11.11.2020)

⁸⁸ Jordheim, Helge, Iver B. Neumann, Jörg Fisch, Dieter Groh, and Rudolf Walther. 2008. Imperium : *imperialisme*. Vol. 1, *Begreper i historien*. Oslo: Unipub, s. 16

endrer seg over tid og dermed kan man tenke seg at gacaca som system også har endret seg. I arbeid med gacaca kommer man ikke unna å se på folkemord som begrep. For å forstå gacaca, må man ha et innsyn i historien til Rwanda og forsøke å forstå hvorfor denne praksisen ble revitalisert. Viktige konsepter å drøfte knyttet til denne praksisen er *folkemord*, *fred* og *forsoning*. I tillegg kommer *sedvanerett*, som vil utdypes nærmere i neste kapittel.

Folkemord

Hva er egentlig folkemord? For å forklare, analysere og prøve å forstå de som allerede er begått er det viktig å få definert hva det egentlig går ut på. Begrepet ble introdusert av den polsk-jødiske juristen Raphaël Lemkin under 2. verdenskrig. Han brukte folkemord som en betegnelse på en systematisk utslettelse av nasjonale grupper.⁸⁹ Lemkin utviklet begrepet delvis som svar på nazistenes politikk for systematisk drap på jødiske folk under Holocaust, men også som svar på tidligere tilfeller i historien av målrettede ødeleggelse av bestemte grupper av mennesker. Han var helt sentral i utviklingen av FN folkemordskonvensjon. Den 9. desember 1948 presenterte FN gjennom folkemordskonvensjonen denne definisjonen på folkemord i tiden opp mot Nürnberg-rettsakene:

“In the present Convention, genocide means any of the following acts committed with intent to destroy, in whole or in part, a national, ethnical, racial or religious group, as such :

- (a) Killing members of the group;
- (b) Causing serious bodily or mental harm to members of the group;
- (c) Deliberately inflicting on the group conditions of life calculated to bring about its physical destruction in whole or in part;
- (d) Imposing measures intended to prevent births within the group;
- (e) Forcibly transferring children of the group to another group.”⁹⁰

Ingen ble dømt for folkemord etter den andre verdenskrigen. I Nürnberg-domstolen kunne man dømme ut fra tre ulike kategorier av forbrytelser: forbrytelser mot freden, krigsforbrytelser og forbrytelser mot menneskeheten.⁹¹ Dette betyr at Det internasjonale tribunal for Rwanda (ICTR) ble den første domstolen til å tolke Lemkins definisjon på folkemord.

⁸⁹ Lemkin, Raphaël. 1944. "Chapter IX Genocide." I *Axis Rule in Occupied Europe - Laws of Occupation, Analysis of Government, Proposals for Redress*, av Raphaël Lemkin, s. 79- 95. Washington: Carnegie Endowment for International Peace Division of International Law, s. 79

⁹⁰ United Nations, Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. 9. desember 1948. <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%2078/volume-78-I-1021-English.pdf> (hentet 23.03.19)

⁹¹ Nürnberg-Dommen. Bergen: I hovedkommissjon hos John Griegs forlag, 1947, s. 9

Folkemord er altså bevisste drap av uskyldige mennesker som blir ofre grunnet deres politiske, religiøse eller etniske ståsted, der omfanget av mennesker som blir rammet er unikt. Scott Straus definisjon fokuserer på det sjeldne og ekstraordinære volden et menneske kan begå. I Rwandas tilfelle handler det om hvordan vanlige mennesker så på medmennesker, venner, naboer og barn som en fiende som måtte drepes. Folkemord er et meget komplekst sosialt fenomen som kan involverer et stort spekter av institusjoner som for eksempel staten, militæret, media og/eller kirken.⁹²

I kjølvannet av verdenssamfunnets manglende evne til å respondere tilstrekkelig på folkemordene som ble begått i Rwanda og det tidligere Jugoslavia i løpet av 1990-tallet, dukket konseptet *ansvaret for å beskytte*, kjent som R2P⁹³ opp. Det ble lansert gjennom *International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS)*-rapporten i 2001. ICISS var en flernasjonalt kommisjon, som svar på gjentatte sterke oppfordringer fra FNs daværende generalsekretær Kofi Annan om å ta et forpliktende og kollektivt beskyttelsesansvar. R2P er en internasjonal norm som søker å sikre at det internasjonale samfunnet aldri igjen unnlater å stoppe forbrytelser mot menneskeheten, krigsforbrytelser, fordrivelse på etnisk grunnlag og folkemord. ICISS lanserte ideen i 2001, men ble ikke nedfelt som et FN prinsipp før i 2005.⁹⁴

I 1948 ble menneskerettighetserklæringen vedtatt av FNs generalforsamling. Denne verdenserklæringen er det viktigste dokumentet i det internasjonale arbeidet for menneskerettigheter. Den består av 30 artikler som skal beskytte grunnleggende verdier som frihet, likhet og verdighet uavhengig av klasse, kjønn eller etnisitet. De handler for eksempel om retten til liv, religionsfrihet, ytringsfrihet, frihet fra tortur, rett til arbeid og helse. Alle land som senere ble medlem av FN, har sluttet seg til verdenserklæringen og dermed forpliktet seg til at de blir overholdt og respektert. En av FNs viktigste oppgaver er å sørge for at disse menneskerettighetene blir opprettholdt og beskyttet for å sikre internasjonal sikkerhet og fred. For å bidra til dette har de flere organer. FN kan ikke gripe inn i lands interne konflikter selv om det foregår brudd på menneskerettighetene. Derfor eksisterer sikkerhetsrådet som har myndighet til å vedta om FN skal gripe inn i konflikter ved bruk av militærmakt eller

⁹² Straus 2006, s. 2

⁹³ Akronymet R2P brukes som forkortelse for 'Responsibility to protect'. Oversatt til norsk: ansvaret for å beskytte.

⁹⁴ Dahl-Eriksen, Tor Christian. 2019. "R2P i Sikkerhetsrådets klype – nødvendig, men problematisk." Norsk statsvitenskapelig tidsskrift 35:77-91, ss. 77-79

Hentet fra:https://www.idunn.no/nst/2019/02/r2p_i_sikkerhetsraadets_klype_noedvendig_men_problematisk

sanksjoner. Sikkerhetsrådet forsøker alltid å løse oppståtte konflikter ved hjelp av fredelige midler.⁹⁵ Menneskerettighetene anses å være sentrale for å sikre fred.

Fred

Fredsskaping har vært en del av menneskets historie til all tid, iallfall like gammel som krig. Alle samfunn har opplevd konflikt på ulike nivå og dermed utviklet metoder for fredsmekling. Dette kan være alt fra sosiale institusjoner til formelle rettslige prosesser og offentlige statlige institusjoner. De aller fleste samfunn har deres egen versjon for fredsmekling som både kan være «moderne», «tradisjonell» eller en blanding. Man kan knapt snakke om rettspraksiser og forsoningsarbeid uten en viss forståelse av hva fred innebærer.

Fred i seg selv er et abstrakt begrep, noe som gjør det vanskelig å definere. Fred kan være både privat og offentlig, og er både et lokalt, nasjonalt og internasjonalt anliggende. Fra 1800-tallet og utover har det vært etablert ulike transnasjonale organisasjoner, herunder De forente Nasjoner (FN) i 1945, med den hensikt å sikre gode plattformer for mekling og fredsforebyggende tiltak internasjonalt. I dag er de fleste slike organisasjoner lagt til nettopp FN. En av grunnleggerne av moderne fredsstudier Johan Galtung skiller mellom positiv- og negativ fred. Han bruker begrepet «negativ fred» for å beskrive fraværet av krig, konflikt eller annet storstilt vold. Det er negativt fordi fravær av vold vil i det lange løp ikke være nok til å sikre fred. På den andre siden mener han at «positiv fred» fokuserer på tilstedeværelsen av fredsbevarende samfunnsstrukturer, som motvirker oppblussing av konflikter.⁹⁶ En teori som har dominert den moderne fredsdiskusjonen er liberal fred.

Liberal fred

Denne teorien antyder at demokratiet som styreform sørger for at innenrikspolitikken er fredelig. Sammen med frihandel sikrer det også at stater ikke går til krig mot hverandre. Dette kommer av at stater samarbeider og driver handel, som igjen fører til relativ fredelig regional og internasjonal orden.⁹⁷ Det er fire hovedtanker innenfor de liberale fredsrammene. Disse er «seierherrenes fred», «institusjonell fred», «konstitusjonell fred» og «sivil fred».⁹⁸

⁹⁵ FN. 2019. FN, fred og sikkerhet. <https://www.fn.no/tema/konflikt-og-fred/fn-fred-og-sikkerhet> (hentet 03.05.21)

⁹⁶ Richmond, Oliver P. 2014. Peace : a very short introduction. Vol. 407, Very short introductions. Oxford: Oxford University Press, ss. 6-10

⁹⁷ Richmond 2014, s. 19

⁹⁸ Ibid, ss. 20-21

Seierherrenes fred går ut på at fred hviler på militær seier, og at dominansen til en seierherre gjør fredens overlevelse mer sannsynlig.⁹⁹ Fred bygger ikke bare på militærmakt, men også gjennom lov, rettigheter og institusjoner. Den institusjonelle freden hviler på tanken om å forankre stater innenfor et felles verdisett og delt juridisk kontekst hvor statene blir enige om hvordan de skal oppføre seg, og håndheve bestemte atferder.¹⁰⁰ Dette kan spores tilbake til freden i Westfalen i 1648, og frem til grunnleggelsen til FN. Altså at internasjonale institusjoner og organisasjoner er designet for å ikke bare lage fred, men også å bevare den, slik man ser gjennom menneskerettighetskonvensjonen av 1948. Den konstitusjonelle freden baserer på at demokrati og frihandel blir betraktet som grunnleggende egenskaper i enhver fredelig stats grunnlov.¹⁰¹ Ifølge denne tankegangen må en stat ha essensielle elementer i sin grunnlov for at de skal forbli fredfulle. Den siste delen er sivil fred også kalt borgerfred. Dette er en særskilt måte å tenke på fred, grunnet behovet for individuell handling, snarere enn statlig, multilateral eller internasjonal innsats. Den kommer fra samfunnsborgeres direkte handlinger for innflytelse og mobilisering i å få eller forsvare grunnleggende menneskerettigheter og verdier.¹⁰² Denne tankegangen bygger på at både sivile samfunnsorganisasjoner, frivillige organisasjoner (NGOs), innenlandske og transnasjonale sosiale bevegelser, søker å avdekke og rette opp i urettferdighet eller prosesser som medfører risiko for krig.¹⁰³ Slike sivile kampanjer var svært viktige for skape endringer som blant annet allmenn stemmerett og avskaffelsen av slaveriet. Fred betyr noe mer enn bare fravær av krig. Det er sammensatt av politiske, sosiale og økonomiske faktorer, som skal bidra med å skape sikkerhet og utvikling.

Lokal fred

Den lokale freden dreier seg om å forankre fred i lokale institusjoner, som separeres fra nasjonale - og internasjonale fredsvirkosomheter. Fokuset er å skape nødvendige fredsprosesser på en legitim måte der vilkårene til de lokale blir møtt. Dette kan gjøres med og uten internasjonal hjelp. Disse skillene er uklare grunnet kompleksiteten hvor alt på flere måter er knyttet sammen.¹⁰⁴ Sentralt i «den lokale vendingen» i freds- og konfliktstudier er ideen å gjøre fredsbygging kontekstavhengig. På denne måten skreddersys det etter de lokales behov og

⁹⁹ Ibid, s. 52

¹⁰⁰ Ibid, ss. 67-68

¹⁰¹ Ibid, s. 20

¹⁰² Ibid, s. 79

¹⁰³ Ibid, s. 20

¹⁰⁴ Mac Ginty, Roger og Oliver P Richmond. 2013. "The Local Turn in Peace Building: a critical agenda for peace." *Third world quarterly* 34 (5):763-783, ss. 769-70

kultur, selv om dette kan være i strid med standardiserte internasjonale fredsbyggingssystem. Tilhengere for denne vendingen hevder at en slik engasjement på lokale plan er mer bærekraftig enn et påtvunget fredsarbeid fra ovenfra. Ved å ha et fokus på lokal fredsmekling kan nye muligheter for fred oppstå. Alle har ikke nødvendigvis den samme oppfatning av hva fred er.

Séverine Autesserre og Paul Lederach mener, i motsetning til hva de fleste politikere forkynner, at det ikke kreves massive internasjonale inngrep eller milliarder i bistand for å skape fred. Varig fred skapes ifølge dem ved å gi makt til de lokale innbyggerne. Ved å forstå og gi plass til lokale tradisjoner gjennom grasrota kan bidra til å styrke båndene innad i fellesskapet. De anerkjenner at lokale fredsløsninger ikke er perfekte, men de har større kunnskap å adressere slike utfordringer fordi de kjenner samfunnet ut og inn og deres utfordringer. For å oppnå langvarig nasjonal fred, må både grasroten og de øvrige være med. Kommer det bare fra ovenfra viser tidligere fortellinger at slik fred er kortvarig, mens bare nedenfra-løsning er skjor grunnet ingen vanlige folk har det nødvendige nettverket for å skape fred for en hel nasjon. Prosessen er like viktig som utfallet, om ikke det aller viktigste.¹⁰⁵

På lokalt nivå er folk mer interessert i å forholde seg til hverdagen med minst mulig konflikt. Når hindringer for dette blir fjernet, kan relasjoner mellom grupper forbedres. Å bygge oppunder det lokale sivile samfunnet er svært viktig. Samtidig kan ikke dette være det eneste fokuset, fordi lokal fred ikke er den universelle kuren. Fredsbygging på et lokalt nivå bør være et supplement til det nasjonale- og internasjonale nivået, der globale prosesser flettes inn i konflikten. Styrkning på lokalt nivå for fred er viktig fordi visse konflikter på høyere nivå alltid manifesteres lokalt og dermed bør løses «på bakken». Løsningen på dette kan være gjennom en hybrid form for fred.

Hybrid fred

Et skritt videre fra de liberale og lokale fredsrammene er den hybride fredsløsningen. Den påvirkes av både lokale politiske mønstre basert på kulturelle, historiske og sosiale normer, samt materielle resurser og identitet. Den vestlige fredtanken knyttet til demokrati, menneskerettigheter og rettsikkerhet har en innvirkning på den hybride freden. Det som vokser frem er en slags kombinasjon av den lokale- og liberale freden, formet gjennom politisk strid

¹⁰⁵ Autesserre, Séverine. 2021. "The frontlines of peace : an insider's guide to changing the world." New York: Oxford University Press, ss. 43, 147-49, 191., Lederach, John Paul. 1995. Preparing for Peace: Conflict Transformationa cross Cultures. New York: Syracuse University Press

med en rekke aktører, preferanser og sikkerhetsinteresser.¹⁰⁶ I noen tilfeller skjer det en fremvekst av negativ hybrid fred, som i Afghanistan. I perioden etter Taliban, skulle krigsherrene både innlemmes i regjeringen og oppnå fred sammen med eksterne fredsbyggere. Målene etter terrorangrepet i 2001 var å fjerne Al Qaida, samt innføre demokratiske styreformene for å hindre ny fremvekst av terrorisme. Den 1. mai 2021 startet NATO og USA å trekke tilbake sine styrker ut av Afghanistan. Det har trolig ikke blitt skapt langvarige samfunnsstrukturer for å opprettholde freden. Dermed har nye væpnede konflikter blusset opp.¹⁰⁷ Andre ganger forekommer det en mulighet for mer positive former for hybrid fred. Det finnes flere eksempler på denne formen hvor lokal sedvanerett samkjører med den moderne staten. De går under ulike navn, men er på mange måter like. Rwanda har *gacaca*, mens Øst-Timor har *Nahe biti* og Etiopia bruker *gondoro* (ritual).

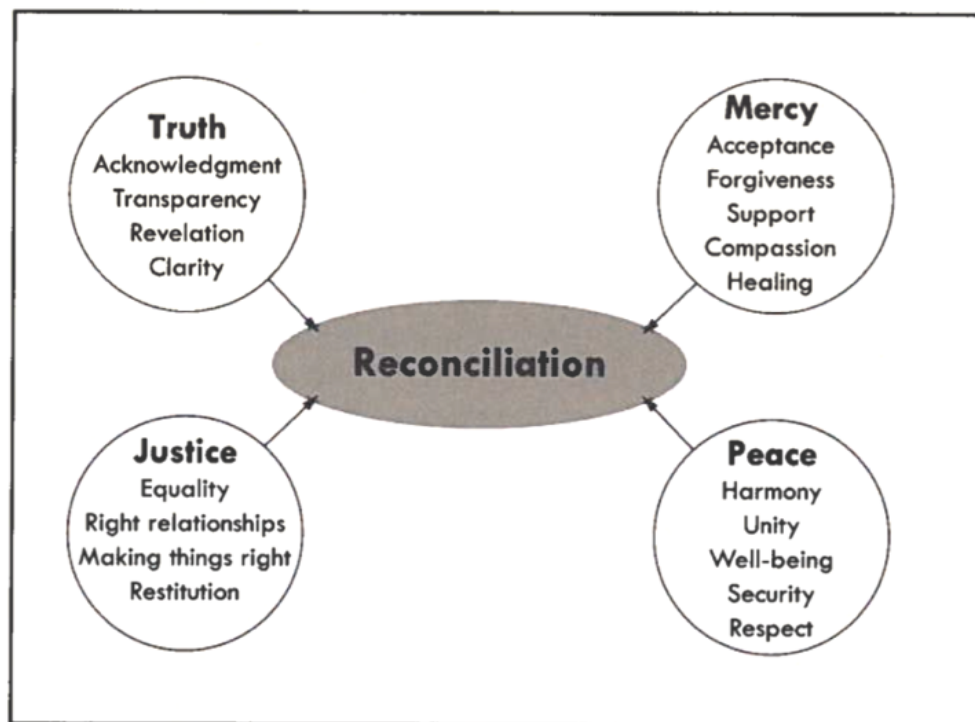
Igjennom hybrid fred kombinerer den liberale freden med en anerkjennelse av lokale og kontekstavhengige fredstradisjoner. I mange tilfeller har man vært avhengig av internasjonal assistanse og aktivering for at fred skal muliggjøres. Det er et fremvoksende fokus på lokalt eierskap for at fred både skal skapes og bli varig. Det er dermed viktig å basere fredsprosjektet på ulike lokale institusjoner, skikker, prosesser, identiteter og aktører, hvor de lokales behov blir møtt. På denne måten blir grensene mellom den formelle og uformelle dynamikken visket ut. Staten og de tradisjonelle skikkene har i en hybrid fredsløsning et felles mål hvor samfunnets behov settes sentrum.

¹⁰⁶ Richmond 2014, ss. 106- 119

¹⁰⁷ Holm, Gro og Lars Os. 2021. «Norske styrker ute av Afghanistan i september.» NRK, 14 april 2021.
<https://www.nrk.no/urix/norske-styrker-ute-av-afghanistan-i-september-1.15456107> (hentet: 3. mai 2021)

Forsoning

Forsoning er et vidt begrep som kan være vanskelig å definere. Det er særlig vanskelig i konflikter der grupper lever nære hverandre som naboer, men er låst i en fiendtlig interaksjon. Slike konfliktene er dypt forankret og preges av intenst hat, frykt og alvorlige stereotypier. For å løse slike konflikter og begrave stridsøksene forslår (den tidligere nevnte) John Paul Lederach relasjonsbygging for å oppnå forsoning.¹⁰⁸ Lederach er sosiolog og ledene innen fredsforskning med fokus på konfliktløsning og mekling. Han har konstruert en forsoningsmodell som inneholder fire sentrale elementer. Disse er *sannhet*, *nåde*, *rettferdighet* og *fred*.¹⁰⁹ De fire elementene kan ikke fungere alene uten de andre. Sannhet uten rettferdighet vil være en fornærmelse for ofrene. Rettferdighet uten sannhet kan resultere i historisk omskriving, som igjen kan føre til nye konflikter. Nåde, som også kan bety tilgivelse, vil være meningsløst uten å anerkjenne sannheten og rettferdigheten. For at de andre elementene skal bli en realitet er fred helt essensielt. Oppgaven skal se hvordan denne modellen kan brukes for å få et større innblikk i freds- og foreningsarbeidet i Rwanda gjennom gacaca.

Modell for forsoning av John Paul Lederach¹¹⁰

¹⁰⁸ Lederach John Paul. 1997. Building Peace : Sustainable Reconciliation in Divided Societies. Washington, DC: United States Institute of Peace Press, s. 26

¹⁰⁹ Ibid, s. 30. Oversatt fra engelsk: truth, mercy, justice og peace; se modell på neste side

¹¹⁰ Ibid.

For å muliggjøre Lederach sin modell er toleranse blant alle aktørene viktig. Med dette menes det at aktørene må tolerere hverandre og erkjenne at en må leve side om side, selv om noen som har begått en dyp urett. De trenger ikke nødvendigvis å tilgi vedkommende for handlingene som ble begått. Denne toleransen kan være motivert av med en felles interesse i å beholde samfunnsfreden slik at en unngår splittelse innad i en stat. Det er vanskelig å måle forsoning og fred. Hvordan og hvem avgjør når dette har funnet sted? Er sannhet slik som Lederach presenterer en nødvendig forutsetning for forsoning? Kan man oppnå forsoning uten å ha et rettsoppgjør? Og virker et slikt rettsoppgjør forsonende? Det oppstår mange spørsmål knyttet til både begrepet og modellen. Derfor må man være varsom med å trekke bastante konklusjoner om hva som skal til for at slike prosesser skal lykkes. En opplevelse av forsoning kan variere mellom mange ulike faktorer, slik at det trolig finnes flere veier for å realiseres en slik prosess.

OPPSUMMERING

Kapittelet har diskutert metoder med særlig fokus på metodiske utfordringer knyttet til oppgaveskrivingen og kildebruk. For å vise hvordan prosjektet har blitt gjennomført er det viktig at man greier ut om hvilke metoder en har brukt og utfordringer en har støtt på i møte med kildene. Samtidig har det konseptuelle rammeverket blitt gjort rede for, som skal knyttes opp til analysen om gacaca-praksisen senere i oppgaven. Først skal sedvanerett utypes nærmere sett fra både afrikansk og norsk perspektiv.

Kapittel 4

Sedvanerett – Gacaca i førkolonial tid

SEDVANERETT

I alle samfunn har det til enhver tid alltid vært behov for konfliktløsning. De tidligste former for rettsvesen utviklet seg i det lokale samfunnet. Bønder og borgere meklet på bygde- og byting, og andre lokale variasjoner. Disse rettspraksisene ble sjeldent skrevet ned. Medlemmene av samfunnet var blitt enige om regler som regulerte de sosiale forholdene. Det handlet ikke nødvendigvis ikke om å straffe, men å få en forsoning som begge partene var enige om. Et fungerende samfunn er avhengig av at alle medlemmene jobber sammen for et felles mål, der tvister blir løst. Dette er viktig både for de individene det gjelder, men også for samfunnet som en helhet

Denne oppgaven vil bruke betegnelsen om sedvanerett (customary law) som et system kontra som en lov. Sedvaner bærer med seg noen universelle prinsipper som dermed gjør at de kan bli betraktet som rettssystemer. Dr. Arthur Goodhart, professor i juss ved Oxford, har laget en ofte brukt definisjon. Sedvanerett, slik han ser det, handler om lover eller rettesnorer som medlemmene anerkjenner og binder seg til i et gitt samfunn.¹¹¹ Det er visse sosiale prinsipper og verdier folk aksepterer og bruker for å gi retningslinjer til sin oppførsel som samsvarer med de i det gitte samfunnet. Dette betyr at sedvanerett også er en normativ sosial praksis. De er etablerte praksiser som er betraktet som uskrevne lover.¹¹² På denne måten må afrikansk sedvanerett bli ansett som et juridisk system, siden den inneholder regler og prinsipper som er akseptert og brukt av et gitt samfunn eller en gruppe.

Det førkoloniale Afrika hadde organiserte samfunn som skulle forsikre harmoni og orden gjennom prinsipper lenge før europeerne kom til kontinentet. Det er på sin plass å tenke at gamle afrikanske riker og organiserte samfunn hadde egne legitime autoriteter til å håndtere spørsmål knyttet til fred, orden og rettferdighet innenfor deres jurisdiksjon/territorier. Tvister ble avgjort gjennom sedvanemessige mekanismer som satte visse grader av sanksjoner mot lovbrysterne. Ingen samfunn kan fungere uten etablerte regler som har bindende egenskaper og

¹¹¹ Elias, T. O. 1956. *The nature of African customary law*. Manchester: Manchester University Press, s. 55

¹¹² Onyango, Peter. 2013. "African Customary Law: An Introduction." I Nairobi, Kenya: LawAfrica Publishing K Ltd, s. 27

dermed styrer oppførselen til mennesker i samfunnet. Derfor er det feilaktig å påstå at det var de koloniale regimene som introduserte lovverk til afrikanerne. Etter pålegg av kolonimakten ble slike lover i varierende grad skrevet ned og innlemmet i rettssystemene. De afrikanske sedvanerettene ble på en måte en fremmedgjort og i varierende grad hensyntatt av de overordnede domstolene.¹¹³ Oppfatningen av at sedvanerett er noe eldgammelt og uforanderlig har blitt forkastet.¹¹⁴ Sedvaneretten endrer seg i dag, og var også i endring i pre-kolonial tid. Dette skal oppgaven forsøke å svare på senere med fokus på Rwandas gacaca-praksis. I dette kapittelet skal første underspørsmålet knyttet til problemstillingen besvares.

DEN NORSK VARIANTEN

I Norge er man kjent med de fire lagtingene; Frostating, Gulating, Borgarting og Eidsivating, som vi vet eksisterte i iallfall under middelalderen. Opprinnelig ble de fremført og overført muntlig før de senere ble nedskrevet. Denne formen for konfliktløsning ble videreført frem til i dag.

Det finnes to instanser i Norge som praktiserer mekling: forliksrådet og konfliktrådet. Forliksrådet er den første instansen i rettssystemet. Det behandler kun sivile saker og har en viss domsmyndighet. Konfliktrådet er en del av strafferettspleien og er underlagt Justis- og beredskapsdepartementet. I konfliktrådet behandles det også straffesaker, men bare knyttet til ungdom. Siden konfliktrådet ikke har domsmyndighet kan bare mekling benyttes. Konfliktrådet driver med såkalt gjenopprettende prosesser gjennom dialog. Hensikten er å gjenoppbygge mellommenneskelig relasjoner eller at man skal gjøre opp for seg etter et konkret lovbrudd. Gjennom dialogen vil forhåpentligvis gjerningspersonen stimuleres i å forstå konsekvensene av handlingen og oppmuntres til å ta ansvar.¹¹⁵

Hensikten med forliksrådet og konfliktrådet er at partene skal komme frem til gode løsninger gjennom dialog. Siden forliksrådet har domsmyndighet kan de be om tvangsfullbyrdelse av krav hvis avtalen eller kravet ikke oppfylles frivillig.¹¹⁶ Konfliktrådet har ikke denne

¹¹³ Alott, A. N., Epstein, A. L og Gluckman, M. 1966. "Introduction: Part I Problems of Research " I Ideas and Procedures in African Customary Law, av Max Gluckman, 1- 21. London: Oxford University Press, s.14

¹¹⁴ Ibid, s. 9

¹¹⁵ Konfliktrådet, Om konfliktrådet. <https://www.konfliktraadet.no/om-konfliktraadet.311335.no.html> (hentet: 22.02.21)., Konfliktrådet, Ofte stilte spørsmål. <https://www.konfliktraadet.no/ofte-stilte-spoersmaal.313364.no.html> (hentet: 22.02.21)

¹¹⁶ Lov om mekling og rettergang i sivile tvister (tvisteloven). <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-06-17->

domsmyndigheten, der er det kun mekling. Slike meklingsprosesser praktiseres i flere vestlige land rundt om i Europa samt USA, Canada og Australia. Alvorlige straffesaker vil aldri havne i konfliktrådet eller forliksrådet.

Juryordningen

En jury er en gruppe bestående av ti lekfolk (ikke juridiske fagdommere) som deltar i avgjørelser knyttet til skyldspørsmålet i straffesaker. Juryens hovedoppgave er vanligvis å bedømme bevisene i saken. Den avgjorde skyldspørsmålet gjennom anonym votering som ikke skulle begrunnes. Den norske juryordningen ble avviklet av Stortinget juni 2017, og erstattet av en meddomsrett. De mest alvorlige straffesakene i lagmannsretten blir nå avgjort av en meddomsrett som består av fem leddommere og to juridiske lagdommere som i fellesskap skal avgjøre spørsmål saken reiser. Dommen skal også grundig begrunnes. For domfellelse må minst fem av syv dommere stemme for dette, og minst én av dem må være en fagdommer.¹¹⁷

DEN LIBERALE TVANGSTRØYEN

På samme måte som at europeere så det som sin plikt å sivilisere Afrika, har vesten gjennom den liberale fredsidéen tatt på seg oppdraget med å løse utenforstående konflikter. De har ikke alltid sett at det allerede eksisterer måter å løse konflikter på, som kan ha større legitimitet og forankring i det lokale samfunnet.

«Det er en ting at europeere og nordamerikanere laget en felles politisk og kulturell mal for å styre deres samfunn grunnet en felles filosofisk og juridisk herkomst. Det er noe helt annet å insistere på at deres spesielle visjon om samfunnet er den eneste tillatte sivilisasjonen som må pålegges alle menneskelige samfunn, særlig de utenfor Europa».¹¹⁸

Dette sitatet av Makau Mutua hevder at menneskerettighetene og andre (vestlige konstruksjoner) driver med moralsk imperialism. Vesten har siden etterkrigstiden gjennom FN spilt en nøkkelrolle i å bevare en vestlig-dominert global orden, og forsøker å universalisere

90/KAPITTEL_2-2#%C2%A76-2

¹¹⁷ Elden, John Christian. 2021 Jury, Store Norske Leksikon. Hentet: 14 april 2021. <https://snl.no/jury.>, Prop. 70 L (2016 -2017). Endringer i straffeprosessloven mv. (oppheving av juryordningen). Hentet fra: <https://www.regjeringen.no/contentassets/2ed72017e62243d6ae23956efee89b05/no/pdfs/prp201620170070000dddpdfs.pdf> (hentet 14.04.2021)

¹¹⁸ Mutua, Makau. 2008. Human Rights: A Political and Cultural Critique, Pennsylvania Studies in Human Rights. Philadelphia: Philadelphia: University of Pennsylvania Press, s. 19. Egen oversettelse fra Engelsk

normer til resten av verden. Grunnet sin tro på den liberale tanken har vestlige land og institusjoner, grepet inn i konflikter og fredsprosesser. Dette ble også gjort i Rwanda i oppgjøret etter folkemordet gjennom det internasjonale tribunalet for Rwanda etablert av FNs sikkerhetsråd. Denne ble svært upopulær grunnet mange forsinkelser, samt et spent forhold mellom aktoratet i Kigali og administrasjonen i Arusha. Det var uklare grenser mellom de to ansvarsområdene, hvor Rwanda gjerne ville ta for seg straffeforfølgelsen av alle som deltok i folkemordet. FNs domstol fulgte modellen fra Jugoslavia-tribunalet som var å bare «ta de store», altså de som organiserte folkemordet.¹¹⁹ Dette medførte at Rwanda ønsket å ta i bruk den tradisjonelle gacaca-praksisen. Hensikten bak forslaget var at man mente at gacaca i større grad ville kunne gi et mer sannferdig bilde av det som hadde skjedd enn rettsvesenet og de konvensjonelle domstolene. Gjennom åpen dialog og offentlige tilståelser, hvor alle medlemmene av hvert lokalsamfunn var involvert, kunne gacaca bidra til å gjøre det lettere for overgriper og offer å leve sammen på fredelig vis. Det ble forventet at å bruke en slik sosial mekanisme med røtter i det tradisjonelle rwandiske samfunnet ville bidra til forsoning. For å forstå den moderne gacaca-praksisen er det nødvendig å se på den tradisjonelle gacaca.

¹¹⁹ Frøyland et al. 1998, s. 292

HVA VAR DEN TRADISJONELLE GACACA-PRAKSISEN?

Det er ikke mange vissheter om Rwandas førkoloniale historie. Det rwandiske samfunnet skrev aldri ned sin historie eller skriver, men videreførte dem muntlig. Kunnskapen om den tradisjonelle gacaca er ikke unntaket til regelen. En konsekvens av dette finnes det ikke mange kilder som sier noe om den tradisjonelle gacaca som fungerte før kolonitiden. Det finnes artikler diskuterer den moderne gacaca, uten å vie mye plass til hvordan den tradisjonelle fungerte. De fleste dedikerer et par avsnitt til den tradisjonelle før de går i mer detalj om den moderne gacaca. I disse beskrivelsene tegnes et bilde av en uformell, fleksibelt og felles samling der brudd på sosiale normer og tvister blir diskutert og løst, under veiledning av de eldre og vise mennene i lokalsamfunnet.

Når det gjelder opprinnelsen til gacaca påstår de fleste at begrepet gacaca stammer fra det kinyarwandiske ordet for «dom på plen/gress», med henvisning til hvor det finner sted.¹²⁰ En studiet av gacaca ble gjort av FNs høykommissær for flyktninger (United Nations High Commissioner for Refugees) fra 1995-96 konkluderte med at den tradisjonelle gacaca var basert på det kinyarwandiske ordet *urujya kujya i Bwami, rubanza mu Bagabo* som bokstavelig talt betyr «før man henvender seg til *mwamien* (kongen), må man først besøke de vise mennene»¹²¹ Dette ordet markerer gacacas posisjon både juridisk og sosialt.

Gacaca-praksisen holdt til i lokalsamfunnet med de eldre vise menn på topp. Tradisjonelt ble dommerne kalt *inyangamugayo*, som betyr «ærlig person».¹²² De som tradisjonelt dominerte gacaca var menn. Kvinner og barn var ekskludert fra å delta da de ikke kunne snakke i offentlighet til en gruppe. Noen ganger ble barn beordret til å være til stede for å lære om god atferd og moral.

I kongeriket eksisterte det høyere juridiske strukturer som var overlegne gacaca. I henhold til Ingelaere ble Rwanda ledet av en *mwami* som ledet høvdinger og underhøvdinger i et hierarkisk pyramidesystem. Den politiske og rettslige makten var ikke delt, men underlagt kongemakten.

¹²⁰ Clark 2010, s. 3., Ingelaere, Bert. 2008. "The gacaca courts in Rwanda " I Traditional Justice and Reconciliation after Violent Conflict: Learning from African Experiences, av L. Huyse & M. Salter, 25-60. Stockholm: International IDEA, s. 33

¹²¹ Molenaar, Arthur. 2005. Gacaca: grassroots justice after genocide. The key to reconciliation in Rwanda? Masteroppgave. Leiden: The African Studies Centre Leiden, s. 12

¹²² I likhet med den tradisjonelle gacaca, blir dommerne i den nye gacaca også kalt *inyangamugayo*, men også kvinner kan være *inyangamugayo* i den nye gacaca

Mwami hadde sin egen domstol kalt *abiiru*, med menn som støttet han, mens høvdingene disponerte over en gruppe med vise menn.¹²³ Dersom de vise mennene i *gacaca* på landsbynivå ikke klarte å løse en tvist eller problem, ble saken videreført til en av disse høyere instansene. Det er her man kan se ordtaket «før man henvender seg til *mwamien*, må man først besøke de vise mennene» kommer fra. Dermed ble problemer først forsøkt løst i lokalsamfunnet, men hvis det ikke førte til en løsning ble tvister sendt videre til høyere instanser.

Hvilke tvister

I den førkoloniale perioden var *gacaca* en lokal praksis for å løse lokale tvister knyttet til eiendom, ekteskap, familiesaker, kvegdrift og andre lokale bekymringer.¹²⁴ Hvilke type saker som ble brakt opp varierte fra tid og sted. De mer alvorlige saker kan ha blitt tatt opp i *gacaca* før man eventuelt rådførte seg med kongen eller øvre høvdingene. Litteraturen om *gacaca* diskuterer først og fremst saker som vi i dag vil kalle «sivile konflikter». Et råd av landsbyens eller åsenes eldste, samt andre medlemmer av lokalsamfunnet møttes frivillig på gresset for å diskutere sivile tvister. De eldste ville dermed presentere en løsning på problemet i et forsøk på å berge samhørigheten og den sosiale freden i landsbyen. Den dommen eller løsningen rådet avsa var alle partene forpliktet til å godta. Det betydde ikke nødvendigvis at det var rettfærdig, men det var enighet.

De mest alvorligste sakene ble trolig bragt direkte opp til kongen. Ingen kilder som implisitt sier noe om dette i Rwanda, men Fortes og Pritchard gir i sitt verk «African political systems» en god oversikt over blant annet kongeriket Uganda, landet nord for Rwanda. Ut fra både territoriell plassering og at begge var kongedømmer kan det tenkes at de hadde lignende administrativ organisering. Kilder forteller at det var kontakt mellom kongedømmene, som betyr at det er kommunikasjon og dermed kan ha likheter. De lokale høvdingene hadde stor makt, men kongen var på topp. Uganda hadde også delt befolkningen basert på arbeid (*hutu/bairu* – *tutsi/bahima*). Til forskjell fra Rwanda var den sosiale mobiliteten mellom *bairu* og *bahima* liten.¹²⁵ Hvis det hadde blitt begått en alvorlig forbrytelse gikk overhodet til «den utvidende familien» til kongen. Med den utvidende familien menes det en enhet av menn (feks

¹²³ Ingelaere 2008, s. 33., Mamdani, Mahmood. 2001. *When Victims Become Killers*. Princeton: Princeton University Press, s. 63., Fortes, M., og E. E. Evans-Pritchard. 1940. *African political systems*. London: Published for the International African Institute by the Oxford University Press, s. 128.

I kongeriket Uganda hadde de også et lignende system der de mest alvorlige sakene ble brakt frem til kongen mens andre lovbrudd og tvister hovedsakelige ble løst innad i landsbyen

¹²⁴ Simon 2014, s. 236

¹²⁵ Fortes og Evans-Pritchard 1940, s. 128

bahima) bundet sammen av familiære bånd slik som i en klan. De dannet dermed en politisk enhet som passet på hverandre fra angrep og trusler. Kongen kunne i tilfelle mord gi retten til blodhevn av den fornærmede familien. I mindre lovbrudd var kongen der for å avgjøre tvister. Konflikter innad blant medlemmer av disse utvidede familiene var ikke kongens sak, heller ikke mord.¹²⁶ Gacaca ble dermed brukt innad i disse enhetene for å løse både små og store tvister.

Bygget for å skape forsoning

I sine prosedyrer og prinsipper viste den tradisjonelle gacaca alle de egenskaper som knyttes til tradisjonelle afrikanske sedvanerett. Tradisjonelt var gacaca først og fremst muntlig. Ingenting ble skrevet ned, og avgjørelsene ble tatt på grunnlag av skikker kontra skriftlige lovverk. For det andre, var dommerne familiers overhode og dermed også medlemmer av samfunnet. Dette betyr at de var sosialt involvert i begge parter. For det tredje var gacaca uformell og fleksibel. Det var ingen forhåndsstilte datoer eller prosedyrer for forsamlingene. Det ble avholdt gacaca når behovet meldte seg og når det var mest hensiktsmessig for det aktuelle problem eller tvist. Sist, men ikke minst, var gacaca lik flere andre tradisjonelle afrikanske sedvaneretter med fokus på forsoning. Det var en tanke om at straff ikke ville skape like mye harmoni i samfunnet i motsetning til forsoning.

Kildene diskuterer ikke om det var noen «etniske» forskjeller eller innflytelse på hverken den førkoloniale eller moderne gacaca. Det er mulig å spekulere i om det hovedsakelig var tutsier som satt i de eldes råd eller om det var en blanding. Siden dette ikke blir tatt opp i noen kilder vil jeg ikke gå nærmere inn på dette. Den førkoloniale gacaca gjennomgikk endringer i møte med kolonimakten.

¹²⁶ Fortes og Evans-Pritchard 1940, s. 134

Kolonial påvirkning

Rwanda ble kolonialisert på slutten av 1800-tallet og fikk sin selvstendighet på begynnelsen på 1960-tallet. Først var landet underlagt tysk dominans. Tyskerne prøvde ikke å gripe inn i det rwandiske samfunn, slik at de politiske og juridiske institusjonene forble uendret. Bortsett fra å samle det rwandiske territoriet, åpne det for handel og misjonærer, lot tyskerne det meste være slik det var. På samme måte forble også gacaca uendret. Dette endret seg etter tyskernes tap etter første verdenskrig. Belgierne tok over makten og styrte fram til Rwandas uavhengighet i 1962.

Den tyske kolonimakten så på det allerede eksisterende styre i Rwanda som svært effektivt og sterkt, som det var fordelaktig å forsterke.¹²⁷ Det var få tyske administratorer til stede for å regulere landet. I 1913 var det kun fem til stede. De styrket kongens autoritet og utvidet hans kontroll over mer omstridte områder.¹²⁸ Belgierne på sin side påvirket det rwandiske samfunn i mye større grad enn tyskerne. Selv om den belgiske kolonimakten aldri trengte seg inn i gacaca direkte, påvirket deres politikk den tradisjonelle gacaca-praksisen. Deres måte å styre på var indirekte hvor de eksisterende strukturer skulle være intakt, også gacaca. Imidlertid var den belgiske indirekte styre svært intervensjonistisk. Etter de fikk makten svekket de gradvis de tradisjonelle strukturene både politisk og juridisk. For det første mistet *mwami* sin juridiske suverenitet i 1922. I juridiske saker var han forpliktet til å ta råd fra den koloniale «beboeren» gjennom en delegat.¹²⁹ Året etter ble *mwami* sin makt videre innskrenket da han mistet sin rett til å utnevne høvdingene uten samtykke fra den belgiske representanten.¹³⁰ Det største tapet for monarkiets autoritet skjedde i 1931 da de avsatte *mwami* Yuhi V Musinga. Han ble erstattet med en ny *mwami*, Mutara III Rudagwigwa. Den nye *mwami* sin erklæring ble gjort uten noen tradisjonell seremoni. For det rwandiske folk ble Rudagwigwa sett på som *Mwami w'abazungu*; «De hvites konge».¹³¹

I tillegg til å redusere *mwami* sin autoritet fikk høvdingene også mindre makt. Til å begynne med forbød belgierne høvdingene å bruke visse symboler og utøve bestemte ritualer. For kolonimakten ble disse sett på som barbariske og overtroiske. Et annet tiltak som undergravde tradisjonelle myndigheter, var avskaffelsen av det «tredele sjefssystemet». I den tradisjonelle

¹²⁷ Straus 2006, s. 208., Ingelaere 2008, s. 34

¹²⁸ Ibid, s. 209

¹²⁹ Mamdani 2001, s. 90

¹³⁰ Ibid, s. 90

¹³¹ Prunier 1995, ss. 30-31

strukturen ble ulike sfærer styrt av tre ulike høvdinger som alle utførte sine egne oppgaver. Det var en som var ansvarlig for landområdene og skatt, en annen hadde ansvar for å rekruttere soldater til kongens hær og den tredje var ansvarlig for beiteområdene.¹³² De som var ansvarlig for de to første oppgavene var hovedsakelig tutsier, mens hutuene var vanligvis ansvarlig for beiteområde siden de var bønder. Kolonimakten erstattet denne tredelingen av makt til at den var i besittelse til én, og da ofte en tutsi.¹³³

Det tredje tiltaket som svekket det tradisjonelle rettssystemet, var innføringen av vestlige domstoler og skriftlig lov. Selv om den tradisjonelle praksisen fortsatte å eksistere, var den underlegen i forhold til de vestlige domstolene. Straffesaker ble strengt forbeholdt de vestlige domstolene, mens de tradisjonelle tok for seg de sivile sakene.¹³⁴ På denne måten tok de vestlige domstolene også over kongens tidligere rolle i straffesaker.

I motsetning til sin politikk mot de høyere nivåene i det tradisjonelle rettssystemet, hevder Staus at den belgiske kolonimakten ikke grep direkte inn i den tradisjonelle gacaca. De hverken forbød praksisen eller endret den, men måten de styrte på undergravet den likevel. For det første, påvirket tiltakene som brøt ned legitimiteten og autoriteten til det tradisjonelle praksisen som helhet. Selv om disse ikke berørte gacaca direkte, førte det til at dens del av den tradisjonelle strukturen påvirket praksisens legitimitet. Videre førte innføringen av det vestlig rettssystem til at gacaca mistet sin verdi og på den måten nødvendigheten. Da en ny generasjon vokste opp og ble vant til det vestlige rettssystemet kunne de tradisjonelle praksisene havne i glemmeboka. Dermed mistet trolig gacaca sin plass og måtte kjempe for å passe inn i det vestlige importerte rettssystemet. Praksisen fortsatte å eksistere, men både hyppigheten og legitimiteten til gacaca endret seg trolig under kolonitiden.¹³⁵

Gacaca etter selvstendighet- et steg mot en semi-tradisjonell praksis

Rwandas vei til uavhengighet var voldelig. Denne volden var imidlertid ikke rettet mot den belgiske kolonimakten, men mot den herskende tutsieliten som hadde dominert maktsfæren i all tid. Etter revolusjonen i 1959 ble monarkiet avskaffet og maktbalansen forskjøvet i hendene til en ny hutu-elite. Da Rwanda fikk sin uavhengighet i 1962, dannet denne hutu-gruppen den

¹³² Ibid, s. 11

¹³³ Straus 2006, s. 210

¹³⁴ Molenaar 2005, s. 18

¹³⁵ Molenaar 2005, ss. 18-19

nye regjeringen.¹³⁶ Denne politiske endringen hadde også konsekvenser på den tradisjonelle praksisen. På den ene siden hadde avskaffelsen av monarkiet «halshogget» den tradisjonelle juridiske strukturen. Siden de nye hutu-herskerne forbandt de pre-koloniale tradisjonene med tutsi-dominans, hadde de til å begynne med ingen interesse i å opprettholde de tradisjonelle praksisene som gacaca. Som en konsekvens ble tradisjonelle rettferdighetspraksiser fratatt troverdighet og annerkjennelse. Den nye regjeringen understreket viktigheten av å etablere en enhetlig samling av skriftlige lover.

I den første grunnloven inngikk regjeringen artikler som begrenset tradisjonell rettferdighet, og erklærte at den skriftlige loven var overlegent forhold til skikkene. Gjennom disse restriksjonene håpet den rwandiske hutu-regjeringen å integrere tradisjonell lov inn i det offisielle statlige rettssystemet, og på denne måten skape et enhetlig lovverk. Til tross for denne politikken, forble den tradisjonelle gacaca en viktig kilde til rettferdighet. I henhold til Molenaars skyldtes dette blant annet av to ting. For et første var majoriteten av befolkningen bønder og dermed bosatt i rurale strøk der tradisjonell rettferdighet som gacaca var sterkt opparbeidet. For det andre, var den formelle domstolen overbelastet med saker, slik at regjeringen ikke hadde mye annet valgt enn å bruke gacaca som et verktøy for å avlaste dette presset.¹³⁷

Den tradisjonelle gacaca gikk gjennom noen endringer som førte til mindre fleksibilitet og mer begrensinger. I motsetning til de belgiske koloniherrne ønsket det nye hutu-styret å endre og kontrollere den tradisjonelle gacacaen slik at den samsvarte med ideen om en effektiv administrativ statsstruktur. Da de eldre mennene i lokalsamfunnet ledet den tidligere tradisjonelle gacaca-praksisen, ble gacaca satt under de laveste administrative enhetene; på sektor og celle nivå. Dette betyr at embetsmenn overtok dommerrollen i gacaca. I motsetning til tidligere ble også vitnesbyrd skrevet ned og tjente som grunnlag slik at en formell dommer kunne ta avgjørelser hvis gacaca ikke kunne løse problemet/tvisten.

Et annet aspekt som skilte den tradisjonelle fra den mer semi-tradisjonelle gacaca var at møtene ble holdt på faste dager, i stedet for når behovet oppstod. Samt en tilpassing mot det mer «moderne» illustreres av det faktum at avgjørelsen til gacaca ble registret i en skrift som partene

¹³⁶ Prunier 1995, ss. 48-54

¹³⁷ Molenaar 2005, s. 19

påførte sitt fingeravtrykk.¹³⁸ I følge Reyntjens ble sentrale elementer av den tradisjonelle gacaca videreført. Blant annet den høye deltakelsen fra samfunnet (som var frivillig), gacaca sin tilgjengelighet, lange diskusjoner og fokus på forsoning. Hovedfunksjonen til gacaca var å tilby et enkelt tilgjengelig sted der vitnesbyrd ble holdt, tvister diskutert og om mulig løst. Hvis gacaca førte med seg en løsning ble den utført på stedet og stridsøksene gravlagt. Hvis ikke, ble tvisten videresendt til tingretten på distriktsnivå, som også fungerte som en klageinstans for gacaca-praksisen.¹³⁹

Endringene av gacaca, fjerner praksisen fra sin tradisjonelle karakter på en slik måte at man ikke kan snakke om «tradisjonell gacaca» etter frigjøringen og senere. Dermed vil betegnelsen «semi-tradisjonell» være mere passende. Den semi-tradisjonelle gacaca hadde en viktig rolle i det rwandiske samfunnet, da spesielt i distriktene. I urbane områder foretrakk folk i høyre grad bruk av de offisielle domstolene fremfor gacaca for å løse tvister. I henhold til beregninger gjort av Reyntjens foretatt i et overveiende landlig område i siste halvdel av 1986, ble rundt 1200 saker behandlet av gacaca-domstoler. Tingretten og høyere instanser dømte henholdsvis 83 og 10 saker.¹⁴⁰ Disse overraskende tallene viser at gacaca i mengde var det viktigste juridiske organet, mens det offisielle rettsvesenet bare dømte toppen av isfjellet. I tillegg hadde folk tillit til gacaca, på grunn av det faktum at den ble utført av mennesker man kjente. De offisielle domstolene ble oppfattet som korrupte og fjernt fra det vanlige folket, slik at tilliten til gacaca var større. I kjølvannet av folkemordet ble behovet for gacaca større, slik at praksisen igjen endret de seg.

¹³⁸ Reyntjens 1990, s. 40

¹³⁹ Ibid, ss. 32-33

¹⁴⁰ Ibid, s. 49

Kapittel 5

Revitalisering av gacaca i kjølvannet av folkemordet

DEN MODERNE GACACA

Etter folkemordet bodde det rundt syv millioner innbyggere i Rwanda. Svært mange var drept. Hundretusener av hutuer hadde flyktet. Nå strømmet eksil-tutsier fra nabolandene tilbake til Rwanda. Allerede i 1996 huset rwandiske fengsler så mange som 60 000 mistenke.¹⁴¹ Samme år ble flyktningleirene i Zaire (dagens DR Kongo) stengt og 135 000 hutuer vendte tilbake. Blant disse var det mange som aktivt deltok i folkemordet.¹⁴² Selv med en begynnende rettsforfølgelse minket ikke antallet fanger i fengselet, hvor så mange som 130 000 mennesker var fengslet i 1998.¹⁴³ Få ting lå til rette for et umiddelbart rettsoppgjør. Etter at rettsforfølgelsen av folkemordtiltalte begynte mot slutten av desember 1996, så man etter kort tid at det ville ta alt for lang tid å fullføre dette gjennom konvensjonelle domstoler. Innen mars 1998 hadde kun 330 personer blitt dømt. Med den hastigheten ville det ta flere tiår å få kjørt gjennom alle sakene ut fra antall fengslede.¹⁴⁴ I følge Njålsson estimerte myndighetene at det ville ta bortimot 150 år å gjennomføre alle sakene med daværende tempo.¹⁴⁵ Dette betyr at Rwanda hadde et enormt behov for en annen løsning som kunne være et supplement til de konvensjonelle domstolene, slik at de innsatte ikke råtnet i fengsel før de fikk prøvd sin sak i retten.

For å løse dette problemet ble Gacaca vedtatt opprettet gjennom lovs form den 12. oktober 2000.¹⁴⁶ Dette førte til at loven av 16 januar 2001 (lov nr. 4/2000), lovfestet gacaca å rettsforfølge lovbrudd knyttet til folkemord eller forbrytelser mot menneskeheten begått i perioden fra oktober 1990 til 31 desember 1994.¹⁴⁷ Innledningen til loven skisserte fem mål: (1) etablere sannheten, (2) gjøre fortgang i saksbehandlingene, (3) utrydde straffefrihetskulturen, (4) straffe de skyldige og forene rwanderne, (5) bevise det rwandiske samfunnets evne til å løse

¹⁴¹ Akhavan, Panyan. 1996. "The International Criminal Tribunal for Rwanda: The Politics and Pragmatics of Punishment." i *American Journal of International Law*, årgang 90, nr. 3, 501-510, s. 509

¹⁴² Simon 2014, s. 236

¹⁴³ Reyntjens, Filip. 2013. *Political Governance in Post-Genocide Rwanda*. New York: Cambridge University Press, s. 217.

De fleste kilder som tar for seg den tradisjonelle gacaca er på fransk. For å få tilgang på denne artikkelen ble det brukt ordbok samt en klassekamerat som kan fransk.

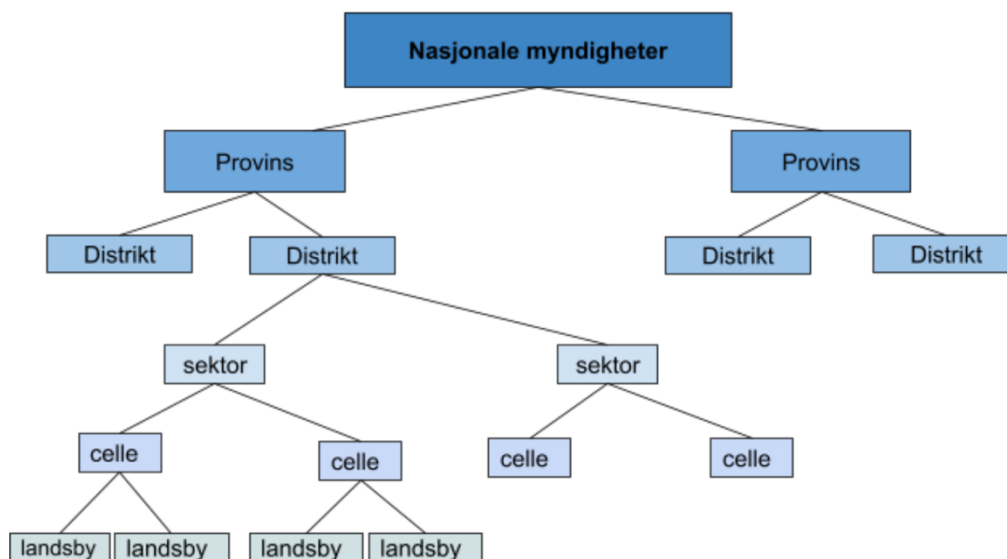
¹⁴⁴ Ibid, s. 218

¹⁴⁵ Njålsson 2009, s. 293

¹⁴⁶ Urusaro, Karekezi Alice, Alphonse Nshimiyimana og Beth Mutamba. 2004. *Localizing Justice: Gacaca Courts in Post-Genocide Rwanda*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 71

¹⁴⁷ Reyntjens 2013, s. 224

egne problemer basert på sine tradisjoner.¹⁴⁸ Loven kombinerte behovet for både rettferdighet og ansvarlighet, samt sannhet og forsoning.

Figur 1 over Rwandas administrative organisering¹⁴⁹

Rwanda består av både sentrale og lokale myndigheter fordelt på seks administrative nivåer. Innunder de overmodnede nasjonale myndigheter er landet delt inn i fem provinser, der hovedstaden Kigali er en egen. Det var til sammen 30 distrikter, 416 sektorer, 2 148 celler og 14 837 landsbyer fordelt over hele landet.¹⁵⁰ Før 2006 var det hele tolv provinser i Rwanda. I arbeidet med å samle landet til en enhet uten «etniske skiller» ønsket regjeringen å minste antallet provinser ned til fem med sikte på å skape større «etniske-mangfoldige» administrative områder.¹⁵¹

I 2001 ble det opprettet 9000 gacaca-domstoler rundt om i Rwanda som et prøveprosjekt. Fra 2004 ble det etablert 10 648 gacaca-domstoler.¹⁵² Majoriteten av gacaca-domstolene ble etablert på cellenivå (8 987). De andre nivåene hadde betydeligere lavere omfang: sektor (1 531), distrikt (154) og provins (12). En desentraliseringspolitikk i landet førte blant annet til færre provinser. Tall på gacaca-domstoler på provinsnivå etter 2006 er ikke tilgjengelig fra mitt

¹⁴⁸ Reyntjens 2013, s. 224

¹⁴⁹ Hentet inspirasjon fra: Straus 2006, s. 204. Før 2006 ble provinsene kalt prefecture som vises i hans modell.

¹⁵⁰ Republic of Rwanda, 2021, Administrative Structure. <https://www.gov.rw/government/administrative-structure> (hentet 25.03 2021)

¹⁵¹ BBC, «Rwanda profile – Timeline.» 17 september 2018. <https://www.bbc.com/news/world-africa-14093322> (hentet 25.03.21).

¹⁵² Urusaro Karekezi 2012, s. 72

kildemateriale. Hver gacaca-domstol bestod av en Generalforsamling, domstolen og en koordineringskomité. Denne strukturen eksisterte på alle administrative nivå. Generalforsamlingen var dannet av alle innbyggerne (18 eller eldre) i hver celle. Disse menneskenes oppgave var å velge 24 «ærlige personer» blant seg selv, hvorav 19 fungerte som dommere i gacaca-domstolen. De resterende fem utgjorde en del av Generalforsamlingen på sektor-, distrikt- eller provinsnivå.¹⁵³

For å bli valgt som dommer (kalt *inyangamugayo*), måtte man bli betrakte som en «ærlig person». Foruten å være betegnet som dette måtte man også være minst 21 år og velges uten å bli diskriminert ut fra kjønn, religion, meninger eller sosiale stilling. Dommerne skulle få seks ukers trening bestående i innføring i loven, elementær juridisk kunnskap, konfliktløsning og håndtering av traumatiserte personer.¹⁵⁴ Utnevnelsen av gacaca-dommere foregikk nedenfra og opp, der de ble valgt av folket. Samtidig måtte kandidatene i praksis også godkjennes av myndighetene. Dette svekket, etter mange utenforstående sitt syn (AI, Ingelaere, Waldorf), deres folkelige forankring.¹⁵⁵ Disse domstolene skulle møtes en gang i uka, og oppmøte var obligatorisk for alle voksne borgere. Dommerne lagde en liste over ofre og mistenke *génocidaires* der de klassifiserte sistnevnte i fire kategorier i henhold til alvorlighetsgraden av de påståtte forbrytelsene.

Denne klassifiseringen ble etablert ved lov 30 august 1996.¹⁵⁶ De mest alvorlige sakene (kategori 1), som involverte masse mordere, voldtektmenn og lederer som hadde oppfordret til drap, ble overført til konvensjonelle domstoler.¹⁵⁷ Kategori to inkluderte utøverne av eller medskyldige til forsettlig drap, eller alvorlige overgrep mot enkeltpersoner som førte til deres død. Kategori tre inneholdt personer som var skyldige i andre alvorlige overgrep mot enkeltpersoner, mens kategori fire dekket personer som begikk eiendomsforbrytelser.¹⁵⁸ Både kategori én og to ble i utgangspunktet stilt for den vanlige retten, men i bestemte tilfeller kunne deres sak stilles for en gacaca-domstol. Dersom en person erklærte seg skyldig før

¹⁵³ Molenaar 2005, s. 23

¹⁵⁴ Simon 2014, s. 236., Njålsson 2009, s. 295

¹⁵⁵ Amnesty International (AI). 2002. Gacaca: a question of justice. London: Amnesty International. Avocats Sans Frontières (ASF). <https://www.amnesty.org/download/Documents/112000/afr470072002en.pdf>, s. 26. (hentet: 04.10 2020)

¹⁵⁶ PRI. 2010. Final Monitoring and Research Report on the Gacaca process. London, s. 12

¹⁵⁷ HRW 2011, s. 12

¹⁵⁸ AI 2002, s. 13

vedkommende ble plassert i kategori én, kunne man bli plassert i en annen kategori som både hadde lavere strafferamme og rettsinstans.¹⁵⁹

Saksmappene til personer anklaget for forbrytelser i tredje- og fjerde kategori ble overført til gacaca-domstoler på cellenivå. De tiltalte personene i kategori to ble overført til gacaca-jurisdiksjoner på sektornivå. De forbrytelser som hørte innunder kategori én ble overført til domstolene i hver provins eller hovedstaden Kigali. Gacaca-høringene begynte i pilotfasen den 19 juni 2002 for så deretter å så smått gjelde hele landet fra tidlig 2004.¹⁶⁰

En lovendring tredde i kraft i 2004 for å øke tempoet på sakene. De fire kategoriene ble redusert til tre. Kategori én og to ble slått sammen. Mistenkte i tidligere kategori én ble flyttet ned til kategori to. Denne overføringen av saker begynte den 10 mars 2005 med saker som hadde blitt overført under pilotfasen for så deretter gjelde hele landet den 15 juli 2006.¹⁶¹ De som tidligere hadde fått prøvd saken sin i de offisielle domstolene, fordi de hadde tilhørt kategori én, ble nå sendt til gacaca-domstoler på sektornivå. Ansvarsområdet til sektornivået ble betraktelig utvidet ved at også de mest alvorlige sakene skulle bli behandlet der.¹⁶² Samme år ble det obligatorisk å delta i gacaca-høringene. Dette hang sammen med for dårlig oppmøte på disse høringene. Dialog var hele essensen.¹⁶³ I 2007 skjedde det enda en ny lovendring (lov nr. 10/2007 av 1 mars 2007), som uttalte at en kunne øke antall domstoler hvis nødvendig. Dette var for å øke prosessen i sakene knytte til folkemordet. Dermed økte de antall gacaca-domstoler på sektornivå fra 1 531 til over det dobbelte på 3 348. Samtidig ble det også etablert 1 957 anke-domstoler.¹⁶⁴

Dommerne fikk en viss veiledning i straffeutmålingen, men var ellers stort sett overlatt til seg selv. I tillegg skulle de overføre saken til det ordinære rettsapparatet om de mistenkte noen for å ha stått bak organiseringen av folkemordet i sitt område. Gacaca-domstolene skulle avlaste de vanlige domstolene ved å ta seg av de «mindre sakene», men fikk flere og flere alvorlige saker fra de øvrige kategoriene grunnet treghet i det ordinære systemet.¹⁶⁵ I motsetning til de tradisjonelle domstolene hadde den nye utgaven myndighet til å avsi ordinære strafferettslige

¹⁵⁹ Njålsson 2009, s. 295., AI 2002, s. 18

¹⁶⁰ Urusaro Karekezi 2012, s. 72

¹⁶¹ PRI 2010, s. 12

¹⁶² Ibid, s. 13

¹⁶³ Reyntjens 2013, s. 233

¹⁶⁴ PRI 2010, s. 13

¹⁶⁵ Njålsson 2009, s. 295

dommer.¹⁶⁶ I 2012, etter elleve år, ble gacaca-domstolene formelt lagt ned, etter å ha gjennomført nesten to millioner høringer.¹⁶⁷ Nedleggelsen av gacaca-domstolene markerer et mulig sluttpunkt for oppgjøret med fortiden i Rwanda, men de mentale sårene etter folkemordet finnes der fortsatt.

HVILKE DELER AV GACACA BLE REVITALISERT I DEN NYE VARIANTEN?

På mange måter ligner den nye gacaca den tradisjonelle gacaca. For det første ble begrepet i seg selv videreført. For det andre hadde begge en deltakende karakter der alle ble oppfordret til å engasjere seg i høringene. Den nye gacaca, lik den tradisjonelle, var svært tilgjengelig for alle rwandiske borgere, både geografisk, kulturelt og sosialt. For det tredje måtte man være ansett som en ærlig og hederlig person for å være dommer i gacaca-domstolen. I den tradisjonelle var denne plassen forbeholdt de eldre og kloke menn i landsbyen, mens den nye inkluderte alle over 21 år, også kvinner. For det fjerde var stedet gacaca foregikk uendret. De fortsatte å være organisert på gresset i lokalsamfunnene. Sist men ikke minst var forsoning fortsatt det viktigste prinsippet for gacaca. Dette er noe den rwandiske regjeringen understreket som en forutsetning for å skape fred og sikkerhet i landet. Den nye gacaca kan se ut som den tradisjonelle praksisen, men når man undersøker nærmere er det flere ulikheter. Også de direkte videreførte elementene har en annen karakter.

Gacaca som begrep

Den mest åpenbare videreføringen fra den tradisjonelle gacaca til den nye moderne varianten, er begrepet i seg selv. Det bringer assosiasjoner til den tradisjonelle der målet er å gjenopprette sosial harmoni gjennom dialog. Dette bygger på ideen om lokal fred i henhold til Séverine Autessere og Paul Lederach. De mener, som nevnt tidligere, at varig fred skapes ved å inkludere den lokale befolkningen slik at de får eierskap til fredsprosessen. Ved å gi plass til lokale tradisjoner, som promoterer ikkevold, kan en bidra til å styrke båndene som tidligere var brutt. Slike fredsløsninger er ikke bestandig perfekte og kan stride mot standardiserte internasjonale fredsbyggingssystemer. Den lokale befolkningen har best kjennskap til sitt samfunn, tradisjoner og behov. Dermed kan de best vite hva som skal til for å skape fred og harmoni. Séverine mener

¹⁶⁶ Njålsson 2009, s. 294

¹⁶⁷ Simon 2014, s. 236

at hvis en fredsløsning bare kommer ovenfra uten at lokalbefolkningen er med, vil freden bli kortvarig.¹⁶⁸

Til forskjell fra den tradisjonelle gacaca der det var et naturlig ønske og behov for å bevare samfunnsfreden, ble den nye gacaca pålagt fra øverste hold. Initiativet kom fra den rwandiske staten, og ikke fra befolkningen selv. De hentet inspirasjon fra Sør-Afrikas sannhets- og forsoningskommisjon; *Truth and Reconciliation Commission* (TRC) fra 1995, for å skape forsoning basert på afrikanske tradisjoner. Etter et brutalt folkemord var det nødvendig for Rwanda å finne løsninger for langvarig fred på afrikanske premisser. Rwandas president Paul Kagame understrekte dette ved uttalelsen “African solution to African problems” fra 2009.¹⁶⁹

Formålet til TRC var å avdekke sannheten bak landets fortid for å skape forsoning i det segregerte landet. Denne måten å håndtere fortiden på var noe nytt. Sannhetskommisjonen fungerte ikke som en domstol. Hovedhensikten var å finne ut hva som hadde skjedd, ikke å straffe. Kommisjonen argumenterte for at denne type rettferdighet var noe særafrikansk og hadde røtter til førkolonial tid. Begrepet *ubuntu* ble tatt tilbake og brukt. Det handler om medmenneskelighet. Det hevdes at begrepet påvirket den førkoloniale rettspraksisen der konflikter ble løst ved at gjerningsmenn og ofre møtte hverandre. Formålet var å skape forsoning gjennom dialog og dermed unngå hevn. Dette var også hensikten med sannhetskommisjonen.¹⁷⁰

Under en konferanse i Rwandas hovedstad Kigali august 1997, refererte Rwandas justisminister Nteziryayo til Sør-Afrikas sannhetskommisjon som et alternativ til Rwandas vei til forsoning.¹⁷¹ Rwanda skulle gå tilbake til røttene og basere rettferdighet på den tradisjonelle måten å løse konflikter på, gjennom gacaca. I gacaca-praksisen skulle partene møtes til offentlig ordveksling i lokalsamfunnet. Målet var å lufte sorg og sinne, og at den tiltalte fikk mulighet til å bekjenne sin skyld eller forsvare seg. På mange måter kan gacaca minne om en sannhetskommisjon. Til forskjell fra Sør-Afrikas sannhetskommisjon hadde gacaca også som hensikt å ikke bare etablere sannhet, men også å dømme. Dette betyr at den nye gacaca fikk nye

¹⁶⁸ Autesserre 2021., Lederach, John Paul 1995

¹⁶⁹ HRW 2011, s. 8. Bemerkninger gjort av president Paul Kagame på “The International Peace Institute”, New York, September 21, 2009

¹⁷⁰ Truth and Reconciliation Commission of South Africa Report- Volume one. 29 October 1998. s. 125-127.

Hentet fra: <https://www.justice.gov.za/trc/report/>

¹⁷¹ Reyntjens 2013, s. 223

funksjoner enn den tradisjonelt hadde. Formålet med den tradisjonelle gacaca var aldri å ilegge straff, men opprettholde freden innad i lokalsamfunnet gjennom dialog. Slik ivaretok den både den lokale freden forankret i lokalsamfunnet kombinert med den liberale freden for å skape forsoning.

Den direkte oversettelsen av «gacaca» er som nevnt tidligere «dom på gresset» eller «rettferdighet på gresset», som både viser til dens funksjon og hvor den fant sted. Majoriteten av den nye gacaca fant sted på cellenivå, altså nivået over landsbyen. Dette betyr at de fortsatte å være svært tilgjengelig for det rwandiske folket, samtidig som de fortsatt befant seg ute på gresset. På denne måten synliggjorde det gacaca for lokalsamfunnet. Det skapte en konsensus der alle skulle delta eller være til stede. Bare i noen tilfeller, som voldtektssakene, ble holdt bak lukkede dører. Siden den nye gacaca ble praktisert på flere nivåer, fjernet den seg også delvis fra lokalsamfunnet. Samtidig var det folkevalgte dommere fra cellesektor som ble sendt til høyere nivåer. På denne måten hadde de nye gacaca-domstolene folkelig forankring.

Ordtaket gacaca menes å være basert på: «før man henvender seg til *mwamien*, må man først besøke de vise mennene», belyser gacaca sin posisjon i samfunnet. Tradisjonelt ble problemer og tvister først forsøkt løst av de vise mennene i lokalsamfunnet før de eventuelt ble videresendt til høyere instanser underlagt kongen. I begynnelsen av den nye gacaca-praksisen skulle de folkevalgte dommerne (*inyangamugayo*) høre og dømme saker klassifisert i de to laveste kategoriene som inneholdt mindre alvorlige overgrep og eiendomsforbrytelser. De hadde også i oppgave å lage lister over hvilken kategori de mistenkte tilhørte. De øvrige kategoriene som involverte drapsmenn og alvorlige overgrep ble gjennomført i konvensjonelle domstoler. Etterhvert fikk ble disse sakene overført til gacaca-domstoler på provins- eller sektornivå . I den tradisjonelle gacaca ble tvister som ikke ble løst av *inyangamugayo*, sendt videre til kongen eller hans høvdinge. På samme måte ble saker i den nye gacaca-praksisen sendt videre hvis tvisten forble uløst.

Lokal fred

Gacaca-praksisen er bygd på fredsløsninger i lokalsamfunnet på lokale forhold. Som nevnt tidligere mener flere at dette er et viktig prinsipp for å skape varig fred. Ved å engasjere lokalbefolkningen i å delta i prosessen kan man oppnå langvarig positiv fred. De lokale tradisjonene, slik som gacaca, er basert på ikkevoldelig konfliktløsning som kan bidra til å styrke de ødelagte båndene mellom hutuene og tutsiene. Det er viktig at det spinger ut fra et ønske fra den lokale befolkningen i samspill med øvrige instanser slik som staten.

Gacaca er en form for lokal fredsløsning forankret i lokalsamfunnet, men samtidig er den ikke helt reell grunnet statens innflytelse. Ønske om å bruke gacaca kom fra i stor grad fra staten for å lette på trykket fra de offisielle domstolene og de overfylte fengslene. Skulle alle mistenke bli hørt gjennom de konvensjonelle domstolene hadde de holdt på i mange tiår, som igjen ville ført til at mange ville sittede fengslet lenge før de hadde fått prøvd saken i retten. Gacaca var ikke en reell lokal juridisk instans, siden de statlige reguleringene fjernet mye av befolkningens makt og innflytelse. Gacaca-praksisen i moderne forstand var initiert av myndighetene som opererte på andre premisser enn de lokale. Siden de nye gacaca-domstolene myndighet til å avsi dom på alvorlige forbrytelser, var det nødvendig å ha et reglement og lovverk for å forholde seg til, slik at de mistenkte ble dømt likt på tvers av landet. På denne måten gikk gacaca-praksisen i en retning av å være en straffedomstol kontra å være et sted for å løse små tvister eller konflikter i lokalsamfunnet.

De vise og ærlige dommerne

For å kunne være dommer i gacaca-domstolen måtte man være betegnet som en ærlig og hederlig person. I den tradisjonelle gacaca var denne plassen forbeholdt de eldre og kloke menn i landsbyen. Den nye gacaca åpnet opp for at alle folk over 21 år kunne bli valgt til dommer. For første gang fikk også kvinner lov til å delta i gacaca-høringene både som dommer, vitne eller offer. Kvinners økende rolle i Rwanda vises både ved å være sterkt representert i parlamentet, og delaktigheten i gacaca. Dette har bidratt til en endring i kjønnsrollemønstre og en myndiggjøring av kvinner. De ærlige og hederlige dommerne i den nye gacaca-domstolen måtte også godkjennes av myndighetene etter å bli valgt av folket. Dette kan, blant annet påpekt av AI, ha svekket gacaca sin forankring til lokalsamfunnet.

På lik linje med den tradisjonelle gacaca, fikk ikke dommerne i den nye gacaca lønn ei eller hadde en formell juridisk utdannelse. De var vanlige lekfolk. I løpet av seks uker ble de kurset i loven, elementær juridisk kunnskap, konfliktløsning og håndtering av traumatiserte personer. I den tradisjonelle gacaca hadde de eldste i samfunnet større spillerom, der de ikke behøvde å forholde seg til skriftlige lovverk for at en avgjørelse skulle tas. Det er denne lovreguleringen som er den største forskjellen mellom den tradisjonelle- og den nye gacaca. På denne måten gikk gacaca-praksisen mot en liberal fredstanke basert på vestlige idealer knyttet til blant annet lovverk og institusjoner. Gacaca-praksisen skulle fungere som et supplement til både FNs domstol i Arusha og de konvensjonelle domstolene i Rwanda. Etterhvert fikk gacaca større ansvar hvor de andre heller fungerte som et supplement til gacaca.

Gacaca-praksisen gjennomgikk en form for profesjonalisering hvor ulike retningslinjer skulle følges, uten at dommerne gikk gjennom den samme profesjonaliseringen. Dette betyr at de aller fleste gacaca-høringene foregikk i lokalsamfunnet hvor naboer, venner og kjente var både dommer, vitne, offer og tiltalt. På denne måten kunne det være ekstremt vanskelig å dømme objektivt uten å bli påvirket av emosjonelle tilknytning til noen av partene. Dommerne fikk svært liten kompensasjon. De måtte ta en til to dager bort fra deres eget arbeid for å være dommer og dette kunne dette føre til bestikkelser.¹⁷²

Sett i norsk sammenheng blir lekdommere og meklere, knyttet til forlikrådet og konfliktrådet enten indirekte folkevalgt eller søker seg til stillingen. Mekler i konfliktrådet er et betalt verv knyttet til bokommunen. Det sitter ikke nødvendigvis jurister der, men også vanlige lekfolk. For å bli mekler må man være over 18 år, ha plettfri vandel og tillit i lokalsamfunnet. Det er ikke behov for formell utdannelse, men personlige egenskaper og evnen til å takle mellommenneskelige problemer vektlegges. En mekler sitter for fire år og får en grunnleggende opplæring i mekling og konfliktløsning.¹⁷³ Forlikrådet består av tre lekfolk og tre varamedlemmer. I hver kommune velger kommunestyret forlikrådsmedlemmene blant de folkevalgt. På denne måten blir lekdommene i forlikrådet indirekte valgt av kommunens befolkning og er gjerne politikere.¹⁷⁴ Til sammenligning er gacaca sin sammensettingen av dommere en slags hybrid av de nevnte norske ordningene. I den nye gacaca ble dommerne valgt

¹⁷² HRW 2011, s. 67

¹⁷³ Konfliktrådet, Hvordan og hvorfor bli mekler. <https://www.konfliktraadet.no/hvordan-og-hvorfor-bli-megler.311340.no.html> (hentet 07.05.2021)

¹⁷⁴ Forlikrådet, Forlikråd og Namsmenn. <https://www.forlikraadet.no/meny/forlikrad-og-namsmenn> (hentet 07.05.2021)

av sin befolkning, mens forliksrådet blir lekdommerne indirekte valgt av kommunens befolkning. For å bli dommer i gacaca måtte en være ansett som en hederlig og ærlig person. Til sammenligning vektlegges visse personlige egenskaper for å utnevnes til mekler i konfliktrådet, som å være upartisk og takle problemer blant mennesker. På samme måte får meklere i konfliktrådet kursing slik som dommerne i gacaca. Dette er knyttet opp mot konflikthåndtering og ikke dømming, siden konfliktrådet ikke har domsmyndighet. Alle tre ordningene er knyttet til lokalsamfunnet på kommunenivå og dermed lett tilgjengelig for lokalbefolkningen. Samtidig er kutymene knyttet til inhabilitet litt ulikt. I gacaca ble dette ikke ut fra kildemateriale tatt høyde for, siden at det er unngåelig. I Norge med mange små kommuner kan man ha ofte kjennskap til begge partene. I nære relasjoner er man inhabil og i noen tilfeller sendes saken til nabokommunen hvis meklerne blir sett som inhabile.

Folkelig deltakelse

Gacaca-praksisen var basert på aktiv og frivillig deltakelse av hele befolkningen. Dette var sentralt i både den tradisjonelle gacaca og den nye. De som var til stede i den nye gacaca hadde til hensikt å samle minnene fra hele forsamlingen. Gjennom en samfunnsomfattende dialog skulle avdekke ansvaret for utøvelsen for folkemordet. Deltakelsen i gacaca-høringene hadde flere funksjoner. For det første ble en oppmuntret til å få ut sannheten og dermed forsøke å redusere mistilliten og mistanken folk hadde i kjølvannet av folkemordet. Gjennom disse høringene ble overlevende eller deres familier, og gjerningsmenn brakt sammen for å snakke ut. Dette var ikke nødvendigvis et ønske fra noen av partene, da spesielt ofrene kunne bli re-traumatisert ved å måtte gjenleve de vonde minnene. For gjerningspersonene gav det dem en mulighet for å vitne om hva de hadde gjort slik at ofrene til en viss grad kunne finne ut sannheten om det som hadde skjedd. Gjennom gjerningspersonens vitnesbyrd kunne man også finne ut hvordan de ble drept, av hvem og hvor kroppene hadde blitt etterlatt. På denne måten muliggjorde det en verdig begravelse.

Rwanda er et lite land der menneskene lever tett sammen. Majoriteten av gacaca-høringene ble gjennomført på nest laveste nivå; cellenivå. Dette betyr at naboer, venner og kjente var både dommer, offer, vitne og tiltalt. Det kunne skape en spesiell maktbalanse der alle partene var sårbare på hver sin måte. Denne spenningen kan ha påvirket gacaca-prosessene i både positiv og negativ grad. Det kunne være en frykt for å vitne i saker da en å tiltrekke seg fiendtlighet fra naboer eller frykt for hevn. Noen fryktet å vitne for å forsvare den tiltalte og dermed risikere

selv å bli beskyldt for folkemord eller delaktig i anklagen. Gacaca var et møtested der alle kunne si hva de opplevde eller så under folkemordet. Dette kunne bidra til å lette en byrde hos både de overlevende, gjerningspersoner og familier på begge sider. Og på denne måten restaurere båndene mellom gruppene.

Grunnet dårlig oppmøte på gacaca-høringene mente staten at de måtte innføre tvang. Da gacaca ble landsomfattende i 2005 ble alle rwandere tvunget til å være med på denne prosessen, enten som vitne, offer, tiltalt eller dommer. På denne måten kan man påstå at gacaca sin forankring i lokalsamfunnet ikke var like reell siden den ble pålagt fra øvre hold. Legitimiteten til gacaca som var forankret i lokalsamfunnet basert på frivillig deltakelse ble dermed undergravet. Selv om staten innførte tvang, betyr ikke det at det førte til større delaktighet i gacaca-høringene.

Norsk parallell

Afrikanske sedvaneretter slik som gacaca har blitt sett på som noe primitivt av vesten. Vestlig rettsordning har instanser som på mange måter minner om slike gacaca-domstoler, også Norge. Gacaca-praksisen kan minne om en hybrid av konfliktrådet, forliksrådet og juryordningen. De to førstnevnte har mekling som sin hovedmetode. Der kommer man til enighet gjennom dialog. Både konfliktrådet og gacaca kan behandle straffesaker, selv om de begge hovedsakelige ble og blir brukt i sivile saker. De straffesakene konfliktrådet behandler involverer kun ungdom. De kan ikke avsi dom, men kun benytte mekling. Konfliktrådet driver med gjenopprettende prosesser der hensikten er å rette opp skaden offeret har vært utsatt for. Dette minner om gacaca sitt mål og hensikt. Gjennom at offer og gjerningsperson møtes, kan man stille spørsmål og fortelle om følgene. Det kan stimulerer gjerningspersonen i å forstå konsekvensene av sine handlinger, og på denne måten ta ansvar for disse. På samme måte ønsker man dette gjennom gacaca-høringene, at partene møtes, prater, forsøker å skape forståelse og tilgivelse. Den laveste instansen som har en begrenset domsmyndighet i Norge er Forliksrådet, som bare behandler sivilsaker. Typiske saker involverer eiendomsforhold, nabokrangler og familiesaker, lik den tradisjonelle gacaca.

I både den tradisjonelle gacaca og den nye er befolkningen både vitner, tiltalt, dommer og jury. Den nye gacaca-praksisen som var fra 2005 til 2012 dømte forbrytelser gjort fra 1990 og frem til 1994 (folkemordet). I samme periode hadde Norge en juryordning i Lagmannsretten som ble avviklet i 2017. Dette betyr at i skyldspørsmål i straffesaker deltok vanlige folk uten juridisk

bakgrunn med å domfelle den tiltalte uten å begrunne avgjørelsen. I gacaca var det de folkevalgte dommerne som skulle avgjøre spørsmålene knyttet til skyld og strafferett, mens de fremmøtte deltok i diskusjonen om hvilken straff som kunne være hensiktsmessig.

Til forskjell til gacaca der alle partene gjerne kjente hverandre skulle de frivillige lekdommerne i den norske juryen ikke ha noen bånd til hverken den tiltalte eller offer, da man ble regnet som inhabil. I gacaca var dette et sårbart element, der relasjoner kunne påvirke skyldspørsmålet, viljen til å vitne og følelsen av sikkerhet til både tiltalte og offer. I norsk sammenheng frikjente juryen den tiltalte oftere enn fagdommere, fordi de lot tvilen komme den tiltalte til gode. Tiltalte ble oftere dømt i Tingretten (ingen jury), men da saken kom opp i Lagmannsretten som en ankesak, frikjente juryen oftere. Dette var spesielt tydelig i voldtektssaker.

Voldtektssaker

Etter lovendringen i 2007 ble voldtektssaker som originalt sett ble prøvd i konvensjonelle domstoler overført til gacaca.¹⁷⁵ Bakgrunnen for dette var at rettsforfølgelsen av folkemordsaker i de konvensjonelle domstolene utviklet seg sakte. Mellom januar 2005 og mars 2008 ble kun 222 saker avsluttet. Denne tregheten førte blant annet til at rwandiske myndigheter så det hensiktsmessig å flytte kategori én tiltalte til gacaca-domstolene. Tradisjonelt behandlet gacaca ikke slike saker, men de ble overlatt til kongen. Det var estimert at cirka 90 prosent av sakene som ble overført var relatert til seksuell vold eller voldtekt (rundt 8000 saker).¹⁷⁶ Samtidig argumenterte staten med at fortgangen var nødvendig da mange av voldtektsofrene døde av AIDS og dermed ikke fikk hørt saken sin i de konvensjonelle domstolene.¹⁷⁷ Etter denne forflyttelsen av saker lanserte staten et nytt opplæringsprogram for gacaca-dommere. Dette programmet hadde som fokus å lære opp dommerne i å håndtere sensitive voldtektssaker.¹⁷⁸

Til forskjell fra den vanlige gacaca-praksisen der hele befolkningen ble mobilisert til deltakelse i høringene, foregikk disse sakene bak lukkede dører. Hele legitimiteten til gacaca om folkelig deltakelse ble på denne måten undergravet. Selv om beslutningen om å holde disse høringene bak lukkede dører var vel ment, forente det ikke med selve naturen til gacaca. Bakgrunnen for

¹⁷⁵ HRW 2011, s. 5

¹⁷⁶ Ibid, s. 24

¹⁷⁷ Ibid, s. 5

¹⁷⁸ Ibid, s. 67

dette var i utgangspunktet å skåne kvinnene. Siden det bare var voldtektssaker som foregikk bak lukkede dører, ble det tydelig i lokalsamfunnet hvem som var involvert i en slik sak. Flere kvinner fryktet at deres uttalelser ikke forble konfidensielle grunnet relasjonene partene kunne ha til hverandre.

Rapporten til Human Rights Watch fra 2011 belyser flere sider av voldtektssakene. Ikke alle kvinner var negative til at de måtte ha saken opp i gacaca-domstoler i stedet for de konvensjonelle. Flere var uforberedt på det siden de følte at de konvensjonelle hadde større mulighet å bevare deres rettssikkerhet. Noen følte seg forrådt, mens andre fortalte at gacaca-høringene opplevdes mindre traumatisk enn forventet. Noen kvinner ville ikke føre saken i gacaca i det hele tatt fordi de ikke ønsket å skape splid innad i familien eller i sitt lokalsamfunn.¹⁷⁹ Mange kvinner ble voldtatt av soldater under folkemordet og voldtekt ble brukt som et våpen. Disse kvinnene visste gjerne ikke hvem voldtektsmannen var og i mange tilfeller hadde gjerningspersonene selv blitt drept i kamp. Dermed fikk de ikke muligheten å få en avslutning gjennom gacaca.¹⁸⁰

Skeptikere til gacaca har kritisert rettssikkerheten og håndteringen av voldtektssaker. Disse skeptikerne kommer hovedsakelige fra vesten og har påropt vesten som den ideelle målestokken. Det norske rettssystemet har også blitt kritisert av uavhengige organisasjoner for å dømme for få voldtekstiltalte. Statistikk fra 2006 viser at 974 personer anmeldte voldtekt eller voldtektsforsøk, mens man antar at det er mellom 8000 til 16 000 som opplever voldtekt hvert år. Det er store mørketall hvor det er estimert at så mye som 90 prosent av alle voldtekt og voldtektsforsøk aldri blir kjent for politiet. Videre viser undersøkelser at av 100 personer som velger å anmelde, blir 80 saker henlagt. Voldtektsutvalget har anslått at så lite som én prosent av alle gjerningspersoner blir domfelt.¹⁸¹ Dette viser at Norge også har en lang vei å gå. Flere kvinner lar vær å anmelde voldtektssaker siden at mange av saker ender i favør til gjerningsperson.

¹⁷⁹ HRW 2011, s. 115

¹⁸⁰ Ibid, ss. 86, 116- 118

¹⁸¹ Voldtektsutvalget. 2008. Fra ord til handling. Bekjempelse av voldtekt krever handling. NOU 2008:4. Oslo: Departementenes servicesenter, Informasjonsforvaltning, s. 12. Hentet fra: <https://www.regjeringen.no/contentassets/90a33836d7b943cf8f1edd4408ba7522/no/pdfs/nou200820080004000dddpdfs.pdf>

Gacaca er ikke noe typisk afrikansk eller primitivt, men noe som viser seg i de vestlige jurisdiksjoner også. I Norge kan man som nevnt tidligere dra linjer til både Forlikrådet, Konfliktrådet og Juryordningen. Selv om de mest alvorlige sakene gacaca har behandlet ikke vil bli behandlet av hverken konfliktrådet eller forlikrådet, har disse elementer som viser seg i den rwandiske sedvaneretten. Det foregår kritikkverdige prosedyrer i det norske rettsvesenet også, som viser at det vestlige rettssystemet ikke er perfekt. På noen områder kunne man kanskje se mot det Afrikanske kontinentet for å finne andre løsninger enn de man allerede bruker.

Forsoning

Et annet viktig element som ble videreført fra den tradisjonelle gacaca til den nye er prinsippet om forsoning. Selv om et av gacaca sitt mål var å skape forsoning i landet, skulle den også dømme de som hadde begått kriminelle handlinger. Gjennom gacaca skulle offeret og tiltalte ha mulighet til å prate og dermed prøve å tilgi og/eller forsøke å forstå hvorfor. Siden Rwanda er et lite land der alle bor nært hverandre er det ikke uvanlig at offer og gjerningspersoner lever side om side, hvor behovet for å skape harmoni er nødvendig. Hvis man velger å ikke tilgi kan man ende opp med at grupperingene må isoleres til ulike deler av landet, som vil føre til enda mere splittelse. Offeret trenger ikke nødvendigvis å tilgi gjerningspersonen for handlingene som ble begått, men erkjenne at en må leve side om side. Alle partene må finne en måte å tolerere hverandre på slik at man kan bevare samfunnsfreden. Dette presenteres tydelig i Ledearch forsoningsmodell.

Ifølge hans modell må fire elementer være til stede for at forsoning skal finnes sted: Fred, sannhet, rettferdighet og nåde. Freden i Rwanda ble bragt gjennom en militær seier gjort av RPF, også kalt seierherrenes fred innenfor den liberale fredstanken. I kjølvannet av folkemordet var det svært viktig for landet å komme seg opp på fote igjen. For å få til dette måtte man først dømme de ansvarlige, finne ut hva som skjedde, behandle dette traumet for å komme seg videre. Dette var den nye gacaca sine mål. På denne måten kunne de etterlatte og ofrene tilgi når sannheten kom frem og den tiltalte fikk sin dom. Alle elementene i modellen må være til stede for at forsoning skal være mulig.

Gacaca forsøker å oppfylle alle disse elementene samtidig. I likhet med Sør-Afrikas sannhetskommisjon skulle man gjennom gacaca bringe sannheten frem, men hvilken sannhet

skulle frem i lyset? Gacacaca-praksisen har blitt kritisert for å fremme bare én sannhet. Altså fokuset på tutsi-offerhistorien der gruppen RPF med Paul Kagame i front frigjorde Rwanda, for deretter å bygge det opp igjen. Dermed er det RPF gjennom sin militære seier har definisjonsmakten over den nasjonale fortellingen gjennom «seiersherres fred». Satt på spissen er tutsiene de overlevende og alle hutuer er *interahamwe*. Både skyldspørsmålet og offerfortellingen ble kollektivisert.¹⁸² Dette kan igjen føre til ytterligere polarisering og mistillit mellom gruppene i Rwanda. I deres kamp om makten og i kjølvannet av folkemordet begikk RPF overgrep og drap på både sivile og rebeller tilknyttet hutu. Hverken det internasjonale samfunnet eller gacaca-domstolene har klart å stille RPF soldater som begikk «etnisk drevet massakre», mens de selv straffeforfølger hutu krigsforbrytere.¹⁸³ Ifølge den institusjonelle freden innen den liberale fredstanken er ideen om å forankre stater innenfor et felles verdsett. Denne tanken er FN er bygget på, for å både lage fred, men også bevare den. Folkemordet i Rwanda er et bevis på at FN feilet i sin oppgave i å bryte inn i henhold til folkemordskonvensjonen fra 1948. I et forsøk på å rette opp at verdenssamfunnet aldri igjen unnlater å stoppe et folkemord og forbrytelser mot menneskehetene, ble konseptet R2P lansert. Altså at verdenssamfunnet har ansvar å beskytte, da spesielt den uskyldige befolkningen, fra lignede hendelser. På samme måte unnlater FN i Tribunalet i Arusha å rettsforfølge RPF soldater i sine overgrep, som igjen bygger under tutsi-offerfortellingen og en mistillit ovenfor hutuene.

Etter folkemordet var det et klart behov for å få landet på fote igjen, som en fønix ut av asken. Et steg for ikke å videreføre splittelsen som var skapt av den belgiske kolonimakten, var å fjerne begrepene hutu og tutsi, da særlig i offentlige posisjoner. Alle var nå borgere i et felles land og dermed skulle betegne seg selv som Rwander. Innen post-kolonial teori introduserte Spivak begrepet *strategiske essensialisme*. Konseptet essensialisme handler om å se hvilke fellestrekk en gruppe kan ha som: kjønn, nasjonalitet, etnisitet, normer og verdier. I følge Spivak er ikke det dårlig i seg selv, men anvendelse av dette kan føre til ødeleggelse og utnyttelse. Strategisk essensialisme refererer dermed til en midlertidig solidaritet med et formål å skape en handling eller endring. Altså at det kan bli brukt av en gruppe som bruker en del av sin identitet til å mobilisere.¹⁸⁴ Selv om det kan være sterke motsetninger mellom medlemmer innad i en gruppe

¹⁸² Reyntjens 2013, s. 231

¹⁸³ Drumbl, Mark A. 2000. "Punishment, Postgenocide: From Guilt to Shame to Civis in Rwanda" I New York: Law Review. 75: 1221, ss. 1273-74

¹⁸⁴ Childs, Peter og R. J. Patrick Williams. 1997. An introduction to post-colonial theory. London: Prentice Hall, ss. 158-59

samler de seg for å oppnå et felles mål. Den Rwandiske staten så hvilke likheter som kunne samle befolkningen for å skape fred og forsoning, i stedet for videre splittelse. Dermed måtte begrepene som hadde skapt polarisering fjernes, slik at gruppene igjen kunne se på hverandre som naboer, venner og kjente, kontra som fiender.

En måte staten også fikk samlet flere rwandere på tvers av gruppene var å skape et større «etnisk mangfold». Dette klarte de ved å redusere antall provinser, slik at de typiske «hutu- eller tutsiprovinser» ble inkorporert i nye. På sammen måte ble gacaca-praksisen brukt som et middel for å samle befolkningen mot et felles mål der forsoning og harmoni var endestasjonen. Den hadde forankring blant befolkningen helt fra førkolonial tid, hvor hutu- og tutsibegrepene representerte ens sosiopolitiske posisjon og hvilket arbeid en drev med, ikke hvilken «etnisk gruppe» en tilhørte. På denne måten skulle Rwandere samles til et felles prosjekt der de uten vestlig innblanding skulle skape fred i landet, på sine egne premisser gjennom gacaca.

I en forsoningsprosess er det ikke nødvendigvis én institusjon som tar for seg alle aspektene som ifølge Lederach skal føre til forsoning. Tidligere håndterte den tradisjonelle gacaca hovedsakelige sivilsaker og mindre straffesaker, men den moderne behandlet også alvorlige straffesaker som mord og voldtekt. Dette har igjen konsekvenser for hvilke typer straffer som kan gis. Der den tradisjonelle gacaca endte i en form for kompromiss, kunne staffen i den nye ende med samfunnstjeneste, fengsel eller dødsstraff. Derfor kan man konkludere med at gacaca ble forvandlet fra å være et møtested for konfliktløsning, til å bli en mekanisme der kriminelle ble rettsforfulgt. Det er mye som tyder på at gacaca ligner i større grad på en straffedomstol, enn en sedvanerett. Det er imidlertid tvilsomt om denne typen forsoning som den tradisjonelle gacacaen var rettet mot, kan sammenlignes med den forsoningen som er nødvendig etter et slikt folkemord rwanderne opplevde. Ved at gjerningspersonene ble straffet kan det oppleves som rettferdig for offer og de gjenværende, og dermed legger grunnlaget for tilgivelse. Det gjenstår å se om den nye gacaca bidro til forsoning i landet. Etiopia er et eksempel der statlig motivert forsoning gjennom å implementere tradisjonelle praksiser for å skape fred, ikke har lyktes.

Etiopia og Gondoro ritualet

Denne oppgavens hensikt er ikke å se om gacaca har bidratt til å skape fred eller forsoning. Det er fortsatt interessant å se på et lignende system som ikke fungerte grunnet statlig innblanding. I Etiopia i 2018 blusset det opp en konflikt mellom de to etniske gruppene Guji og Gedeo over

territoriell uenighet. De to gruppene er bosatt i den sørlige delen av Etiopia, og deler en lang historie med mye interaksjon. Tradisjonelt var Guji kvegeiere mens Gedeo hovedsakelige drev med jordbruk, ikke så ulikt hutuene og tutsiene. Gruppene hadde et godt forhold, blant annet var det ikke uvanlig med ekteskap på tvers, og de var avhengig av hverandre gjennom handel. Eventuelle konflikter ble vanligvis løst gjennom lokale tradisjoner for konfliktløsning.¹⁸⁵

Guji er en del av den tradisjonelle Gadaa systemet. Det er en kompleks praksis som regulerer samfunnets sosiale, politiske og økonomiske aktiviteter, samt konflikthåndtering. Gedeoene er organisert under Baallee systemet som er likt Gadaa systemet. I henhold til gacaca praksisen er særlig *Gondoro* ritualet av interesse. Det er et aspekt innenfor Gadaa systemet, og er et ritual som er brukt til å løse konflikter, inkludert drap. På det lokale språket betyr Gondoro «ikke å skje igjen». Siden disse gruppene historisk sett har bodd side om side og knyttet sammen har det vært en forståelse for at de ikke skal drepe hverandre. Det finnes en myte blant gruppene som sier at hvis én av dem dreper den andre vil en forbannelse bli lagt over morderen og hans familie. Gruppene har sterk tro på at denne forbannelsen bringer sykdom som spedalskhet og lammelse, samt andre ulykker og død. Gondoro ritualet er ledet av de eldre fra de to gruppene som løfter denne forbannelsen, og fungerer som en måte å løse konflikter på.¹⁸⁶

I 1995 og 1998 oppstod det konflikter mellom Guji og Gedeo grunnet innføring av et etnisk føydalsystem som delte opp gruppene i ulike soner og regioner basert på etnisitet. Grunnet uenighet om de nye grensene utviklet det seg til konflikt. Akkurat forløpet til konflikten er ikke viktig for oppgaven, men hvordan den ble løst. I 1998 etter at rundt 700 mennesker ble drept på bare et par dager, grep de eldre fra de to gruppene inn, samt andre nærliggende etniske grupper. De var i stand til å få slutt på volden gjennom Gondoro ritualet.¹⁸⁷ Dette initiativet kom fra lokalbefolkningen selv og varte frem til ny oppblussing i 2018. Akkurat hva som utløste konflikten i 2018 er uklar, men at mennesker ble drevet ut av deres hjem på grunnlag av deres etnisitet, hvor så mange som 800 000 mennesker var på flukt.¹⁸⁸ Mens disse menneskene flyktet ble deres hjem og jord ødelagt som gjorde tilbakevendingen enda vanskeligere. Flere runder

¹⁸⁵ Grindaker, Ingvild Emilie Trabant. 2020. A Study of Recurring Inter-group Conflict in Ethiopia: The Case of Guji and Gedeo, 2018. Masteroppgave, Center for Peace Studies UiT The Arctic University of Norway, s. 11

¹⁸⁶ Ibid, ss. 11-12

¹⁸⁷ Ibid, ss. 13-14

¹⁸⁸ Gardner, Tom. 2019. «'Go and die, stay and we starve': the Ethiopians facing a deadly dilemma.» The Guardian, 15 mai 2019. <https://www.theguardian.com/global-development/2019/may/15/go-and-we-die-stay-and-we-starve-the-ethiopians-facing-a-deadly-dilemma> (hentet 08.04.2021).

med fordrivelser var knyttet til regjeringens forsøk på å løse konflikten. Regjeringen så betydningen av Gondoro ritualet under konflikten i 1998. De involverte seg dermed i utførelsen av ritualet i et forsøk på å løse konflikten. Det ble utført to Gondoro ritualer i løpet av konflikten, hvor det første forsøket ikke lyktes. Argumentet for at det mislyktes har blitt knyttet til den statlige involveringen, der staten og ikke Gadaa lederne beordret gjennomføringen av Gondoro.¹⁸⁹ Siden det ikke sprang ut fra et lokalt ønske hadde den ikke legitimitet hos folket. Dette var en form for negativ fred definert av Johan Galtung. Det var fravær av krig eller konflikt for en periode, men initiativet hadde ikke skapt fredsbevarende samfunnsstrukturer slik at konflikten blusset opp igjen. Når en slik praksis som har grobunn i lokalsamfunnet blir påtvunget fra øvre hold kan gruppene motsi seg denne da det ikke er av deres interesse, men av andre.

På denne måten kan man argumentere for at lignende hendelser kan skje i Rwanda. Hvis befolkningen føler at gacaca bare var påtvunget fra staten uten et egent ønske om å delta i prosessen er det ikke sikkert det vil skape forsoning. Behovet for å innføre obligatorisk oppmøte på gacaca-høringene er tegn på dette. Samtidig har rwandere levd nærme hverandre også etter folkemordet, der gruppene måtte ha forholdt seg til «de andre». Dermed er det også et behov for befolkningen å skape forsoning slik at man kan komme seg videre etter en slik traumatisk hendelse. Gacaca har muligens gjennom dialog skapt grunnlaget for gjensidig forståelse og dermed tilgivelse.

Gacaca et eksempel på hybrid fred

Gacaca har blitt utviklet til å bli en hybrid ved å låne elementer fra andre institusjoner. Samtidig har det forsøkt å skape forsoning i Rwanda sammen med både offentlige domstolene i landet og FNs tribunalet i Arusha. Etter hvert fikk gacaca-domstolene flere saker av større alvorlighetsgrad, og dermed tok de over flere av de offisielle domstolens oppgaver. Den nye gacaca hadde ambisjoner om å fylle mange ulike formål som; å få frem sannheten, oppmuntre til tilgivelse, skape rettferdighet ved å straffeforfølge gjerningspersoner, skape fred og dermed forsoning. Det er mange elementer og oppgaver for én instans alene.

Den nye gacaca var laget for å kombinere den klassiske rettferdighetsmodellen gjengitt av juridiske fagpersoner og for deltakende rettferdighet som utøves av at hele det sivile flertallet.

¹⁸⁹ Grindaker 2020, s. 16

Gjennom hybrid fred kombineres den liberale freden med en annerkjennelse av lokale tradisjoner. Dette kan føre til positive former for fred der det lokale eierskapet er en nødvendig brikke for å skape fred. Disse prosessene visker ut grensene mellom den uformelle og den formelle dynamikken mellom skikker og statlige institusjoner. Gjennom hybrid fred settes samfunnet i sentrum, snarere enn staten. Gacaca hadde i begynnelsen som hensikt å ta for seg de mindre alvorlige sakene knyttet til folkemordet mens de offisielle domstolene samt FNs tribunalet i Arusha behandlet de mest alvorlige forbrytelser. På denne måten samarbeidet de ulike instansene som sammen skulle skape fred i Rwanda. Som nevnt fikk imidlertid gacaca betydelig større ansvar enn påtenkt etter hvert. Hensikten med å engasjere lokalbefolkningen i fredsprosessen er i og for seg god, men om Rwanda klarte å realisere forsoning gjennom dette gjenstår å se.

Kapittel 6

Oppsummering

Tradisjonelle rettspraksiser ble revitalisert i arbeid med forsoning etter folkemordet i Rwanda. I fravær av noe annet alternativ valgte Rwanda å ta i bruk gacaca i en større skala enn tidligere. Landet var traumatisert etter et brutalt folkemord der oppimot én million mennesker ble drept av sine landsmenn. Fengslene ble raskt overfylte, og de offisielle domstolene brukte alt for lang tid på å komme gjennom et hav av saker. For å få fortgang i prosessen valgte den rwandiske staten, etter inspirasjon fra Sør-Afrika å bringe inn afrikanske måter å håndtere afrikanske problem.

Forskingen omkring gacaca har hovedsakelig fokusert på den moderne gacaca-praksisen som ble praktisert i årene 2001 til 2012. Siden at denne moderne praksisen har ett opphav fra en tradisjonell praksis er det merkelig at så få har fokusert på den eldre versjonen. Forskere har i stor grad diskutert gacaca-praksisens mangler brukt i forsoningsarbeidet etter folkemordet. Dermed har denne oppgaven forsøkt å også diskutere den tradisjonelle gacaca og dets utvikling i møte med kolonimakt, vestlige institusjoner, selvstendighet og oppgjøret i kjølvannet av folkemordet. For å ha tilstrekkelig innsikt i den moderne gacaca-praksisen er det svært viktig å forstå hvordan den tradisjonelle praksisen fungerte og ble utviklet med årene.

Tradisjonelt sett var gacaca-praksisen brukt til å løse konflikter i lokalsamfunnet, ledet av de eldre kloke mennene. Det var som et lokalt konfliktråd sett i norsk sammenheng, hvor hensikten var å komme med løsninger gjennom dialog. Den var en uformell og fleksibel måte å løse konflikter på. Øverst på den hierarkiske rangstigen tronet kongen, hvor saker som ikke ble løst i gacaca eller hadde en høyere alvorlighetsgrad ble sendt til han. Gacaca var basert på ordtaket «før man henvender seg til *mwamien* (kongen), må man først besøke de vise mennene». Dette viser den tradisjonelle gacaca posisjon i lokalsamfunnet før kolonitiden.

I møte med den belgiske kolonimakten gjennomgikk gacaca-praksisen noen endringer, da særlig knyttet til kongens innskrenking av makt. Praksisen i seg selv forble uendret, men de tradisjonelle strukturene ble svekket både politisk og juridisk, som igjen førte til en svekkelse av gacaca-praksisen. Dette henger særlig sammen med vestlige importerte juristiksjoner og

skriftlig lov. Gacaca-praksisen opererte i lokalsamfunnet, men ble sett på som underlegen i forhold til de vestlige domstolene.

Etter at Rwanda fikk sin selvstendighet i 1962, gjennomgikk gacaca-praksisen en profesjonalisering, slik at den samsvarte med ideen om en effektiv administrativ statsstruktur. Dette resulterte i at vitnesbyrd ble skrevet ned, høringene foregikk på faste dager og gacaca fikk en hierarkisk struktur. Praksisen fortsatte å eksistere, hvor gacaca var et viktig organ i lokalsamfunnet for å løse små tvister.

Etter folkemordet i 1994 implementerte den rwandiske staten gacaca-praksisen i storstilt skala over hele landet for å øke hastigheten og forsoningsprosessen. Så mange som 130 000 mennesker var fengslet i 1998. Det var ikke mulig å føre rettsaker mot alle disse fengslete menneskene. En trengte et alternativ til de konvensjonelle domstolene.¹⁹⁰ For å møte dette enorme behovet måtte gacaca-praksisen tilpasses til dette formålet. Dette betydde at den ble gitt saker og ansvar som den tradisjonelt ikke hadde. Den tradisjonelle gacaca tok vanligvis for seg sivilsaker, mens den moderne også hørte folkemordstiltalte og hadde myndighet til å dømme tiltalte gjerningsmenn.

Flere elementer i den tradisjonelle gacaca-praksisen videreført og revitalisert. For det første ble begrepet gacaca fortsatt brukt, som skaper en forbindelse med tradisjonelle og sørafrikanske, og dermed skaper legitimitet blant befolkningen. Det andre elementet som ble videreført var gacaca-praksisens deltakende karakter. Den oppmuntret hele befolkningen å delta i sine lokale gacaca-høringer, men utover praksisen ble det innført obligatorisk oppmøte. For det tredje måtte en være karakteriserer som en hederlig person for å bli valgt som dommer. Denne plassen var tradisjonelt sett forbeholdt de eldre og kloke menn. I den moderne kunne alle over 21 år sitte i denne posisjonen, også kvinner. Sist men ikke minst forble forsoning det viktigste prinsippet for gacaca.

Den moderne gacaca-praksisen ble avvirket i 2012 etter elleve år, hvor bortimot to millioner høringer ble gjennomført. Det markerer et mulig slutt punkt for oppgjøret med fortiden, men om det har bidratt med å skape forsoning i Rwanda er for tidlig å forutse. Det finnes eksempler på at lignende forsoningsarbeid påtvunget fra øvrehold har skapt en midlertidig negativ fred og

¹⁹⁰ Reyntjens 2013, s. 217

nye konflikter. Den moderne gacaca er et eksempel på en hybrid fredsløsing som hadde mange ulike funksjoner samtidig som det arbeidet ved siden av både FNs domstol og de konvensjonelle domstolene i landet. Vestlige forskere har kritisert denne praksisen og på denne måten definert hvordan forsoning best skal oppnås ut fra vestlige idealer. Gacaca er et eksempel på en alternativ fredsløsning på afrikanske premisser. Den viser hvor effektiv en slik prosess kan være, samtidig som den var svært tilgjengelig for befolkningen, rask og billig. Gacaca-praksisen var basert på folkelig deltakelse på alle ledd, der lokalsamfunnet bidro med å lege sårene i sitt samfunn og på denne måten bidra med å styrke de ødelagte båndene. Denne praksisen har gitt lokalsamfunnet eierskap til konfliktløsning og forsoningsarbeidet i sitt eget land og samfunn. Fred og forsoning skapes ikke over natten, men er en del av en langvarig prosess.

Det blir interessant å se virkingene av gacaca-praksisen de kommende årene. Forhåpentligvis har det ført til at sårene etter folkemordet har blitt litt leget og bidradd med å samle befolkningen gjennom et felles mål. På en annen side kan misbruk av slike tradisjonelle praksiser føre til ytterligere splittelse og konflikter. Dette er særlig knyttet til ignorering av forbrytelser begått av RPF mot hutuer, der gacaca bare har håndtert folkemord mot tutsier. Dette blir en oppgave for senere forskning, hvorvidt gacaca har oppnådd sitt ønskede mål i det lange løp.

BØKER OG ARTIKLER

- Akhavan, Panyan. 1996. "The International Criminal Tribunal for Rwanda: The Politics and Pragmatics of Punishment." i *American Journal of International Law*, årgang 90, nr. 3, 501-510
- Alott, N. A., L. Epstein og M. Gluckman. 1966. "Introduction: Part I Problems of Research " I *Ideas and Procedures in African Customary Law*, av Max Gluckman, 1- 21. London: Oxford University Press
- Amnesty International (AI). 2002. Gacaca: a question of justice. London: Amnesty International. Avocats Sans Frontières (ASF).
<https://www.amnesty.org/download/Documents/112000/afr470072002en.pdf>
(hentet: 4. okt 2020)
- Andreassen, Bård-Anders og Elin Skaar (red.). 1998. *Forsoning eller rettferdighet? : om beskyttelse av menneskerettighetene gjennom sannhetskommisjoner og rettsribunaler*. Oslo: Cappelen akademisk
- Andreassen, Bård-Anders og Elin Skaar. 1998. "Oppgjør med alvorlige menneskerettighetsovergrep i overgang til demokrati." I *Forsoning eller rettferdighet?*, av Bård-Anders Andreassen og Elin Skaar (red.), ss. 10- 49. Oslo: Cappelen Akademiske Forlag
- Autesserre, Séverine. 2021. *The frontlines of peace : an insider's guide to changing the world*. New York, NY: Oxford University Press
- Balsvik, Randi Rønning. 2004. *Afrika i eit historiografisk perspektiv, Utsyn & innsikt*. Oslo: Samlaget.
- Childs, Peter og R. J. Patrick Williams. 1997. *An introduction to post-colonial theory*. London: Prentice Hall
- Clark, Philip. 2010. *The Gacaca courts, post-genocide justice and reconciliation in Rwanda : justice without lawyers*. New York: Cambridge University Press
- Dahl-Eriksen, Tor Christian. 2019. "R2P i Sikkerhetsrådets klype – nødvendig, men problematisk." *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift* 35:77-91
- Des Forges, Alison. 1990. *Leave None to Tell the Story: Genocide in Rwanda*. New York: Human Rights Watch
- Des Forges, Allison. 2007. «Call to Genocide: Radio in Rwanda, 1994.» I *The media and The Rwanda genocide*, av Allan Thompson (Ed.), 41-54. London: Pluto Press

- Drumbl, Mark. A. 2000. "Punishment, Postgenocide: From Guilt to Shame to Civis in Rwanda." i *New York: Law Review*. 75: 1221
- Elias, T. O. 1956. *The nature of African customary law*. Manchester: Manchester University Press
- Fortes, M., og E. E. Evans-Pritchard. 1940. *African political systems*. London: Published for the International African Institute by the Oxford University Press
- Frøyland, Anette, Ann-Charlotte Nilsson og Astri Suhrke. 1998. "Rwanda: Verken rettferdighet eller fred." I *Forsoning eller rettferdighet? : om beskyttelse av menneskerettighetene gjennom sannhetskommisjoner og rettsribunaler*, av Bård-Anders Andreassen og Elin Skaar, ss. 274- 313. Oslo: Cappelen akademiske
- Green, Anna, og Kathleen Troup. 2016. "Postcolonial perspectives." I *The houses of history : a critical reader in history and theory*, av Anna Green and Kathleen Troup, ss. 277-287. Manchester: Manchester University Press
- Grindaker, Ingvild Emilie Trabant. 2020. *A Study of Recurring Inter-group Conflict in Ethiopia: The Case of Guji and Gedeo, 2018*. Masteroppgave, Center for Peace Studies UiT The Arctic University of Norway
- Hansen, Ketil Fred. "Historien om historien om Afrika." *Nytt norsk tidsskrift (trykt utg.)*. 12 :1995 :2:S.178-183
- Human Rights Watch. 2011. *Justice Compromised: The Legacy of Rwanda's Community-Based Gacaca Courts*. Hentet fra: <https://www.hrw.org/report/2011/05/31/justice-compromised/legacy-rwandas-community-based-gacaca-courts>
- Iggers, Georg. G., Q. Edward Wang og Supriya Mukherjee. 2008. *A Global History of Modern Historiography*. Harlow: Pearson Longman. London: Hurst.
- Ingelaere, Bert. 2008. "The gacaca courts in Rwanda " I *Traditional Justice and Reconciliation after Violent Conflict: Learning from African Experiences*, av L. Huysse & M. Salter, 25-60. Stockholm: International Idea
- Ingelaere, Bert. 2009. "“Does the Truth Pass across the Fire without Burning?” Locating the Short Circuit in Rwanda's Gacaca Courts." i *The Journal of modern African studies* 47, nr. 4, s. 521
- Jordheim, Helge, Iver B. Neumann, Jörg Fisch, Dieter Groh, and Rudolf Walther. 2008. *Imperium : imperialisme*. Vol. 1, *Begreper i historien*. Oslo: Unipub
- Karekezi, Urusaro Alice, Alphonse Nshimiyimana og Beth Mutamba. 2004. *Localizing justice: gacaca courts in post-genocide Rwanda*. Cambridge: Cambridge University Press
- Kjeldstadli, Knut. 1999. *Fortida er ikke hva den en gang var : en innføring i historiefaget*. 2. utg. ed. Oslo: Universitetsforlaget

- Kolstad, Charlotte Renland. 2014. *Folkemordet i Rwanda – Voldens brutalitet og sivile aktørers deltagelse*. Masteroppgave, Institutt for arkeologi, historie, religionsvitenskap og teologi. UiT Norges arktiske universitet. <https://munin.uit.no/handle/10037/6397>
- Landrø, Erlend Mortensen. 2018. *Folkemord. En komparativ analyse av to folkemord fra det 20. århundre: Rwanda & Kambodsja*. Masteroppgave, Institutt for arkeologi, historie, religionsvitenskap og teologi. UiT Norges arktiske universitet. <https://munin.uit.no/handle/10037/13680>
- Lederach, John Paul. 1995. *Preparing for Peace: Conflict Transformationa cross Cultures*. New York: Syracuse University Press.
- Lederach, John Paul. 1997. *Building Peace : Sustainable Reconciliation in Divided Societies*. Washington, DC: United States Institute of Peace Press.
- Lemkin, Raphaël. 1944. "Chapter IX Genocide." I *Axis Rule in Occupied Europe - Laws of Occupation, Analysis of Government, Proposals for Redress*, av Raphaël Lemkin, s. 79- 95. Washington: Carnegie Endowment for International Peace Division of International Law
- Mac Ginty, Roger, and Oliver P. Richmond. 2013. "The Local Turn in Peace Building: a critical agenda for peace." *Third world quarterly* 34 (5):763-783
- Magnarella, Paul J. 2000. *Justice in Africa : Rwanda's genocide, its courts, and the UN Criminal Tribunal, Contemporary perspectives on developing societies*. Aldershot: Ashgate.
- Mamdani, Mahmood. 2001. *When Victims Become Killers*. Princeton: Princeton University Press.
- Melve, Leidulf. 2018. «Å arbeide komparativt.» I *Historikerens arbeidsmåter*, red. Teemu Ryymin og Leidulf Melve. Oslo: Universitetsforlaget
- Molenaar, Arthur. 2005. *Gacaca: grassroots justice after genocide. The key to reconciliation in Rwanda?* Masteroppgave Leiden: The African Studies Centre Leiden. Hentet fra: <https://scholarlypublications.universiteitleiden.nl/access/item%3A2916994/view>
- Mutua, Makau. 2008. *Human Rights: A Political and Cultural Critique, Pennsylvania Studies in Human Rights*. Philadelphia: Philadelphia: University of Pennsylvania Press
- Njálsson, Steingrímur. 2009. *Rwanda, folkemord*. Oslo: Vidarforl
- Nürnberg-Dommen*. 1947. Bergen: I hovedkommisjon hos John Griegs forlag
- Oliver, Roland og Gervase Mathew. 1966. *History of East Africa, Volume One*. London: Oxford University Press

- Onyango, Peter. 2013. *African Customary Law: An Introduction*. Nairobi, Kenya: LawAfrica Publishing K Ltd.
- Ottmann, Thea Martine. 2008. "Folkemordet FN valgte å ignorere." I *Folkemordenes svarte bok*, av Bernt Hagtvet (red.), 361-380. Oslo: Universitetsforlaget
- PRI. 2010. *Final Monitoring and Research Report on the Gacaca process*. London
- Prop. 70 L (2016 -2017). *Endringer i straffeprosessloven mv. (oppheving av juryordningen)*. <https://www.regjeringen.no/contentassets/2ed72017e62243d6ae23956efee89b05/no/pdfs/prp201620170070000dddpdfs.pdf> (hentet 14.04.2021)
- Prunier, Gérard. 1995. *The Rwanda crisis 1959-1994 : history of a genocide*. London: Hurst
- Reyntjens, Filip. 1990. "Le "gacaca" ou la justice du gazon au Rwanda." *Politique africaine* (Paris, France : 1981) (40):31
- Reyntjens, Filip. 2013. *Political Governance in Post-Genocide Rwanda*. New York: Cambridge University Press
- Richmond, Oliver P. 2014. *Peace : a very short introduction*. Vol. 407, *Very short introductions*. Oxford: Oxford University Press
- Røssaak, Eivind. 1998. «Etter postkolonialismen – samtale med Gayatri Chakravorty Spivak,» i *Det postmoderne og de intellektuelle*, av Eivind Røssaak. Oslo: Spartacus Forlaag AS, ss. 126-27
- Simon, David. 2014. "Folkemordet i Rwanda." I *Folkemordenes svarte bok*, av Nikolai Brandal, Bernt Hagtvet, Dag Einar Thorsen. Oslo: Universitetsforlaget.
- Spivak, Gayatri Chakravorty. 1988. *Can the subaltern speak?* Basingstoke: Macmillan.
- Straus, Scott. 2006. *The order of genocide : race, power, and war in Rwanda*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press
- Thorbjørnsrud, Berit. 2001. "Innledende essay." I *Orientalismen : vestlige oppfatninger av Orienten*, av Berit Thorbjørnsrud Edward W. Said, Anne Aabakken, ss: VII-XLIII. Oslo: De norske bokklubbene
- Truth and Reconciliation Commission of South Africa Report-Volume one. 29 October 1998. Hentet fra: <https://www.justice.gov.za/trc/report/>
- Urusaro, Karekezi Alice., Nshimiyimana, Alphonse og Mutamba, Beth. 2004. *Localizing Justice: Gacaca Courts in Post-Genocide Rwanda*. Cambridge University Press
- Urusaro Karekezi, Alice. 2012. *Transitional Justice and Gacaca in Post-Genocide Rwanda: theory and practice*. Scholar Commons.

Verpoorten, Marijke. 2012. "Leave none to claim the land: A Malthusian catastrophe in Rwanda?" i *Journal of Peace Research*, 49(4): 547-563

Voldtekstutvalget. 2008. *Fra ord til handling. Bekjempelse av voldtekt krever handling*. NOU 2008:4. Oslo: Departementenes servicesenter, Informasjonsforvaltning, s. 12.
<https://www.regjeringen.no/contentassets/90a33836d7b943cf8f1edd4408ba7522/no/pdfs/nou200820080004000dddpdfs.pdf> (hentet 23.03.2021)

Waldorf, Lars. 2006. "Mass Justice for Mass Atrocity: Rethinking Local Justice as Transitional Justice" i *Temple Law Review* 79, no. 1, 1-88

AVISER

BBC, «Rwanda profile – Timeline.» 17 september 2018. <https://www.bbc.com/news/world-africa-14093322> (hentet 25.03.21)

Holm, Gro og Lars Os. 2021. «Norske styrker ute av Afghanistan i september.» <https://www.nrk.no/urix/norske-styrker-ute-av-afghanistan-i-september-1.15456107> (hentet: 03.05.2021)

Gardner, Tom. 2019. «'Go and die, stay and we starve': the Ethiopians facing a deadly dilemma." *The Guardian*, 15 mai 2019. <https://www.theguardian.com/global-development/2019/may/15/go-and-we-die-stay-and-we-starve-the-ethiopians-facing-a-deadly-dilemma> (hentet 08.04.2021)

NETTKILDER

Elden, John Christian. 2021 Jury, *Store Norske Leksikon*. <https://snl.no/jury> (hentet: 14.04.2021)

FN. 2019. *FN, fred og sikkerhet*. <https://www.fn.no/tema/konflikt-og-fred/fn-fred-og-sikkerhet> (hentet: 03.05.21)

FN. 2020. *FNs verdenserklæringen om menneskerettigheter*. <https://www.fn.no/om-fn/avtaler/menneskerettigheter/fns-verdenserklæring-om-menneskerettigheter> (hentet: 16.09.2020)

Forlikrådet, *Forlikråd og Namsmenn*. <https://www.forlikraadet.no/meny/forlikraad-og-namsmenn> (hentet 7.05.2021)

Hem, Mikal. 2021. Rwanda, *Store Norske Leksikon*. <https://snl.no/Rwanda> (hentet: 23.03.19)

Konfliktrådet, *Hvordan og hvorfor bli mekler*. <https://www.konfliktraadet.no/hvordan-og-hvorfor-bli-megler.311340.no.html> (hentet 07.05.2021)

Konfliktrådet, *Om konfliktrådet*. <https://www.konfliktraadet.no/om-konfliktraadet.311335.no.html> (hentet: 22.02.21)

Konfliktrådet, *Ofte stilte spørsmål*. <https://www.konfliktraadet.no/ofte-stilte-spoersmaal.313364.no.html> (hentet: 22.02.21)

Lov om mekling og rettergang i sivile tvister (tvisteloven):
https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-06-17-90/KAPITTEL_2-2#%C2%A76-2
(hentet 11.05.21)

Menneskerettsloven: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1999-05-21-30?q=1999-05-21-30>
(hentet: 16.09.2020)

Organization of African Unity, *African Charter on Human and Peoples' Rights*. Vedtatt av African Unity Secretariat den 1. juni 1981 i Nairobi, Kenya, ratifisert den 21. oktober 1986. Hentet fra: <https://au.int/en/treaties/african-charter-human-and-peoples-rights>
(hentet 16.09.2020)

Republic of Rwanda, 2021, *Administrative Structure*.
<https://www.gov.rw/government/administrative-structure> (hentet: 25.03 2021)

Språkrådet: <https://ordbok.uib.no/omgrep> (hentet 11.11.2020)

United Nations, *Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*. 9 desember 1948. <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%2078/volume-78-I-1021-English.pdf> (hentet 23.03.19)

United Nations International Residual Mechanism for Criminal Tribunals, *The ICTR in Brief*. Hentet fra: <https://unictr.irmct.org/en/tribunal> (hentet 06.05.2021)

World bank: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=RW>
(hentet 21.04.2021)

BILDER

Forside: <https://www.britannica.com/topic/gacaca#/media/1/1111764/154728>
(hentet 05.05.2021)

Kart over Rwanda: https://no.wikipedia.org/wiki/Borgerkrigen_i_Rwanda#/media/File:Un-rwanda.png (hentet 10.05.21)

